

Előszó

Az olvasó figyelmébe

Egy folyóirat tudatos szerkesztése persze kíváncsi és cél, de gyakran közbeszólnak a körülmények (szerzői jelentkezések, lektori kapacitás, a szöveggondozás terhei, fenntartói igények stb.), jelen számunk hangsúlyai így – bevallom – véletlenszerűen formálódtak az állam büntető hatalma, valamint a rendőri intézkedések és a bűnös emberi magatartások összefüggéseire fókuszálva.

A rendszerváltást kikényszerítő társadalmi folyamatokat jól érzékelteti a fiatal rendőr őrmester 1988-ban bekövetkezett erőszakos halálának szövevényes esetét feltáró történelmi tanulmány. Különösen a történetek nyilvánosság előtti bemutatása jelent áttörést a sajtó számára addig „szent tehénként” kezelt rendőri hibák, sőt bűnök beismerésében. A korszak nagy jelentőségű bűnügyi televíziós műsora, az egykori, negyedszázadot megért *Kék Fény* legendás műsorvezetője, Szabó László az élő adás egyébként is feszült légkörében feszengve vezette fel a kérdést. Az egyik budapesti villamoson kirobbant konfliktus következtében a saját fegyverével meggyilkolt rendőrrel egy év elteltével kiderült, erősen ittas volt. A *Kék Fény* egész története során a rendőrség megbecsülését, munkájának elismerését szolgálta, és most azzal kellett szembesülni, hogy félrevezette a nézőket. A műsorban Kámán József katonai főügyész mellett megszólalt Túrós András országos rendőrfőkapitány is (ma a polgárőrszövetség első embere): „igen, súlyos mulasztás történt, mert a belügyi vezetés előtt is elhallgatták a büntető eljárást végzők a valóság tényeit”. Sajnálkozott, bocsánatkérés azonban nem volt, és azt sem tudtuk meg, hogy történt-e felelősségre vonás a titkolózás miatt. Államtitoknak mondván azt azért elárulták, hogy évente a rendőri állomány 7–8 százalékát kell felelősségre vonni különféle bűnök miatt, és 200–250 rendőrt alkalmatlanság miatt le kell szerelni. A rendőr alakja – a sajtónyilvánosság térnyerésével – egyre emberibbé, sebezhetőbbé vált, így bár nem azonnal, de nyilvánosságra hozták, hogy az őrmester és a rátámadó fiatalok egyaránt ittasak voltak. Előbbiből hősi halott lett, majd elvették tőle a címet.

A tanulmányok címei önmagukért beszélnek: mindegyik a rendészettudomány valamely szegletét vizsgálja, megismerésük a rendészeti gyakorlat számára felettebb hasznosnak ígérkezik. Még egy írásra érdemes talán felhívni a figyelmet: Luna Shamieh az NKE Hadtudományi Doktori Iskolájának palesztin származású hallgatója, akinek tanulmánya biztosan hiteles forrásként szolgál a szíriai menekültáradat okságáról.

Németh Zsolt
felelős szerkesztő

A másodrendű intencionális szintű tudatelméleti diszfunkció és az impulzív agresszió. II. rész

FOGARASI Mihály

Bizonyítékok sora támasztja alá, hogy a korai bántalmazás, valamint az impulzív agresszió vonása gyakran vezet a tudatelméleti funkciók elégtelenségéhez. Jelen munkánkban célunk annak feltárása volt, hogy a gyermekkori bántalmazást elszenvedett reaktív agresszorok szándék- és vélekedéstulajdonítása az egyes intencionális szinteken vajon egységesen sérült-e. Vizsgálati személyeink körét erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt börtönbüntetésüket töltő fogvatartottak alkották. Eredményeink szerint a vizsgálati csoport szándék- és vélekedéstulajdonításai a kontrollcsoporttal összehasonlítva az elsőrendű intencionális szinten szignifikáns mértékben hatékonyabban; míg a másodrendű szinten jelentősen rosszabb színvonalon működik.

Tanulmányunk első részében összefoglaltuk a kutatás problémafelvetését, a releváns szakirodalmi előzményeket, továbbá megfogalmaztuk a vizsgálandó hipotéziseket. Ezúttal bemutatjuk a kutatás metodikáját, a megszületett eredményeket, valamint azok lehetséges értelmezéseit.

A módszer

Személyek

A kutatásban 89 vizsgálati személy vett részt: erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt fogva tartott, 25–34 év közötti, döntően 8 (átlag: 7,6) osztályt végzett férfi. A közreműködést minden személy önkéntesen vállalta. Anonimitásukat messzemenően biztosítottuk.

Vizsgálati eszközök

Háromféle tesztet alkalmaztunk: az elmeteória vizsgálatát az IMT (*Imposing Memory Task*)¹ magyar nyelvű változatával végeztük. Hazánkban Paál Tünde és Bereczkei Tamás a machiavelliánus személyek tudatelméleti sajátosságainak feltárása érdekében már használta az IMT elemeit.² Az agresszió kifejezettségét és jellegét a NOBAG (*Normative*

1 Kinderman et al. (1998)

2 Paál–Bereczkei (2006)

Beliefs About Aggression Scale)³ magyar nyelvre fordított változata segítségével tártuk fel.⁴ Mindkét említett teszt esetében megtörtént az eredeti nyelvre való független visszafordítás. A gyermekkori abúzus előfordulását a H-PBI-teszt⁵ apai túlvédés faktora segítségével valószínűsítettük.

Az IMT öt rövid történet foglal magában. Az utolsó történetet leszámítva mindegyikhez kétféle kérdéstípus kapcsolódik: részint az elmeteóriától független kognitív képességeket (memória, oksági következtetések) tesztelő kontroll-, valamint a tudatelméleti működést vizsgáló kérdéscsoportokat. Utóbbiak kérdései az elsőrendű intencionális szinttől kezdve egészen a negyedrendűig valamelyik intencionális szintet implikálják, így magasabb rendű elmeteória-működést is vizsgál a teszt. Az utolsó, ötödik történet csak kontrollkérdéseket tartalmaz. Kérdésenként egy-egy válaszalternatíva közül lehet a helyeset kiválasztani.

Mivel az IMT 3. személyű megfogalmazású helyzetekbe ágyazottan vizsgálja a tudatelméleti funkciókat, ezért általa legalábbis közvetlenül nem érhető tetten a másodrendű intencionális szintű mentalizáció szelfvonatkozású kontextushoz kötött, feltételezett gátlása. Annak előfordulására csak közvetve, az érzelmileg átszínezett társas helyzetek kapcsán általunk várt, a másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működés egészére kiterjedő diszfunkció esetleges megnyilvánulásaiból következtethetünk. Az IMT érzelmekkel, sőt esetenként indulatokkal átszőtt társas helyzeteket magában foglaló történeteken keresztül a szereplők különböző intencionális szinteken megragadható szándékait és vélekedéseit igyekszik felderíteni. Ezért, amennyiben a másodrendű intencionális szintű mentalizáció 3. személyű mozzanataira is kiterjedő generalizált működési deficit valóban létező jelenség, akkor, legalábbis a szándék- és vélekedéstulajdonítás intencionális kategóriáira érvényesen, annak azonosítására a teszt közvetlen lehetőséget kínál.

„A reaktív agresszióknak mint diszpozicionális vonás mérésének még nincs »királyi útja«.”⁶ Más szóval: az idézett szerzők szerint jelen pillanatban még nem létezik az impulzív agresszivitásnak minden szempontból, egyértelműen és kanonikusan elfogadott standardja. Választásunk azért esett a NOBAG-ra, mert bebizonyosodott, hogy azok a személyek, akiknél a teszt jelez, valóban hajlamosak az impulzív agresszióra.⁷

A NOBAG-tesztet az agresszió kétféle megjelenítési formájáról alkotott nézetek vizsgálatára fejlesztették ki adolescensek és fiatal felnőttek számára (harmincéves korig). Ezek a reaktív (megtorló) agresszió és a szerzők által „generálisnak” nevezett típusok. A megtorló (reaktív) agresszió alskála 12, míg a generalizált agresszió alskála 8 itemet foglal magában. Az állításokban foglalt agresszív viselkedésformák megítélésére – azok teljes elfogadásától a teljes elutasításáig – négy választási lehetőség szolgál. Az ítéletek fele pozitív, másik fele negatív megfogalmazású.

3 Huesmann et al. (1992)

4 Az IMT és a NOBAG kapcsán lásd a mellékletet!

5 Tóth-Gervai (2002)

6 Fossatti et al. (2009) 166.

7 Huesmann–Guerra (1997)

Mind a pozitív, mind a negatív megfogalmazású válaszlehetőségek pontozása a következő volt: tökéletesen helyénvaló = 3, részben helyénvaló = 2, részben helytelen = 1, valójában/valóban helytelen = 0. (Az utóbbi esetben a lehetséges félreértelmezések elkerülése céljából kellett az eltérő szóhasználathoz folyamodni.) Ismételten meggyezzük, hogy a teszt az érintett vélekedéseken keresztül a nyílt agresszív viselkedés tényleges mértékét is megjósolhatóvá teszi.⁸

Mint ismeretes, a H-PBI-kérdőív az amerikai PBI (Szülői bánásmód kérdőív) magyar változata. Segítségével a leendő szülők gyermekbántalmazó attitűdjeit valószínűsítik. A vizsgálatba bevontakat arra kéri, hogy ítéljék meg, annak idején a saját szülei mennyire viszonyultak hozzájuk szeretettel, törődő vagy infantilizáló/túlvédő, illetve szabadságukat korlátozó módon. Ennek megfelelően három faktort alakítottak ki: 1. szeretet/törődés, 2. túlvédés és 3. korlátozás faktor. Mivel az időközben megszületett adatok szerint „a diagnosztizáltan bántalmazó szülők saját szüleikre vonatkozó észlelésében az *apai túlvédés a szülői bánásmód, bántalmazás áthagyományozásának közvetítő faktora*”,⁹ ezért ebből a megállapításból egy fontos következtetés vonható le: az idézett transzgenerációs összefüggésből adódóan a kérdőív érintett faktora lehetővé teszi, hogy azokat a vizsgált személyeket, akiknél az apai túlvédés faktor a kritikus ponthatár feletti értékeket vesz fel (>10 pont), a kritikus érték alatt maradó párjaikhoz viszonyítva mint a gyermekkorukban nagyobb valószínűséggel bántalmazottakat vegyük figyelembe. Ezt a lehetőséget támasztja alá egy, a későbbiekben elvégzett vizsgálatunk során kapott eredmény is. Az apai túlvédés faktorán a szélsőértékek körül elhelyezkedő személyekkel a korai bántalmazások jellemző előfordulásaira fókuszáló interjúkat vettünk fel. A szélsőértékek, valamint a bántalmazásváltozó között szoros korrelatív összefüggést kaptunk, s ez azt jelenti, hogy a kérdéses faktorban az extrém magas pontértéket elért személyek nagy valószínűséggel a gyermekkori bántalmazás valamely formáját tapasztalták meg és viszont. Mindazonáltal tényszerűen nem jelenthető ki, hogy az apai túlvédés faktor kritikus ponthatára feletti személyek korai abúzus áldozatai lennének. Tekintettel arra, hogy a válaszadókat annak alapján kívántuk két csoportba sorolni, hogy gyermekkorukban jellemzően elszenvedtek-e bántalmazásokat vagy sem, a H-PBI felvétele során csak az apára vonatkozó részt töltöttük ki. Az adatfeldolgozás során pedig kizárólag a túlvédés faktor értékeit dolgoztuk fel.

A vizsgálat menete

A vizsgálat során csoportos felvételekre került sor. A tesztek prezentálási sorrendjét felvételenként változtattuk. Az IMT esetében felolvastuk az egyes rövid történeteket. Az első történet meghallgatását követően a személyek az arra vonatkozó kérdéseket tartalmazó oldalhoz lapozhattak, és legfeljebb öt percen keresztül válaszolhattak azokra. Ezt követte a következő történet felolvasása, és így tovább. A NOBAG- és a H-PBI-tesztek kitöltése nem volt időkorlátos.

⁸ Uo.

⁹ Révész (2004) 178. (kiemelés tőlem: F. M.)

Adatfeldolgozás

Az IMT adatainak feldolgozása az alábbi lépésekben történt:

- Elsőként személyenként és történetenként megállapítottuk a kontrollkérdésekre adott hibás válaszok arányát.
- A kapott eredmények függvényében személyenként és történetenként megállapítottuk, hogy az intencionalitáskérdésekre adott válaszokat mely történetek esetében vehetjük figyelembe. A következő megfontolások alapján jártunk el. Azon személyekről, akik rosszul teljesítenek a kontrollkérdésekben, feltételezhető, hogy vagy nem értik az adott történetet, vagy nem jól emlékeznek arra, így az sem várható, hogy az érintett történetre adott válaszaik alapján a tudatelméleti funkcióikról érdemi információhoz jussunk. A négy, mentalizációt érintő feladatokat is magában foglaló sztori összesen 17 kontrollkérdést tartalmazott. Az 1–3. történethez öt-öt, míg a negyedikhez csak kettő párosult. Elővizsgálati adatokból leszűrt tapasztalatok alapján a kritériumszintet *történetenként maximum egy hibalehetőség*nél húztuk meg, azaz ha egy személy az adott sztori kontrollkérdéseinél egynél többször hibázott, akkor a szóban forgó történethez rendelt, a tudatelméleti működést érintő válaszait nem vettük figyelembe.
- Harmadik lépés: a személyenként figyelembe vehető („maradék”) történetekre vonatkozó kérdések megoldásai alapján személyenként és intencionalitásszintenként megállapítottuk az elkövetett hibák számát, valamint a hibázás arányát.
- Végül a vizsgálatban részt vevő csoportokra kiszámítottuk az egyes intencionális szintekre kapott átlagos hibaszám- és hibázásiarány-értékeket.

Az egyes intencionális szintekre eltérő számú kérdés vonatkozik, így az elkövethető hibák száma is különböző. Az elméletileg lehetséges *maximális hibaszám* az alábbiak szerint alakul: az elsőrendű intencionális szinten 7; a másodrendű szinten 3; a harmadrendű szinten 6; a negyedrendű szinten 3. Az eredeti protokollal összehasonlítva az alábbi eltérésekkel használtuk a tesztet:

- A fent leírt, a kontrollkérdések megoldási színvonalához kötött kizárási szabályok alkalmazása terén.
- Ez utóbbi szükségtelenné tette az utolsó (ötödik), intencionális mozzanatot nem tartalmazó történet felhasználását.
- A kizárási szabályok révén kieső történetek miatt egyúttal csökken a figyelembe vehető tudatelméleti kérdések száma is, ezért személyenként csak abban az esetben számoltuk ki az adott intencionális szinthez tartozó hibázási értékeket, amennyiben az arra irányuló kérdések közül legalább kettőre érvényes válasz született.

A NOBAG adatainak feldolgozása az alábbiak szerint történt:

Bár a szerzők értelmezése szerint a NOBAG-teszt két alszála közül értelemszerűen a megtorló agresszió alszála lenne hivatott az elnevezéséből következő jellemző mérés-

sére,¹⁰ ám a generalizált agresszió alszála tételeinek tüzetesebb elemzése azt támasztja alá, hogy azok éppúgy a reaktív agresszió kifejezettségi szintjének meghatározásához járulnak hozzá: az alszála mintánkon belüli korrelációja igen magas értéket vett fel.¹¹ A szála együttesének konzisztenciája¹² pedig meghaladja az elvileg egymástól független két fő alszála értékeit is.¹³ A szerzők ugyanakkor nem definiálták közelebbről ez utóbbi alszála produkciófelületét. Minderre tekintettel kutatásunkban nem kezeltük egymástól elkülönülten a két alszála adatait, hanem azok súlyozott átlagát vettük figyelembe.

A H-PBI apai túlvédés faktora kapcsán a hazai mintára érvényes *kritikus ponthatár* mentén különítettük el vizsgált személyeinket.

A minta struktúrája

Azonnal egy nehezen áthidalható problémával szembesültünk. Nevezetesen: kérdéses, hogy vonatkozó standard híján a NOBAG alapján kiszámított értékeket milyen viszonyítási kereten belül értékeljük. Kézenfekvő megoldásként kínálja magát, ha a vizsgálati minta saját átlaga és szórása által meghatározható övezeteket vesszük figyelembe. Azonban nem tűnik célszerűnek a reaktív agresszió eltérő kifejezettségi szintjeit (magas vs. alacsony) egy olyan populáció értékeire támaszkodva megállapítani, amelynek tagjai éppen erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt töltik büntetésüket. Az ebből fakadó esetleges torzítás elkerülése érdekében annak a (büntetlen előéletű személyekből álló) kontrollcsoportnak az eredményeit használtuk fel, amelyet a jelen kutatás szerves előzményét képező korábbi munkánkhoz állítottunk össze. Az RA csoportot ennek megfelelően azon személyek alkották, akik NOBAG-alszálaon kapott értékeinek súlyozott átlaga¹⁴ legalább *egy szórással meghaladta* a szóban forgó minta súlyozott átlagát.¹⁵ Így az átlagot egy szórással meghaladó érték: 1,286. A nem RA alcsoportba pedig azokat soroltuk, akik súlyozott átlaga a kontrollcsoport megfelelő értéke alatt maradt.¹⁶

Értelemszerűen a vizsgálati mintába csak azon személyeket vontuk be, akik ki tudták tölteni a H-PBI apára vonatkozó részét – emiatt két személyt zártunk ki. Amennyiben a H-PBI-teszt apai túlvédés faktora > 11 értéket vett fel, az adott személyt a túlvédettek csoportjába soroltuk. Párjaik a nem túlvédett csoportot alkották.

Az ismertetett változók keresztezése révén alakítottunk ki négy további vizsgálati csoportot: 1. túlvédett reaktív agresszor (T/RA), 2. nem túlvédett reaktív agresszor (nem T/RA), 3. túlvédett nem reaktív agresszor (T/nem RA), valamint 4. nem túlvédett nem RA kontrollcsoport.

10 Huesmann et al. (1992)

11 $r = 0,745$; $p < 0,01$

12 Cronbach- $\alpha = 0,830$

13 A megtorló agresszió alszála: Cronbach- $\alpha = 0,782$; a generalizált agresszió alszála: Cronbach- $\alpha = 0,777$.

14 (megtorló alszála átlaga + GEN-alszála átlaga)/2

15 $= 0,833$; $s = 0,453$

16 $< 0,833$

A mentális képességek mentén az illesztést az IMT-teszt egyes történeteinek megértését ellenőrző kontrollkérdésekre támaszkodva végeztük el. A kérdésekre abban az esetben lehetséges helyesen válaszolni, ha a vizsgált személy képes az egyes történetekbe ágyazott információk logikailag összefüggő elemeinek megértésére és azok pontos felidézésére.¹⁷ Mindez a mentalizációtól független kognitív funkciókat igényel. E funkciók kontroll alatt tartása érdekében a meg nem értett, rosszul megértett vagy pontatlanul felidézett, így a további feldolgozásban figyelembe nem vett történetek számát vetettük össze a kontrollcsoport és a három vizsgálati csoport között. A páros összehasonlításokat a Fligner–Policello-próba, továbbá a rangszámokon végzett Welch-féle d-próba segítségével végeztük. A T/RA vs. kontrollcsoport¹⁸ és a nem T/RA vs. kontrollcsoport¹⁹ összehasonlításának eredményei a csoportok között nem jeleztek szignifikáns különbséget. A T/nem RA csoportot annak alacsony elemszáma miatt nem tudtuk összevetni a kontrollcsoporttal.

Az első- és másodrendű intencionális szintet involváló tudatelméleti mintázatok szerint kialakított csoportok

Az utolsó hipotézisben felvetett probléma tisztázása céljából személyeinket annak függvényében csoportosítottuk, hogy a két alacsonyabb rendű intencionális szinten milyen teljesítményt nyújtottak. Az összehasonlítás alapját a kontrollcsoport eredményei képezték. Egymástól függetlenül mindkét intencionális szintre e minta átlagos hibaszámaihoz viszonyítottuk a vizsgálati csoportokban részt vevő személyek eredményeit. Az adott intencionális szinten az átlagosnál rosszabbként azok teljesítményét vettük figyelembe, akik az átlagnál hozzávetőlegesen *egy szórással több hibát* vétettek, míg jónak ítéltük meg a teljesítményt, amennyiben a hibaszám a *minta átlaga alatt* maradt. Az elsőrendű intencionális szintre 0,978, míg a másodrendűre 1,133, az átlagokat egy szórással meghaladó, kritikus elméleti hibaszámérték adódott. Így az egy hibát elkövetők az átlagértéktől az elsőrendű intencionális szinten 1,0; a másodrendű szinten 0,8 szórásnyival nyújtottak rosszabb teljesítményt. Ezért az *átlagnál jobb* teljesítményt elérő személyek csoportjaiba mindkét intencionális szint esetében csakis a *hibátlan* megoldást nyújtó résztvevőket soroltuk be. Így eljárva az átlag felett, illetve az az alatt teljesítő csoportok tagjait az elsőrendű intencionális szinten minimum 1,6 szórásnyi (0 vs. 1 hiba); a másodrendű szinten legkevesebb 1,7 szórásnyi (0 vs. 1 hiba) teljesítménybeli eltérés választotta el egymástól.

Mindezek rögzítését követően személyeinket annak alapján soroltuk be a vizsgáltunk tárgyát képező egyes tudatelméleti mintázatok azonosítására szolgáló kategóriák valamelyikébe, hogy hibázott-e vagy sem az első és/vagy másodrendű intencionális szintű feladatok megoldása során. A négyféle tudatelméleti mintázat – és egyúttal vizsgálati alcsoport – tehát az alábbiak szerint alakult:

17 Kinderman et al. (1998)

18 $FPW(36) = -0,22$; $rW(43) = -0,31$

19 $FPW(30) = -0,47$; $rW(43) = -0,71$

- az első- és másodrendű intencionális szinten egyaránt hibátlan megoldás – *Hibátlan1/Hibátlan2* mintázat,
- hibátlan első- és hibás másodrendű intencionális szintű megoldás – *Hibátlan1/Hibázó2* mintázat,
- hibás első- és hibátlan másodrendű intencionális szintű megoldás – *Hibázó1/Hibátlan2* mintázat,
- az első- és másodrendű intencionális szinten egyaránt hibás megoldás – *Hibázó1/Hibázó2* mintázat.

Az 1. táblázatban foglaljuk össze a vizsgálatban részt vevő csoportok leíró statisztikai jellemzőit.

1. táblázat: A minták elemszáma és százalékos megoszlása

	n	%
Teljes minta	89	100
Csoportok		
Reaktivitás	72	100
RA	39	54,2
Nem RA	33	45,8
Túlvédés	87	100
Túlvédett	31	35,6
Nem túlvédett	56	64,4
Keresztezett csoportok	71	100
T/RA	20	28,2
Nem T/RA	18	25,4
T/nem RA	5	7
Kontroll	28	39,4
Mintázat	87	100
Hibátlan1/Hibátlan2	26	29,9
Hibátlan1/Hibázó2	32	36,8
Hibázó1/Hibátlan2	10	11,5
Hibázó1/Hibázó2	19	21,8

Eredmények

A reaktív agresszióval összefüggő eredmények

Az egyes csoportok vonatkozásában a reaktív agresszió szintjének alakulását a 2. táblázatban követhetjük nyomon.

2. táblázat: A mintákban a reaktív agresszió értékeinek súlyozott átlagai és szórásai

	Átlag	Szórás
Teljes minta	1,34	0,75
RA	1,89	0,31
Nem RA	0,5	0,21
Túlvédettek	1,63	0,65
Nem túlvédettek	1	0,61
T/RA	2	0,31
Nem T/RA	1,75	0,26
T/nem RA	0,61	0,21
Kontroll	0,48	0,21

A túlvédett csoport reaktív agresszivitási szintje jelentősen meghaladja párját.²⁰ Hasonlóképpen, a két RA alcsoport közül szintén a túlvédett reaktivitása a kifejezettebb,²¹ ezzel szemben a nem reaktív keresztezett csoportok e dimenzió mentén, egymáshoz viszonyítottan nem térnek el.²²

A tudatelméleti funkcióval összefüggő eredmények

A tudatelméleti funkciók tekintetében az érdeklődésünk középpontjában álló első- és másodrendű intencionális szinten kapott eredményeket mind a feladatmegoldások során bekövetkezett hibák *százalékos megoszlása*, mind az elkövetett *hibák száma* szerint is közöljük. E látszólag redundáns eljárás azonban indokolt, ugyanis a figyelembe vehető történetek, ezen keresztül az elkövethető hibák száma személyenként eltérő lehet. Ebből következően ugyanaz a hibaszám két személy esetében más-más hibázási arányt eredményezhet. Ezért úgy véljük, csakis abban az esetben mondható ki, hogy különbség van az egymással összehasonlított minták között, amennyiben ezt mind a *hibaszázalékok*, mind a *hibaszámok* mentén elvégzett próbák egyaránt jelzik.

20 $t(84) = -4,44$; $p < 0,01$

21 $t(36) = 3,03$; $p < 0,01$

22 $t(31) = 1,31$; $p > 0,1$

Az RA és a nem RA csoport tudatelméleti eredményeinek összehasonlítása

A 3. táblázatban bemutatjuk az RA és a nem RA csoport egyes intencionális szinteken elkövetett hibáinak arányát és a hibák számát.

3. táblázat: Az RA és a nem RA csoport egyes intencionális szinteken elért tudatelméleti eredményei²³

Hibaszázalék				
	1. r. szint	2. r. szint	3. r. szint	4. r. szint
RA	6,53 (12,8)	26,2 (23,8)	33,5 (18,2)	23,4 (26,7)
Nem RA	6,51 (9,5)	19,1 (19,4)	39,9 (16,6)	20,2 (21)
Hibaszm				
	1. r. szint	2. r. szint	3. r. szint	4. r. szint
RA	0,36 (0,67)	0,71 (0,65)	1,76 (0,8)	0,64 (0,71)
Nem RA	0,46 (0,67)	0,56 (0,56)	2,12 (0,93)	0,59 (0,62)

A reaktív és nem reaktív minta egymáshoz viszonyítása során nem kaptunk érdemi különbséget sem a hibaszázalékok, sem a hibaszámok mentén. A kizárási szabályok következtében az RA csoport személyei közül egy-egy fő adatait az első- és negyedrendű; a nem RA mintából pedig egy-egy személy eredményeit a másod- és negyedrendű intencionális szinten nem vettük figyelembe.

A túlvédett és a nem túlvédett csoportok tudatelméleti eredményeinek összehasonlítása

A 4. táblázat ad áttekintést az eredményekről.

4. táblázat: A túlvédett és a nem túlvédett csoport egyes intencionális szinteken elért tudatelméleti eredményei

Hibaszázalék				
	1. r. szint	2. r. szint	3. r. szint	4. r. szint
Túlvédett	5,95 (14,23)	33,19 (19,28)**	38,3 (17,78)	19,77 (20,76)
Nem túlvédett	8,09 (12,87)	19,07 (23,68)	34,82 (18,63)	25,05 (25,04)
Hibaszm				
	1. r. szint	2. r. szint	3. r. szint	4. r. szint
Túlvédett	0,36 (0,84)	0,87 (0,5)**	2,1 (0,92)	0,55 (0,57)
Nem túlvédett	0,5 (0,76)	0,56 (0,69)	1,84 (0,99)	0,71 (0,69)

23 +: p < 0,1; *: p < 0,05; **: p < 0,01

Az eredmények szerint kizárólag a *másodrendű intencionális szintre korlátozódó eltérést* figyelhetünk meg. Itt a túlvédett csoport jóval magasabb hibaszázalékkal és hibaszámmal teljesítette a feladatokat.²⁴ A túlvédett csoportból a harmadrendű intencionális szinten egy személy adatait nem vehettük számításba, míg a nem túlvédett mintából a másodrendű intencionális szinten kettő, a negyedrendű szinten egy vizsgált személy adatait hagytuk figyelmen kívül.

A keresztezett vizsgálati csoportok tudatelméleti funkciója a nem túlvédett nem RA kontrollcsoporttal összehasonlítva

Az alábbiakban bemutatjuk a túlvédett RA, a nem túlvédett RA, valamint a túlvédett nem RA vizsgálati csoport tudatelméleti feladatokban elért teljesítményeit, összehasonlítva azokat a kontrollcsoportot alkotó (nem túlvédett nem RA) minta eredményeivel (5. táblázat).²⁵

5. táblázat: A vizsgálati csoportok tudatelméleti eredményeinek összehasonlítása a nem túlvédett nem RA kontrollcsoporttal

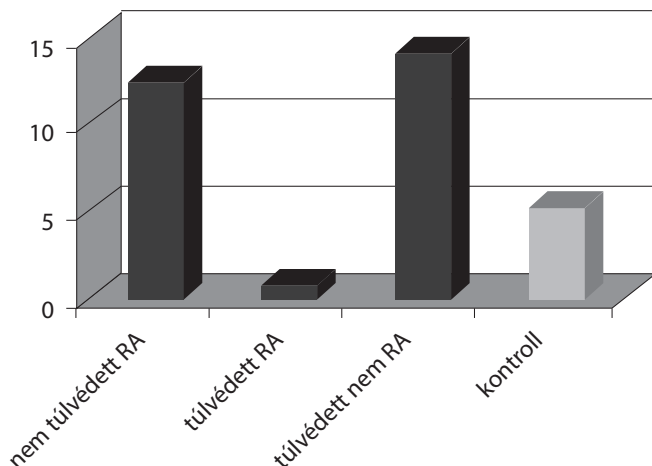
Hibaszázalék				
	1. r. szint	2. r. szint	3. r. szint	4. r. szint
T/RA	0,7*	35,7**	36,8	19,9
Nem T/RA	12,4	14,7	30,5	28,7
T/nem RA	14,1 +	19,8	43,4	26,4
Kontroll	5,2	19	39,3	19
Hibaszm				
	1. r. szint	2. r. szint	3. r. szint	4. r. szint
T/RA	0,05*	0,95*	1,95	0,55
Nem T/RA	0,67	0,41	1,61	0,78
T/nem RA	1 +	0,6	2,6	0,8
Kontroll	0,36	0,56	2,04	0,56

A kizárási szabály érvényesülése miatt egy-egy személy adata a túlvédett RA mintából a harmadrendű; a nem túlvédett RA csoportból a másodrendű, végül a kontrollcsoportból a másod- és negyedrendű intencionális szinten esett ki. Jól érzékelhetően bármely vizsgálati csoportot vetettük is össze a kontrollmintával, csak a két alacsonyabb rendű intencionális szint működésére korlátozódó eltérések jelentek meg. Ezen belül a kontrollcsoporthoz képest igazán számottevő különbség csak a túlvédett RA minta

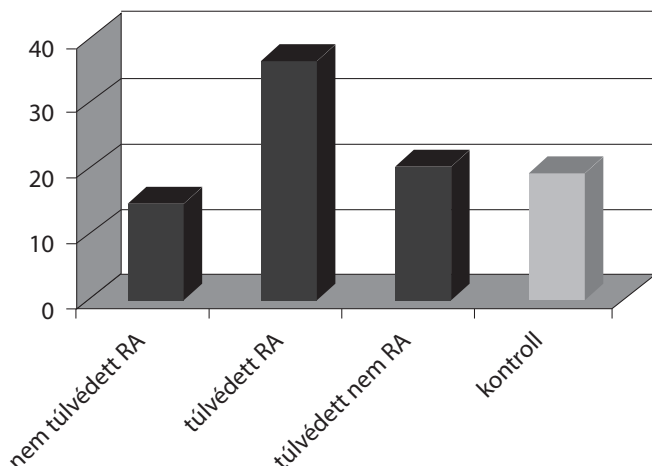
²⁴ Hibaszázalékra: FPW[42] = -2,64; p < 0,05, rW [71] = -3,22; p < 0,01, hibaszámra: FPW[46] = -2,55; p < 0,05, rW [78] = -2,87; p < 0,01.

²⁵ Kézenfekvő lett volna az ANOVA alkalmazása, ám az egyik cella többihez viszonyított alacsony elemszáma (n = 5) miatt aránytalanul torzultak volna a kétszemponos elemzés eredményei. Ezért le kellett mondanunk használatáról.

esetében azonosítható.²⁶ A minták első- és másodrendű intencionális szintű, hibaszázalékban kifejezett eredményeit szemlélteti az 1. és 2. ábra.

1. ábra: Az elsőrendű intencionális szint hibaszázalékai

2. ábra: A másodrendű intencionális szint hibaszázalékai

²⁶ A túlvédett RA/kontroll összehasonlításban a hibaszázalékok mentén: az elsőrendű int. szinten $rW(39) = -2,44$; $p < 0,05$, a másodrendű int. szinten $FPW(25) = 2,73$; $p < 0,05$ és $rW(41) = 3,02$; $p < 0,01$; a hibaszámok alapján: az elsőrendű int. szinten $rW(40) = -2,39$; $p < 0,05$, a másodrendű int. szinten $FPW(27) = 2,76$; $p < 0,05$, $rW(44) = 2,57$; $p < 0,05$. A túlvédett nem RA/kontroll összehasonlításban az elsőrendű int. szinten a hibaszázalékok mentén: $rW(6) = 2,08$; $p < 0,1$; a hibaszámok szerint: $rW(5) = 2,24$; $p < 0,1$.

A tudatelméleti mintázatokkal összefüggő eredmények

A 6. táblázatban a reaktivitás mentén tüntettük fel a vizsgált alacsonyabb rendű intencionális szinteken tapasztalt hibázási mintázódások gyakorisági eloszlását.

6. táblázat: Az RA és a nem RA személyek első- és másodrendű intencionális szintet érintő hibázási mintázata

RA	n (= 38)	%
Hibátlan1/Hibázó2	18	47,4
Hibázó1/Hibátlan2	5	13,5
Hibázó1/Hibázó2	5	13,2
Nem RA	n (= 32)	%
Hibátlan1/Hibázó2	9	28,1
Hibázó1/Hibátlan2	4	12,5
Hibázó1/Hibázó2	9	28,1

Amint az a 6. táblázatról már első ránézésre is leolvasható, az RA csoport esetében a három lehetséges hibázási mintázat közül előfordulási gyakoriságát tekintve az egyik, jelesül az elsőrendű intencionális szinten jó, ám a másodrendűn inadekvát (Hibátlan1/Hibázó2 mintázat) tudatelméleti mintázat emelkedik ki. A kétoldalú Fisher-féle egzakt próba $p = 0,05$ (Hibátlan1/Hibázó2 vs. Hibázó1/Hibátlan2) és $p = 0,048$ (Hibátlan1/Hibázó2 vs. Hibázó1/Hibázó2) szinten jelezte a Hibátlan1/Hibázó2 mintázat RA csoporton belüli meghatározó jellegét. A nem RA csoport kapcsán ugyanakkor egyetlen hibás teljesítést magában foglaló tudatelméleti mintázat sem emelkedik ki.

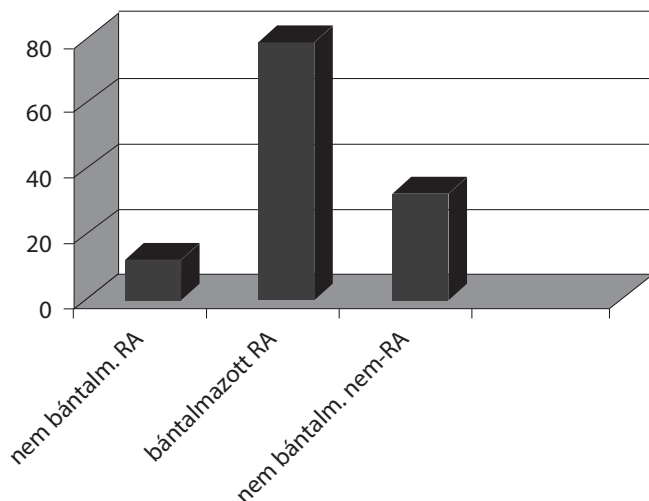
Ugyanakkor a Hibátlan1/Hibázó2 mintázat RA csoporton belüli előfordulási gyakoriságát összevetve ugyanennek a nem RA csoportra jellemző értékével, tendenciaszintű különbséget kaptunk az RA csoport „javára”.²⁷ A valóban izgalmas kérdés ezek után úgy vetődött fel, hogy a szóban forgó mintázódás előfordulása a kontrollcsoporttal történő összehasonlításban mennyire köthető a T/RA vagy a nem T/RA csoportok személyeihez (7. táblázat).

7. táblázat: A Hibátlan1/Hibázó2 mintázat gyakorisága a túlvédett RA, a nem túlvédett RA, valamint a kontrollcsoportban

	Nincs mintázat (%)	Van mintázat (%)
T/RA	20 (4)	80 (16)
Nem T/RA	88 (15)	12 (2)
Kontroll	67 (18)	33 (9)

²⁷ $\chi^2 = 2,715$; $p < 0,1$

Tekintettel arra, hogy a T/nem RA személyek körében egyáltalán nem fordult elő a Hibátlan1/Hibás2 mintázat, csoportjukat nem szerepeltetjük a táblázatban. Mindez a 3. ábrán is nyomon követhető.

3. ábra: A Hibátlan1/Hibás2 tudatelméleti mintázat előfordulási gyakoriságai

A T/RA csoport Hibátlan1/Hibás2 mintázata $p < 0,01$ ($\chi^2 = 10,049$) szinten gyakoribb jelenség a kontrollhoz képest. Mindeközben a nem T/RA alcsoport ebben nem különbözik a nem reaktív párjával összehasonlítva.²⁸

Megvitatás

Az elsőrendű intencionális szinten ugyan a T/nem RA csoport személyei tendenciaszinten többet és nagyobb arányban hibáztak, azonban a statisztikailag gyenge eredményt nem tartjuk meggyőzőnek, ezért csak további vizsgálatoktól remélhetünk megnyugtató választ. Eredményeink szerint a kontrollcsoport személyeihez viszonyítottan feltehetően nagyobb valószínűséggel korai abúzus áldozataivá vált reaktív agresszorok érzelmileg színezett, de kötődési kontextust nélkülöző helyzetekben zajló mentálisztikus teljesítménye egy ponton sajátos romlást mutat: a szándék- és vélekedéstulajdonítás intencionális kategóriáira kiterjedően a másodrendű intencionális szinten a kontrollcsoport 19 százalékos átlagos hibaértékével összehasonlítva már közelít annak kétszereséhez: 35,7 százalék ($p < 0,01$).

Ezzel szemben a *nem bántalmazott* RA (nem túlvédett RA) és a kontrollcsoport között egyik intencionális szinten sem jelent meg eltérés, míg a korai bántalmazott, de nem reaktív agresszor személyek (túlvédett nem RA) teljesítménye a másodrendű intencionális szintű feladatok megoldása során nem tért el a kontrollcsoportétól. Azaz: a *nem reaktív* személyek körében a feltételezett gyermekkori bántalmazás másodrendű

28 $\chi^2 = 2,588$; $p > 0,1$, Fisher-féle egzakt próba: $p = 0,1585$

intencionális szintre kifejtett esetleges hatására *nem utal adat*. Mindez egyúttal értelmezhetővé teszi azokat az eredményeinket is, amelyek szerint a gyermekkori abúzust nagyobb valószínűséggel elszenvedettek másodrendű intencionális szinten – és kizárólag azon – zajló tudatelméleti működése jelentős mértékben rosszabb színvonalú a nem túlvédett csoporthoz képest. Világossá vált, hogy a – 3. hipotézisben megfogalmazottakkal látszólag ellentétes – hatásért kizárólag a túlvédett RA csoport a felelős, s ez arra utal, hogy a korai abúzusnak való kitettség önmagában, a reaktív agressziótól függetlenül talán nem képezi a másodrendű intencionális szintű szándék- és vélekedéstudajdonítási funkció terén megfigyelt romlás elégséges feltételét.

Az alábbiakban megvizsgálunk néhány olyan értelmezési lehetőséget, amelyek számot adhatnak e romlást tükröző eredmény lehetséges okairól. A szándék- és vélekedéstudajdonítás terén a másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működést érintő diszfunkció mibenlétére Blair korábban már általunk röviden érintett elfogult ellenségességtudajdonítási hipotézise elvileg kézenfekvő magyarázattal szolgálhat.²⁹ Emlékeztetünk arra a fontos megállapításra, amely szerint a szándéktudajdonításnak e torzult formája csak a személyes érintettség bekövetkezte esetén lesz aktív. Mivel az általunk használt elméleti-teszt nem első személyű megfogalmazásokat tartalmaz, ezért az elfogult ellenségességtudajdonítás jelensége az elsőrendű intencionális szinten természetesen nem érhető tetten – például a következő formában: „azt gondolom, hogy kérdésemre a másik szándékosan, és nem tévedésből küldött egy téves címre”.

Ellenben, amennyiben e torzult szándéktudajdonítási tendencia valóban jellemző lenne a túlvédett RA csoport tagjaira, úgy az közvetett, áttételes formában, de a másodrendű szinten azonosíthatóvá válhat: „azt gondolom, hogy valaki azt feltételezi, miszerint kérdéseire őt a másik szándékosan, és nem tévedésből küldte rossz címre”. Spekulálhatunk akképpen, hogy ekkor lényegében valamely – a vizsgált személy által feltételezett – első személyű tudatelméleti folyamat metareprezentációja mehet végbe. A vizsgált személy az elfogult ellenségességtudajdonítási sémáját ez esetben nem önmagára vonatkoztatottan alkalmazná, hanem egy másik ember elméjében felbukkanó, valamely harmadik személynek tulajdonított rosszindulatú szándékot képezné le. Az IMT másodrendű intencionális szintet érintő történeteime, valamint az ezekre irányuló elméleti-kérdései tartalmi szempontból lehetővé teszik az ominózus helyzetek ilyenén rosszindulatú interpretációját. A teszt értékelésében pedig mindez hibás megoldásként jelenhet meg. Ám az értelmezés e vonulatát nemcsak az említett áttételes jelleg, de az a fejlemény is gyengíti, amely szerint abban az elővizsgálatunkban, amelyet az IMT-teszt 1. személyű megfogalmazásokat tartalmazó, általunk módosított változatával végeztünk, semmilyen korrelatív kapcsolatot nem találtunk a másodrendű intencionális szintű feladatokban, valamint az elfogult ellenségességtudajdonítást előhívni képes első- és harmadrendű intencionális szintű feladatokban elkövetett hibák száma és aránya között.

²⁹ Blair (2003)

Felvetődhet az a korábban már hivatkozott értelmezési lehetőség is,³⁰ amely szerint a korai bántalmazásokból eredő traumákat elszenvedett személyek arousalszintje a különböző tudatelméleti feladatokkal történő szembesülésük során oly mértékben emelkedhet meg, hogy az már önmagában is teljesítménycsökkentő hatást fejthet ki. A túlvédett/RA csoportunk másodrendű intencionális szintű feladatmegoldásának kontrollcsoporthoz viszonyított gyengébb teljesítményére e magyarázat első megközelítésben plauzibilis lehetőségként tűnik fel. Azonban, amennyiben valóban a feladathelyzet által generált feszültségemelkedés állna a teljesítményromlás hátterében, akkor a romlásnak az intencionális szintektől függetlenül, az IMT valamennyi tudatelméleti feladatához köthetően meg kellett volna jelennie. Sőt, a magasabb rendű, ezért összetettebb kognitív funkciókat mozgósító feladatok esetén fokozottabb teljesítményromlás lenne várható. De nem ezt figyelhetjük meg. Amennyiben mégis ki szeretnénk tartani az arousalhipotézis értelmezési lehetősége mellett, úgy azzal a merész feltételezéssel kellene élnünk, amely szerint specifikus, kizárólag a másodrendű intencionális szintet érintő hatással állunk szemben.

Az eredmények értelmezési kísérleteinek sorából nem hagyható ki a figyelmi működés egy esetlegesen bekövetkező, sajátos eltolódási hatása sem. Amint láttuk, a korai traumákat elszenvedett személyek különös érzékenységgel kísérik figyelemmel mindazon társas helyzeteket, amelyek magukban hordozzák a személyük elleni támadás lehetőségét. A túlvédett/RA csoportunk elsőrendű intencionális szinthez kötődő feladatokban nyújtott kiváló teljesítménye arra utalhat, hogy fokozott éberséggel monitorozhatják a velük interakcióban álló másik fél mentális tartalmait, ezek közt is megkülönböztetetten az esetleges támadási szándékokat. Megtanulhatták, hogy e szándékok időben megvalósuló felismerése az ellenük irányuló akciók kivédésének hatékony eszköze lehet. Ezért felvethető, hogy a tudatelméleti működésük, és az annak végrehajtásához nélkülözhetetlen figyelmi kapacitásuk döntően az elsőrendű intencionális szinten megvalósuló szándékmonitorozási funkcióik köré összpontosul. A figyelmi kapacitás ilyen eltolódása viszont azzal járna együtt, hogy a vizsgált további, a másod-, harmad- és negyedrendű intencionális szinteket érintő feladatmegoldásaiknak – a rendelkezésre álló figyelmi kapacitás végeessége következtében – a kontrollcsoportéhoz viszonyítottan rosszabbnak kellene lenniük. Ezzel szemben az eredmények arról tanúskodnak, hogy a romlás csak a másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működésre korlátozódik.

Úgy tűnik azonban, hogy a korai bántalmazásokat – legalábbis a kontrollcsoport tagjaihoz képest nagyobb valószínűséggel – elszenvedett és impulzív agresszorral lett személyek mentalizációjának egy további, sajátos sérülését vethetik fel kutatásunk eredményei. A fentebb áttekintett opciókat megfontolva úgy véljük, hogy az eddigi kutatások által korábban már leírt mentálisztikus diszfunkciókon túl – így az érzelmetulajdonítás nehézségei, az elfogult ellenségeségtulajdonítás jelenléte, valamint a tudatelméleti működés pillanatnyi kikapcsolása – jelen kutatásunk alapján az érintettek másodrendű intencionális szinten zajló, a szándék- és vélekedéstulajdonítás men-

30 Fonagy et al. (2007)

tális tartalmait felölelő tudatelméleti folyamatainak diszfunkcióját valószínűsíthetjük. A túlvédett/RA csoportra jellemző mentalizációs deficitforma az érzelmekkel ugyan átszőtt, de a kötődési kontextustól, konfliktuózus vagy frusztrációt generáló, énbefonódást feltételező helyzetektől függetlenül is jelen lévő diszfunkció lehet. A továbbiakban a T/RA csoporthoz tartozó személyek sajátos tudatelméleti mintázatát tekintjük át.

A kontrollminta teljesítményével megegyező elsőrendű, de annál rosszabb másodrendű intencionális szintű funkcióval rendelkező személyeken keresztül (Hibátlan1/Hibás2) e csoport *jellegetes, hibás tudatelméleti mintázódását* ragadtuk meg. Külön szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a nem RA csoporton belül a Hibátlan1/Hibás2 tudatelméleti mintázat egyáltalán nem fordult elő, de a nem T/RA csoportban is mindössze 12,5 százalék (2 fő) esetében figyelhető meg a kérdéses mintázat. Ezzel szöges ellentétben, *a T/RA személyeink 80 százalékánál azonosítható a Hibátlan1/Hibás2 tudatelméleti mintázat*. Az összefüggést megfordítva: a szóban forgó mintázattal jellemezhető reaktív agresszorok túlnyomó többsége túlvédettnek bizonyult (89 százalék).

A szándék- és vélekedéstulajdonítás tudatelméleti funkciójával összefüggésben vélelmezzük, hogy azon reaktív agresszor személyek kapcsán, akiknél a korai, traumatikus hatású rossz bánásmód/abúzus hatására alakul ki az elégtelen affektusszabályozás, talán *egyszerre* beszélhetünk az ép elsőrendű intencionális szintű tudatelméleti működést igénylő *kiváló monitorozó* funkció mellett a *másodrendű intencionális szintre korlátozódó* diszfunkcionális *mentalizációról*. Azonban egymástól függetlenül sem a reaktív agresszió vonása, sem a korai abúzus feltételezhető elszenvedése nem bír érdemi hatással a szándék- és vélekedéstulajdonítás másodrendű intencionális szinten zajló, általunk vizsgált mentalisztikus teljesítményének romlására. A legfontosabb azonban az, hogy világosan lássuk e mentalisztikus deficitformának az impulzív agresszió kiváltásában betöltött, valószínűsíthető szerepét.

Egyfelől azon borderline páciensek körében, akik számára a másik érzelmi közelsége zavaró hatású, valamint az antiszociális/borderline komorbid személyiségzavarban szenvedő páciensek esetében a mentalizáció pillanatnyi kieséséhez elvezető folyamatban³¹ a másodrendű intencionális szintet érintő diszfunkciónak az aktuális történéssor indító mozzanataként tulajdoníthatunk szerepet: annak a kényszerítő élménye, hogy a másik olvassa vagy olvashatja a tudatukat, a másik félnek kiszolgáltatottá teheti őket. A kiszolgáltatottság érzése pedig – a komorbid ASPD/BPD páciensek kapcsán a másik felett érzett totális kontroll elvesztésén, ezért részben a vélelmezett tekintélyük csorbulásán keresztül – a kötődési rendszer hirtelen aktivitásemelkedését, végső soron a mentalizáció átmeneti kiesését eredményezi.

Bár az IMT alkalmazása révén nyert eredményeink csak közvetetten támogathatják feltételezésünket, mégis azt vélelmezzük, hogy mindazon, korai abúzust elszenvedett reaktív agresszor személyek esetében, akik kívül esnek a jelzett személyiségzavarok körén, a másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működési diszfunkció önmagában is impulzív agressziót kiváltó, oki tényező lehet. Amint azt a bevezetőben megfogalmaztuk, az érintettek mindazon helyzeteket fenyegetésként élhetik meg, amikor

31 Fonagy–Bateman (2006); Bateman–Fonagy (2008)

fennáll annak a lehetősége, hogy a másik személy metareprezentációt alkothat mentális tartalmaikról, amely metareprezentációt, ha az a másodrendű intencionális szintet érintő blokkon „áttör”, olvasniuk kellene. Márpedig korábbi tapasztalataik alapján minden bizonnyal ott lappanghat bennük a félelem, hogy ekkor elkerülhetetlenül valamely kínos, az én számára elviselhetetlen tartalommal való szembesülés fenyegetné őket. A veszélyhelyzet elhárítása, a vélt vagy valós fenyegetés kiküszöbölése viszont a reaktív agresszió kiváltásának egyik jól ismert, közhelyszerű oka.

Másrészt az integritását féltő személy a fenyegetések e körét nem involváló, tehát a másik félnek a saját tudattartalmairól alkotott esetleges reprezentációjától független, például az elsőrendű intencionális szintű elméleti igénylő helyzeteket és tartalmakat problémamentesen képes kezelni. Ebben az esetben a hétköznapi mentalizációs folyamatainak áramában kitüntetett jelentőséggel bíró, az alacsonyabb rendű intencionális szinten zajló, itt elemzett tudatelméleti funkciókra korlátozva azt mondhatjuk, hogy a gyermekkori rossz bánásmódot/bántalmazást elszenvedett és egyidejűleg az affektusszabályozás zavarával jellemezhető személyek jelentős többségének metareprezentációi mások reprezentációit kiválónak, de azok metareprezentációit pontatlanul tükrözik.

A kutatás érvényességi korlátai

Elsősorban kutatásmetodikai szempontokból adódnak kutatásunk érvényességi korlátai. Tényszerűen nem jelenthető ki, hogy az apai túlvédés faktorban a kritériumszintet meghaladó értéket adó személyeink minden kétséget kizáróan korai bántalmazások áldozatai lennének. Inkább azt valószínűsíthetjük, hogy az e kategóriába tartozó személyek által alkotott csoportban a párjához képest magasabb lehetett a korai abúzust elszenvedettek aránya.

A korábbiakban már említettük, hogy az IMT 3. személyű megfogalmazásai nem teszik lehetővé az egyes intencionális szinteken az önreflexív metareprezentációk közvetlen vizsgálatát. Ezért a T/RA csoport kapcsán a másodrendű szinten kapott tudatelméleti deficit általunk előnyben részesített értelmezése nem kaphatott bizonyító erejű alátámasztást. Ehhez nélkülözhetetlenek lennének az 1. személyű megfogalmazásokat tartalmazó feladatokból származó, a jelen kutatásban feltártakkal egybevágó eredmények.

Végül – amint arra már utaltunk – az egyik vizsgálati csoport (a túlvédett nem RA) elemszáma igen alacsony volt. E fejlemény sajnos értelmetlenné tette a két szempontos VA elvégzését, hiszen a szóban forgó cella alacsony elemszáma lényegileg torzítaná az így nyerhető eredményeket. A mintegy kényszerűségből alkalmazott páronkénti összehasonlítás módszere matematikailag ugyan korrekt eredményeket generál, de ezek bizonyító ereje természetesen jóval szerényebb, mint amit a két szempontos ANOVA használatától várhatunk.

IRODALOMJEGYZÉK

- Allen, Jon G. – Fonagy, Peter – Bateman, Anthony W. (2011): *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Budapest, Oriold és Társai Kft.
- Arnsen, Amy F. T. (1998): The biology of being frazzled. In: *Science*, Vol. 280. No. 5370. 1711–1712.
- Arnsen, Amy F. T. – Mathew, Rex – Ubriani, Ravi – Taylor, Jane R. – Li, Bao-Ming (1999): Alpha-1 noradrenergic receptor stimulation impairs prefrontal cortical cognitive function. In: *Biological Psychiatry*, Vol. 45. No. 1. 26–31.
- Bartels, Andreas – Zeki, Semir (2004): The neural correlates of maternal and romantic love. In: *Neuroimage*, Vol. 21. 1155–1166.
- Bateman, Anthony W. – Fonagy, Peter (2008): Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment. In: *Journal of Clinical Psychology: In Session*, Vol. 64. No. 2. 181–194.
- Bátki Anna (2009): *Örökbefogadott gyermekek érzelemregulációs és reprezentációs fejlődése*. Doktori értekezés. Budapest, Semmelweis Egyetem, Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.
- Blair, Robert James R. (2003): Did Cain Fail to Represent the Thoughts of Abel Before he Killed Him? The Relationship Between Theory of Mind and Aggression. In Repacholi, Betty – Slaughter, Virginia (eds.): *Individual Differences in Theory of Mind. Macquarie Monographs in Cognitive Science*. Hove, Psychology Press.
- Blair, Robert. James. R. – Cipolotti, Lisa. (2000): Impaired social response reversal: A case of “acquired sociopathy”. In: *Brain*, Vol. 123. No. 6. 1122–1141.
- Crick, Nicki R. – Dodge, Kenneth A. (1996): Social information-processing mechanism on reactive and proactive aggression. In: *Child Development*, Vol. 67. No. 3. 993–1002.
- Dennett, Daniel Clement (1988): *Az intencionalitás filozófiája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Dodge, Kenneth A. – Frame, Cynthia L. (1982): Social cognitive biases and deficits in aggressive boys. In: *Child Development*, Vol. 53. No. 3. 620–635.
- Dodge, Kenneth A. – Pettit, Gregory S. – Bates, John E. – Valente, Ernest (1995): Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. In: *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 104. No. 4. 632–643.
- Dolan, Mairead – Fullam, Rachael (2004): Theory of Mind and Mentalizing Ability in Antisocial Personality Disorders With and Without Psychopathy. In: *Psychological Medicine*, 34, 1093–1102.
- Fonagy, Peter (1991): Thinking about thinking: Some clinical and theoretical considerations in the treatment of a borderline patient. In: *International Journal of Psycho-Analysis*, 72, 1–18.
- Fonagy, Peter – Bateman, Anthony W. (2006): Mechanisms of Change in Mentalization-Based Treatment of BPD. Wiley Periodicals, Inc. In: *Journal of Clinical Psychology*, Vol. 62. No. 4. 411–430.
- Fonagy, Peter – Gergely, György – Target, Mary (2007): The parent–infant dyad and the construction of the subjective self. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 48. No. 3–4. 288–328.
- Fonagy, Peter – Luyten, Patrick – Strathearn, Lane (2011): Borderline personality disorder, mentalization, and the neurobiology of attachment. In: *Infant Mental Health Journal*, Vol. 32. No. 1. 47–69.
- Fonagy, Peter – Stein, Helen – Allen, D. – Chen, C.-F. – Allen, Jon G. – Vrouva, Ioanna (2006): *The relationship of childhood and adolescent adversity to impairment of mentalizing capacity and psychological disorder*. Unpublished paper. London, Department of Psychology, University College London.
- Fonagy, Peter – Target, Mary (1996a): Playing with reality I: Theory of mind and the normal development of psychic reality. In: *International Journal of Psycho-Analysis*, Vol. 77. No. 2. 217–233.
- Fonagy, Peter – Target, Mary (1996b): Playing with reality II: The development of psychic reality from a theoretical perspective. In: *International Journal of Psycho-Analysis*, Vol. 77. No. 3. 459–479.
- Fonagy, Peter – Target, Mary (1998): A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. In: *Thalassa*, 9. évf. 1. sz. 5–43.
- Fonagy, Peter – Target, Mary – Gergely, György – Allen, Jon G. – Bateman, Anthony W. (2003): The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence. In: *Psychoanalytic Inquiry*, Vol. 23. No. 3. 412–459.

- Fossati, Andrea – Acquarini, Elena – Feeney, Judith A. – Borroni, Serena – Graziola, Frederica – Giarolla, Laura E. – Franciosa, Gianluca – Maffei, Cesare (2009): Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression. In: *Attachment & Human Development*, Vol. 11. No. 2. 165–182.
- Gergely György – Nádasdy Zoltán – Csibra Gergely – Bíró Szilvia (1995): Intencionalitás tulajdonítása egyéves korban. In: *Pszichológia*, 15. évf. 3. sz. 331–367.
- Hornak, J. – Rolls, E. T. – Wade, D. (1996): Face and voice expression identification in patients with emotional and behavioral changes following ventral frontal damage. In: *Neuropsychologia*, Vol. 34. No. 4. 247–261.
- Hubbard, Julie A. – Dodge, Kenneth A. – Cillessen, Antonius H. N. – Coie, John D. – Schwartz, David (2001): The dyadic nature of social information processing in boy's reactive and proactive aggression. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 80. No. 2. 268–280.
- Huesmann, L. Rowell – Guerra, Nancy G. (1997): Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 72. No. 2. 408–441.
- Huesmann, L. Rowell – Guerra, Nancy G. – Miller, Laurie – Zelli, Arnaldo (1992): The role of social norms in the development of aggression. In Zuckerman, David – Frick, Paul J. (eds.): *Socialization and aggression*. New York, Springer.
- Kinderman, Peter – Dunbar, Robin – Bentall, Richard P. (1998): Theory-of-mind deficits and causal attributions. In: *British Journal of Psychology*, Vol. 89. No. 2. 191–204.
- Mayes, Linda C. (2000): A developmental perspective on the regulation of arousal basis. In: *Semin. Perinatol.*, Vol. 24. No. 4. 267–279.
- Paál Tünde – Bereczkei Tamás (2006): Elmetória, együttműködés, machiavellizmus: a felnőttkori elmeolvasó képesség hatása a társas kapcsolatokra. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61. évf. 4. sz. 511–532.
- Premack, David – Woodruff, Guy (1978): Does the chimpanzee have a "theory of mind"? In: *Behaviour and Brain Sciences*, Vol. 4. No. 4. 515–526.
- Révész György (2004): *Szülői bánásmód – gyermekbántalmazás*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Stone, Valerie E. – Baron-Cohen, Simon – Knight, Robert T. (1998): Frontal Lobe Contributions to theory of Mind. In: *Journal of Cognitive Neuroscience*, Vol. 10. No. 5. 640–656.
- Tóth Ildikó – Gervai Judit (1999): Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): A Parental Bonding Instrument (PBI) magyar változata. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54. évf. 4. sz. 551–566.
- Wellman, Henry (1990): *The child's theory of mind*. Cambridge, MA, Bradford Books/MIT Press.
- Wimmer, Heinz – Perner, Josef (1983): Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. In: *Cognition*, Vol. 13. No. 1. 103–128.

Mellékletek

1. melléklet: IMT – az 1. történet és a rávonatkozó kérdések

Már majdnem vége volt a napnak. András arra gondolt, hogy jó lenne munka után beülni egy italra a kocsmába. Először nem tudta eldönteni, hogy kit hívhatna magával. Leginkább Sárát szeretne volna megkérdezni, mert vonzódott hozzá, ám úgy gondolta, Sára nem szereti őt eléggé ahhoz, hogy kihagyja az aerobikóráját, és helyette inni menjen vele. Természetesen elhívhatná Pétert, a szokásos ivócímboráját. Péter gyakran eltölt egy-két órát a kocsmában, mielőtt hazamenne.

Ekkor véletlenül meglátta Juditot. Tudta, hogy ő Sára egyik barátnője, és ezért a segítségére lehetne. Judit tudni fogja, hogy Sára hajlandó lenne-e kocsmába menni vele az aerobikórája helyett.

„Figyelj, Judit!” – mondta. „Gondoltam, munka után beülök a kocsmába. Azt szeretném megkérdezni, hogy te és Sára csatlakoznátok-e. Megkérdeznéd Sárát is, hogy lenne-e kedve eljönni velünk inni egyet?” Judit meglepettnek tűnt. András eddig még soha nem kérte meg őt, hogy menjen el vele szórakozni, de úgy gondolta, hogy András rajong Sáráért. Judit gyanakodni kezdett, hogy András azt akarta megtudni, hogy ő tudja-e, hogy Sára el akar-e menni.

1. a. A történet délelőtt játszódik.
b. A történet délután játszódik.
2. a. András haza akart menni munka után.
b. András a kocsmába akart menni munka után.
3. a. Munka után Sára aerobikórára akart menni.
b. Munka után Sára haza akart menni.
4. a. András azt gondolta, hogy Sára nem szeretne elmenni vele a kocsmába.
b. András azt gondolta, hogy Sára szeretne elmenni vele a kocsmába.
5. a. András és Péter gyakran együtt mentek inni.
b. András és Péter csak ritkán mentek együtt inni.
6. a. András azt gondolta, hogy Judit tudja, hogy Sára mit akar tenni.
b. András azt gondolta, hogy Judit nem tudja, hogy Sára mit akar tenni.
7. a. András barátja Péter, aki alkalmanként elmegy inni egyet, de soha sem munka után, mert akkor mindig rögtön hazamegy.
b. András barátja Péter, aki alkalmanként elmegy inni egyet este, munka után.
8. a. Judit azt hitte, hogy András úgy tudja, hogy Judit szokta tudni, hogy Sára mit tenne.
b. Judit azt hitte, hogy András reméli, hogy Judit tudni fogja, hogy Sára mit tenne.
9. a. A munka utáni ivásról András beszélt Judittal, de nem beszélt sem Sárával, sem Péterrel.
b. A munka utáni ivásról András beszélt Judittal és Péterrel, de nem beszélt Sárával.

10. a. András azt gondolta, hogy Judit azért hiszi azt, hogy ő azt akarja tőle, hogy tudja meg, mit tenne Sára, mivel Judit szerint András egyedül csak Sárával akar szórakozni menni.
b. András azt gondolta, hogy Judit azért hiszi azt, hogy ő azt akarja tőle, hogy tudja meg, mit tenne Sára, mivel Judit szerint András mindkettőjükkel akar szórakozni menni.
11. a. Judit, Sára egyik barátnője az a nő, akivel András Sára megkérdezéséről beszélt, miután Péter megkérdezésére gondolt.
b. Judit, aki nem ismeri Sárát, az a nő, akivel András Sára megkérdezéséről beszélt, miután Péter megkérdezésére gondolt.

2. melléklet: NOBAG – két-két példa a megtorló, majd a generalizált agresszióskála elemei közül

1. a. Tegyük fel, hogy egy fiú valami rosszat, gonoszat mond egy másik fiúnak, akit Józsefnek hívnak. Ön mit gondol, *rendjén való* dolog az, ha József üvölt vele?

1. b. Tegyük fel, hogy egy fiú valami rosszat, gonoszat mond egy lánynak. Ön mit gondol, *helytelen dolog* az, ha a lány üvölt vele?
2. a. Ha az ember valamiért dühös, akkor rendjén való aljas dolgokat mondani másoknak.

2. b. Ha az ember valamiért mérges, általában rendjén való dolog lökdösni, taszigálni másokat vagy erőszakoskodni másokkal.

SUMMARY

Relationship between the Second-Order Intentional Level Theory of Mind Dysfunction and Impulsive Aggression. II. part

FOGARASI Mihály

Overwhelming evidence suggests that there is the relationship between early abuses, impulsive aggression and theory of mind (ToM) dysfunction. The focus of this study was on examining whether the impairment of attribution of intentions and beliefs is at every intentional level in case of early abused reactive (impulsive) aggressive persons. Samples were consisted of prisoners convicted for violent crimes. Comparing the results to the control group, the examined group is supposed to function significantly more accurately on the first-order intentional level; whilst a significantly worse performance can be detected on the second-order intentional level. There is no difference found on the higher-order intentional levels.

A 12. életév a fejlődéslélektan tükrében

SIPOS Szandra

Az új büntető törvénykönyvben meghatározottak alapján változás történt a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatárát illetően. A szigorítás már a módosítás tervezési szakaszában is vihart kavart, mind a szakmai, mind a tudományos élet berkein belül. Jelen cikk nem kíván állást foglalni a korhatár leszállítását övező vitákban, inkább arra a kérdésre igyekszik választ adni, hogy mi várható el egy 12 éves gyerektől. Leíró jelleggel, pszichológiai szempontból összefoglalja mindazon fejlődéslélektani megállapításokat, amelyek szükségesnek nevezhetők a törvényi módosítással kapcsolatos álláspont kialakításához. Áttekinti a korai serdülőkor sajátosságait kognitív és személyiségpszichológiai szempontból, bemutatja a társas kapcsolatok alakulását, valamint szemügyre veszi az erkölcsi tudat és a viselkedés kialakulásáról alkotott elméleteket.

2013. július 1-jén hatályba lépett az új Btk., amely szerint már nem minden esetben zárja ki a büntethetőséget a jogi értelemben vett gyermekkor. A 16. § kimondja, hogy bíróság elé állítható az a 12. életévét betöltött természetes személy, aki emberölést, erős felindulásban elkövetett emberölést, testi sértést, valamint kifosztást követett el, amennyiben az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A közvélemény mellett a szakembereket is megosztotta a szigorítás, habár már évekkel ezelőtt felmerült a korhatár leszállításának igénye a kiemelkedő tárgyi súlyú, valamint az élet elleni bűncselekmények tekintetében.¹

A statisztikák szerint² az elmúlt évtizedben többszörösére nőtt a gyermekkorúak által szándékosan elkövetett testi sértések száma, s az adatok alapján sokan úgy vélik, hogy időszerű és szükséges volt fiatalabb korra helyezni a felelősségrevonhatóság alsó határát. Mások viszont felháborodottan állítják, hogy a 12 éves gyermekek önálló döntéshozatali képessége éretlen, ezért indokolatlan, sőt a későbbi fejlődésre, jövőképre kifejezetten negatív következményeket vetít előre a szabadságtól való megfosztás büntetésének kilátásba helyezése.

A szigorítás nem csupán a laikusok, hanem a jogászok, kriminológusok körében is táplálta a gyermekek büntetőjogi felelőssége körül zajló vitát. Az alsó életkori határ megállapításának kérdése már régóta foglalkoztatja a jogalkotókat. Az egyik irányzat a társadalom és a bűnmegelőzés eredményességét helyezi előtérbe, amelyhez szükségesnek és indokoltnak látja az alsó korhatár leszállítását 12 évre. Mások arra hivatkoznak, hogy a korai serdülőkorban hatékonyabban működnek a nevelési eszközök, mint a későbbi életkorokban, ezért elengedhetetlen a beavatkozás. Az ellentábor viszont vitatja a büntetőjogi eszközök nevelési célzatának eredményességét, s inkább annak

1 Margitán–Vaskuti (2005)

2 Legfőbb Ügyészség (2012)

hátrányos következményeire hívja fel a figyelmet.³ Az utóbbival egybehangzóan vannak, akik a korhatár szigorítása helyett a gyermekvédelmi alapellátó rendszer megerősítésében látják a megoldást.⁴ Megjelentek olyan álláspontok is, amelyek megkérdőjelezzik egy általános, mindenkire érvényes korhatár megállapításának létjogosultságát. Az elgondolás szerint az elkövető fiatal egyedi sajátosságai alapján érdemes meghatározni jogellenes cselekményének következményeit.⁵ Számos érvt sorakoztattak fel pro és kontra az alsó korhatár módosításával kapcsolatban. Az átgondolt állásfoglaláshoz azonban elengedhetetlen alaposabban megvizsgálni a szóban forgó életkor fejlődépszichológiai sajátosságait.

Magyarországon a jelenleg hatályban lévő Btk. a büntetőjogi felelősség megállapítását a 12. életévüket betöltött elkövetők körében a belátási képesség meglétéhez köti. Utóbbi megállapítása elmeorvos szakértő bevonásával lehetséges. Németországban a büntethetőség megállapításakor irányadó a „társadalmi érettség” kérdése. A kifejezés három összetevőt takar: szellemi és erkölcsi érettség, valamint az önkontroll gyakorlására való képesség.⁶

Jelen tanulmány célja tehát a 12 éves kor elhelyezése a fejlődéslélektanban, s a német példát követve az életkori sajátosságok ismertetése különös tekintettel a kognitív, az erkölcsi és a viselkedésszabályozási képesség fejlődési aspektusaira.

A kamaszkor elhelyezése a fejlődéslélektanban

A büntethetőség korábbi – a legtöbb bűncselekményt illetően a jelenlegi – korhatára az elkövetés idején betöltött 14. életév. A fejlődéslélektan az említett életkort szinte vitathatatlanul a serdülőkorba helyezi. Az újonnan megállapított korhatár legalapvetőbb problematikája a fejlődési szakaszba való besorolás, hiszen a gyermekkor végén, kamaszkor elején helyezkedik el. A pubertás kezdetének időpontját a genetikai és a környezeti feltételek egymással kölcsönhatásban, együttesen határozzák meg. A környezeti hatások közül kiemelendők a családon belüli konfliktusok és a krónikus stressz, ezek ugyanis bizonyítottan hatással vannak a biológiai érés folyamatára.⁷

A legtöbb definíció azonban a serdülőkor kezdetét a 12. életévre helyezi.⁸ Pszichológiai értelemben a gyermekkor 12 éves korra lezárul, elkezdődik a serdülőkor, amelyet a jogi értelemben vett nagykorúság, azaz a 18 éves kor zár le. Általánosságban a serdülést az éréssel járó biológiai, hormonális változások beindulásával határozzák meg a fejlődépszichológusok. A testi fejlődés következtében megváltozik a testkép, s ezáltal az énkép is, amellyel párhuzamosan átalakul a gondolkodás, valamint az érzések, amelyek együttesen meghatározzák a társas kapcsolatokat. A változások tehát egyaránt megjelennek intra- és interperszonális szinten.

3 Margitán (2005)

4 Herczog–Gyurkó (2007)

5 Gyurkó (2008)

6 Margitán (2005)

7 Cole–Cole (2001a)

8 Kósa (2001)

Serdülőkori gondolkodás

A serdülőkori gondolkodás minősége tartalom- és helyzetfüggő. Eltérő szinten gondolkodnak tudományos eredményeken, erkölcsi kérdésekben, társas kapcsolataikról és önmagukról. Fontos kiemelni, hogy a tizenévesek gondolkodásában meghatározó a sérthetlenség illúziója. Hiába szereznek tudomást rémisztő, elrettentő példákról, akár a hírekből kapott szörnyűségekről, a kamaszok úgy érzik, hogy mindez velük nem történhet meg, mintha egy védőháló venné őket körül.⁹ Az említett gondolkodásbeli jellegzetesség részben magyarázza, hogy az egyének miért kockázatt vállalóbbak ebben az életszakaszban. Gondolkodásukban megjelenik az ellentmondásmentes, logikus érvelés igénye. Elkezdnek hipotéziseket felállítani, s képessé válnak elvont fogalmakat használni mentális műveleteik során. A kognitív fejlődésről Piaget tett korszakalkotó megállapításokat,¹⁰ aki úgy vélte, hogy gondolkodási szintünk határozza meg erkölcsi vélekedéseinket is (ennek kifejtésére a későbbiekben kerül sor).

A serdülő személyiség

Mint minden komoly változás az ember életében, a régebbivel való szakítás egy új kezdet lehetőségét hordozza magában, ezért krízisként értelmezhető. Az átmeneti időszakokat általánosságban is bizonytalanság, instabilitás kíséri, s ez alól a serdülőkor sem képez kivételt. Jelen esetben a serdülő – hátrahagyva gyermekkorát – új életszakasz elébe néz. Erikson minden ilyen nagyobb váltást normatív krízisnek nevez, mivel bekövetkezésük a fejlődéssel együtt jár. Erikson úgy véli, hogy a serdülőkor fő feladata a valós identitás megtalálása.¹¹

Egy kamaszt egyre jobban foglalkoztat az a filozófiai kérdés, hogy ki is ő igazából. Megjelenik az önismeret igénye, de valójában még nem rendelkezik ezen ismeretekkel, nincs tisztában saját lehetőségeivel, képességeivel és korlátaival. Az önismeret megszerzéséhez vezető első lépés az identitás keresésének kezdete. Jellemzően az identitáskeresési időszak azzal kezdődik, hogy a serdülő szinte mindent elutasít, ami a tanártól, szülőtől vagy bármilyen tekintélytől származik. Sokkal fontosabbá válik a kortársak véleménye, hiszen elsősorban közējük akar már tartozni. A kortársai jobban meg tudják érteni aktuális problémáit, mint a felnőttek, akik gyakran leértékelik a kamasz gondjait, megfélekezve arról, hogy egykor ők is hasonló nehézségekkel küzdöttek.

Ebben az időszakban a tizenéves szembefordul a tekintéllyel, s megkérdőjelezi az addig sérthetetlennek tűnő értékeket, nézeteket, szokásokat. Kisiskolás korban a legtöbb gyerek szinte kételkedés nélkül tiszteli az őt körülvevő tekintélyszemélyeket, s az ő tetszésüket, elismerésüket igyekszik kivívni. A tekintélyt megtestesítő személyektől származó információkat hitelesnek tekinti, azokat megkérdőjelezés nélkül elfogadja. Ebben az életkorban azonban, a gyermek nem a tartalom, hanem a forrás alapján ítél.

⁹ B. Kádár (1997)

¹⁰ Piaget (1970)

¹¹ Erikson (1968)

Kamaszkorban a serdülő először szembefordul a legtöbb addig vallott nézettel, szokással, értékkel, szabállyal. A tiltakozások következtében gyakran kerül konfliktusba szüleivel, tanáraival. A nézeteltérések mellett megjelennek az önállósági törekvések is, amelyek szintén teret adnak a szülő és a gyermek közti konfliktusoknak. Az önállóság igénye 12-13 éves korban azt jelenti, hogy a kamasz több szabadságot, a felnőtteket megillető jogokat, önálló életet akar, maga akar határozni az őt érintő kérdésekben.¹²

Ezen időszakban a serdülőre jellemző az útkeresés, a változatos szerepek próbálgatása, az új szokások, nézetek megismerésére való nyitottság. Ezt az időszakot nevezi a fejlődéslelektan moratóriumnak. A serdülőkor végére optimális esetben az egyén ráel a számára megfelelő értékekre, kialakítja véleményét, érdeklődési körét, amely mellett el tud köteleződni.¹³ A moratórium állapotában – a gyermekkorhoz hasonlóan – nagy jelentőséggel bírnak a fiatal környezetében lévő modellek, amelyek valamely tulajdonságuk, viselkedésük, státusuk alapján vonzóak számára. Nem feltétlenül szükséges személyes kapcsolatban állni a választott modellel, amely származhat a médiából is, mint például a televízió által sugárzott műsorok szereplői.¹⁴ Véleményem szerint napjainkban kiemelkedő szerepet játszik az internet, különösképp a közösségi oldalak, amelyek manapság fő színterei az énbemutatásnak. Az említett keresgélési folyamat azonban nem törvényszerűen játszódik le minden serdülő esetében: sok gyerekben fel sem merül a változtatás lehetősége, s kérdőjel nélkül átvesszi a szülei elképzeléseit (jellemzően a tekintélyelvű nevelést alkalmazó, szigorú szülők gyermekei), míg mások folyton keresgélnek, nem tudnak elköteleződni bizonyos értékek mellett. Rossz családi körülmények közt előfordul az is, hogy a fiatal ellenazonosul a szülővel, és felülbírálat nélkül mindennek az ellenkezőjét csinálja a későbbiekben is, anélkül hogy ebben a szembefordulásban valójában örömet lelné vagy általa megvalósítaná saját elképzeléseit.

A serdülők társas kapcsolatai

Kamaszkorban a baráti kapcsolatok szorosabbra fűződnek, az addig közömbösnek ítélt másik nem vonzóvá válik, a szülőktől viszont megjelenik a távolodás.¹⁵ A kisiskoláskorhoz képest újdonságként jelenik meg, hogy már nemcsak a közös tevékenységben való részvétel képez alapot a barátsághoz, hanem új szempontok is előtérbe kerülnek, mint az azonos értékrend, a hasonló szokások, attitűdök, jövőkép. Fokozódik a hűség, intimitás és hasonlóságra való igény.¹⁶ Amint már korábban említettem, a serdülők gyakran egyedül érzik magukat problémáikkal, és a társas támaszt már nem szüleiktől, hanem kortársaiktól várják, akik közel azonos gondokkal küzdenek. Érthető tehát a hasonlóság jelentősége, amely főként a biztonságérzetben, megértettségben játszik meghatározó szerepet. Amennyiben az egyén nem talál támogatottságra, elfogadásra közvetlen környezetében – ideértendők a családtagokkal, barátokkal, osztálytársakkal

12 Mérei-V. Binét (1970)

13 Marcia (1980)

14 Kósa (2004)

15 Cole-Cole (2001b)

16 Berndt-Keefe (1995)

kialakított kapcsolatok –, olyan csoportot fog keresni, ahol ezen szükségletei kielégülhetnek. Magányosságából fakadó választásai nem feltétlenül állnak összhangban értékrendjével, de az elfogadottság, valahová tartozás érzésének elérése érdekében azonosul az új csoport normáival.¹⁷ Az említett mechanizmus komoly rizikófaktort hordoz magában a deviáns viselkedés megjelenésének tekintetében, s részben magyarázatot kínál arra a jelenségre is, hogy egy pozitív értékrenddel rendelkező serdülő esetenként miért tanúsít a társadalom által normaszegőnek ítélt magatartást egy adott csoport tagjaként.

A kortársak szerepét vizsgálva Brown és munkatársai¹⁸ megállapították, hogy a serdülőkor elején a konformitás szintje nő, erőteljesebben érvényesül a csoport nyomása, majd a serdülőkor közepére ez a tendencia csökken. Fontos azonban kiemelni, hogy az antiszociális viselkedésre való hajlandóság alulmarad a társadalmilag elfogadott cselekedetek végrehajtásához mutatott hajlandósághoz képest. Utóbbi megállapítás viszont csak abban az esetben érvényesülhet, amennyiben a serdülő maga helytelennek tulajdonítja a tőle kívánt viselkedést. Amennyiben a társak által kívánt magatartást az egyén nem ítéli szociálisan elfogadhatatlannak, úgy a kortárs csoport nyomása jobban érvényesül. A helyes és helytelen magatartás, illetve az ezekről való vélekedés a moralitás problematikáját veti fel.

Erkölc

Pszichológiai szempontból az erkölcs az aktuális társadalmi normákkal való azonosulást jelenti. E definícióból egyenesen következik, hogy az erkölcsi gondolkodás és viselkedés egy tanulási folyamat eredménye.¹⁹ Elengedhetetlen tisztázni, hogy az erkölcs két elkülönítendő szempontból vizsgálható: egyfelől az erkölcsi tudat, másfelől pedig az erkölcsi viselkedés irányából. Ideális esetben e két komponens egyszerre van jelen, ám előfordul, hogy az erkölcsi tudatot nem követi az ennek megfelelő viselkedés. Bűnelkövetők esetében gyakran megállapítható, hogy rendelkeznek erkölcsi tudattal, tudják, hogy mi a helyes és helytelen, mégis normaszegő magatartást tanúsítanak.²⁰ Először tekintsük át az erkölcsi tudatra vonatkozó megközelítéseket, hiszen az erkölcsös viselkedés mögött nagy valószínűséggel megtalálható az erkölcsi tudat!

A fejlődéslelektan-kutatók szinte mind egyetértenek abban, hogy az erkölcsi gondolkodás több fejlődési szakaszon átívelő tanulási folyamat. Eltérő nézetekkel találkozhatunk abban a tekintetben, hogy különálló, egyetemes fejlődésnek tekinthető-e a társadalmi rendről való vélekedés, vagy pedig egyéb tényezők által meghatározott, s más területekkel kölcsönhatásban bontakozik ki. Piaget²¹ kognitív fejlődési elmélete szerint az erkölcs és a gondolkodás együtt fejlődik, meghatározott sorrendben. Az érési folyamatot Piaget a gondolkodásban bekövetkező változások mentén négy szakaszra

17 N. Kollár (2004)

18 Brown et al. (1986)

19 Ranschburg–Popper (1978)

20 Kósa (2001)

21 Piaget (1970)

osztotta. Elmélete szerint általában 12 éves kor körül éri el az egyén a gondolkodási képesség legmagasabb szintjét, a formális műveletek szakaszát. Az említett váltással az erkölcsi gondolkodásban is átrendeződnek a hangsúlyok: az interperszonális kérdésekről áttolódik az érdeklődés a társadalmi dilemmák felé. Korábban, a konkrét műveletek szakaszában a gyermek már felismerte a szabályok társas jelentőségét, megegyezésen alapuló létrejöttét, s ez rugalmasságot hozott a szabályokhoz való merev ragaszkodásba. Piaget ezt autonóm erkölcsnek nevezte. Ugyanebben a szakaszban a gyermek átvált következményetikáról szándéketikára – ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a 7 és 12 éves kor közötti gyermekek tipikusan már nem az okozott eredmény alapján ítélik meg valakinek a felelősségét, hanem a szándék felől közelítve alkotnak véleményt. A gondolkodásban szintén nagy változás történik 9 éves kor körül: a decentráls jelensége, amelyet tekinthetünk a formális gondolkodás előfutárának. A korábbi egy szempontú gondolkodást módosítja az a felismerés, hogy egyszerre több érvényes nézőpont létezhet egymás mellett, így más aspektusból, más szemszögből nézve is érdemes megvizsgálni a dolgokat.²²

12 éves kortól a gondolkodás eléri a formális művelet szintjére, amikor az egyén már képessé válik absztrakciókkal, hipotézisekkel manipulálni, egyszerre több szempontot figyelembe véve. Piaget elméletét több kritika érte, az egyik legfigyelemreméltóbb a szabályok és az erkölcs közti különbségről tett megállapítás, amelyet a gyerekek már 7 éves korban képesek felismerni. A gyermekek többsége rossznak tartja a verekedést, lopást, hazugságot, függetlenül attól, hogy ezeket tiltja e valamilyen szabály vagy sem.²³

Egy másik elképzelés szerint a formális műveleti gondolkodás bizonyos mértéke szükséges, de nem elégséges feltétele az erkölcsi fejlődésnek. Lawrence Kohlberg²⁴ elképzelése szerint az erkölcsi gondolkodás önmagában fejlődik, és iskoláskorban kezdődik el. Vizsgálatai során erkölcsi dilemmákat mutatott be gyerekeknek, valamint serdülőknek, és érveléseik alapján a gondolkodás három szintjét különítette el, s azokon belül is két-két orientációt. Kohlberg az első szintet prekonvencionális szakasznak nevezte el, mivel ezen a szinten a gyerekek még nem látják a konvenciók társas szerepét. Ezen a szinten az első szakaszban a szabályok betartását a büntetés elkerülése motiválja. Az egocentrikus nézőpont dominál. A második szinten található az instrumentális erkölcsiség, vagyis az erkölcsös viselkedés eszköz jellegű. Az egyéni érdekek, szükségletek szempontjából kedvezőbb következményekkel jár a szabálykövetés, de a társak érdekei még nem játszanak szerepet a gondolkodásban. Egyes kutatások szerint a fiataalkorú – tehát serdülő – bűnelkövetők érvei ebbe a szakaszba sorolhatók.²⁵ A társas megegyezés előtti szintet követi a konvencionális szint, amikor a saját szempontok mellett már a másik nézetei is figyelmet kapnak. E szint első szakasza az ún. „jógyerek-orientáció”, amikor azért válik fontossá a társas normák követése, hogy az egyén a számára jelentőséggel bíró személyek helytelenítését elkerülje, illetve az ő elvárásainak megfelelően. A konvencionális szinten maradván a második szakasz a „törvény

²² V. Binét (1985)

²³ Kováts (2004)

²⁴ Kohlberg (1976)

²⁵ Gregg et al. (1994)

és rend” nevet viseli, hiszen ekkor válik hangsúlyossá a csoport, amelyben az egyén él, s felismeri, hogy normák nélkül nem működik az együttélés. Ez a fajta gondolkodásmód jellemzően a serdülőkorban jelenik meg, és egészen a húszas évek közepéig tart. A posztkonvencionális szint már túlmutat a társadalmi konvenciókon, a többség által elfogadott normák mellett egyéb értékek is irányadóvá válnak.

Kelman²⁶ a szocializáció szerepét hangsúlyozta az erkölcs kialakulásában. A környezet, különösképp az egyén számára fontos személyek, vonzó modellek által közvetített értékeket, normákat, viselkedési szabályokat fokozatosan sajátítjuk el. Pontosabban a kívánt viselkedés már egészen korán megvalósul, a mögöttes tudattartalom azonban szakaszosan, minőségileg változik. Eleinte passzív behódolásról beszélhetünk, amikor a szabályok betartásának mozgatórugója a büntetés elkerülése vagy valamilyen jutalom megszerzése. A viselkedést tehát a behódolás jellemzi, mögötte nem húzódik meg a szabály szükségességének elismerése, megértése. Ebben az időszakban jutalmazó/büntető személy hiányában a viselkedés csekély valószínűséggel marad fenn. A későbbiekben a gyermek vagy serdülő elkezd egy számára vonzó modellt utánozni, és azonosul az ő attitűdjeivel, vélekedéseivel, szokásaival. Ezen a szinten a modell személye a meghatározó a saját értékrend helyett. Ebből adódóan ezen a szinten még nem jelentkezik lelkiismeret-furdalás, amennyiben nem a mástól átvett értékeknek megfelelően cselekszik. A szabályok, meggyőződések belsővé tétele egy magasabb szintet képvisel. A szilárd értékrenddel ellentétes cselekedet vagy mulasztás következtében büntudat gyötri az egyént.

Nagyjából 9-10 éves korra tehető az a képesség, hogy a tekintélyszemély jelenléte nélkül is szabálykövető magatartást tanúsítson a gyermek.²⁷ A gyermeklélektan úgy véli, hogy ebben az életkorban jut el a gyermek arra a szintre, hogy interiorizálja a környezete által közvetített értékrendszert, így az saját meggyőződésévé válik. A szabályok megszegését kellemetlen, kínos érzés követi. A normakövető magatartásban minőségi változás jön létre, mivel már nem az utasításból eredő kötelességtudat vezérli a viselkedést, a lelkiismeret-furdalás elkerülése válik elsődleges mozgatórugóvá.²⁸

Más elképzelések az erkölcsi fejlődést az énfelődésbe ágyazva képzelik el. Megjegyzendő, hogy az énpeszichológiai megközelítésben Loevinger²⁹ az *én*nek tapasztalatokat szintetizáló és integráló funkciót tulajdonít. Az *én* fejlődését e két működésmód egymásra épülő szakaszain keresztül írja le. Amennyiben valamely énfunkció a környezeti elvárásoknak nem tud megfelelni, úgy további változás válik szükségessé, s így lép át az *én* egy következő, magasabb rendű fejlődési stádiumba. Amint láthattuk, a változás részben környezeti feltételhez kötött, nem szükségszerűen, az éréssel együtt járó minőségbeli váltás. Ebből fakadóan nem mindenki jut el az énfelődés legmagasabb szintjére, s könnyen elképzelhető, hogy valaki viszonylag alacsony szinten megreked. Loevinger tíz szakaszra osztotta az énfelődést, s azon belül a negyedikről a hetedikig tartó szintek felelősek a moralitásért. A negyedik, az úgynevezett „énvédő” szakaszig

26 Kelman (1961)

27 Ranschburg-Popper (1978)

28 V. Binét (1985)

29 Loevinger (1966); (1976)

az egyén – többnyire a gyermek – cselekedeteit az impulzivitás jellemzi, kifejezi önálló akaratát, nem foglalkozik viselkedésének következményeivel, csak a jelenre összpontosít. A másokhoz fűződő kapcsolatai érdekeztetnek, a társakat saját haszonszerzése, érdekei szempontjából ítéli meg. A külvilág azonban igyekszik – büntetések útján – korlátok közé szorítani az impulzív megnyilvánulásokat, és ezzel kezdetét veszi az ösztönkésztetések kontrollja, amelyet Loevinger „énvédő” szakaszként ismertet.

A helyes magatartás irányítóját a büntetés elkerülésére való törekvés. Az egyén akkor jut a következő, konformista szintre, amikor felerősödik benne a közösséghez való tartozás igénye, felismeri a valahova tartozás szükségességét saját elégedettsége érdekében. Az együttélés szabályainak betartása a közösséghez tartozás feltétele. A társas normák megszegése kiközösítést von maga után, amely önmagában büntető értékű. Loevinger szerint a további fejlődést az a felismerés motiválja, miszerint nem lehet mindig, minden körülmények közt és mindenkinek megfelelni, hisz nincs minden tekintetben tökéletes ember. Következményképp a szabályok közt is szelektálni kell, illetve bizonyos élethelyzetekben indokoltá válhat egyes szabályok megszegése. Ezzel megjelenik a szabályok rugalmasabb kezelése és a kivételek felismerése. Az egyént alapvetően még mindig a konformitás vezérli, de már megjelennek a következő szint elemei is, innen az elnevezése ezen átmeneti szakasznak: lelkiismeretes-konformista.

Az erkölcsi fejlődés utolsó szintjén váltja fel a mások előtti szégyenérzetet a bűntudat. A korábbi elképzelésekhez hasonlóan az említett negatív érzés megjelenése mutatja Loevingernél is, hogy a kezdeti külső normák a viselkedés belső szabályzóivá váltak. A lelkiismeretes szinten a szabályok önálló felülvizsgálata történik, amely során az egyén eldönti, hogy egy szabály milyen mértékben felel meg saját értékrendjének. A normákat önmagának, és nem valamilyen csoportnak történő megfelelés érdekében követi. A lelkiismeretes szintre jutáshoz arra a szemléletmódra van szükség, hogy a történések több aspektusból is vizsgálhatók, s több nézőpont is érvényesülhet egyszerre.³⁰ Loevinger ugyan nem kötötte életkorokhoz az énéjlődést, de megállapítható, hogy a lelkiismereti szakaszba lépéshez szükséges a decentralás és a formális gondolkodásra való legalább részbeni képesség.

Az elvont gondolkodás megjelenése, több szempont egyidejű mérlegelése a gyermekkor végére, a korai serdülőkorra tehető. Társadalmunkban a szocializáció elsődleges szintere általában a család, másodlagosan az óvoda és az iskola, s ezek résztvevői képviselik az egyén számára a biztonságot nyújtó közösséget, amelyhez a gyermek tartozni vágyik, s vágya kielégítése érdekében bizonyos szabályokat kell követnie. Látható, hogy Loevinger az ént teszi felelőssé az erkölcs kialakulásában, a szabályok interiorizálásában és az impulzusok kontrolljában, azonban nem mutatkozik egyenes összefüggés az énéjlődés és a viselkedés között. A szabálykövető magatartás már a negyedik szinten megvalósul, a pszichológiai háttérdinamika viszont szintről szintre haladva változik.³¹ A serdülőkor kezdetére az egyén már elsajátította a környezet által

30 Loevinger (1966); (1976)

31 Carver–Scheier (1995a)

közvetített értékrendet.³² A kérdés tehát nem csupán az, hogy mentálisan mire képes, mit tud vagy nem tud, illetve mi motivál egy 12 éves serdülőt, hanem hogy elvárható-e tőle viselkedésének szabályozása.

Önkontroll

Az erkölcsi tudat fejlődésének áttekintése után térjünk át az erkölcsös viselkedés tanulmányozására! A morális magatartás két kritérium mentén ismerhető fel: az egyik a kísértésnek való ellenállás képessége, a másik pedig a kísértésbe esést követő lelkiismeret-furdalás megjelenése. Amennyiben a csábításnak való ellenállásra és a tekintélyszemély jelenléte nélküli szabálykövető magatartásra a gyermek 10 éves koráig nem válik képessé, az jelentősen csökkenti a felnőttkori erkölcsös viselkedés kialakulásának valószínűségét.³³ Tekintsük át, hogy az erkölcsi tudaton kívül milyen lelki mechanizmusok vesznek részt a viselkedés szabályozásában!

Freud elképzelése szerint a személyiség három részből tevődik össze: a *felettes én*, az *én* és az *ösztönén*, s ezek összjátéka határozza meg a viselkedést. Az ösztönén személyiségünk legősibb és legprimitívebb része, az egyetlen, amely születésünktől fogva adott. Működését az örömeelv vezérli, amely szerint minden szükségletnek, vágynak azonnal ki kell elégülnie, ellenkező esetben kellemetlen érzés keletkezik az egyénben. Az ösztönén azonban nem számol a realitásból származó elvárásokkal, szabályokkal, körülményekkel és következményekkel, sem az elérendő célhoz vezető eszközökkel, a kielégülés módjával. A vágyak kielégülése mellett az örömeelv azt is jelenti, hogy minden negatív érzést, amely az öröm akadályában áll vagy azt veszélyeztet, azonnal el kell hárítani. A lehetőségek racionális mérlegelése a személyiség egy másik részének, az énnak a feladata. Ez a pszichés funkció a fejlődés során az ösztönéből alakul ki, azzal a céllal, hogy a realitás követelményeit figyelembe véve eleget tudjon tenni az ösztönén követeléseinek. Működése a realitás elve alapján működik, képviseli az emberi viselkedés racionális aspektusát. Számba veszi a következményeket, korlátokat, felmerülő veszélyeket és kockázatokat, ezek tükrében megvizsgálja az egyes vágyteljesítő viselkedési alternatívákat, azok közül kiválasztja a legmegfelelőbbet, vagy esetlegesen elhalasztja, késlelteti megvalósulását. Az én feladata tehát az ösztönkésztetések kordában tartása, késleltetése, hogy azok a külvilág elvárásainak megfelelő módon és időben megvalósulhassanak.

Az én azonban nem foglalkozik erkölcsi kérdésekkel. Amennyiben egy cselekedet az örömeelvet szolgálja, és a külső körülmények lehetővé teszik megvalósulását, az én engedélyezi azt, függetlenül a magatartás társadalmi megítélésétől. Utóbbi kérdésekért a személyiség harmadik része, a felettés én felel. A személyiség ezen része – szintén a későbbiek során – az említett két funkció közül utoljára alakul ki. Elsősorban a szocializáció játszik főszerepet fejlődésében. A kisgyerek lassan megtanulja, hogy szülei vagy más fontos személyek szeretetének elnyerése érdekében el kell fogadnia mindazt, amit

32 Kósa (2001)

33 Ranschburg–Popper (1978)

szülei helyesnek gondolnak, ellenkező esetben a visszautasítás fájdalommal kell megküzdenie. A környezet által belsővé tett értékeket nevezzük introjekciónak. A felettes én tehát a helyes és helytelen közt tesz különbséget, magában foglalja a szülők vagy más tekintélyszemélyek által képviselt normákat. Arra törekszik, hogy ezeknek megfeleljen. Az ösztönén azon törekvéseit, amelyek nem felelnek meg ezen értékeknek, s mások rosszallását váltanák ki, nem csupán elhalasztja, hanem teljes mértékben gátat szab nekik.³⁴ A felettes én újabb feladatokat ró az énrre, hiszen ez a rész hajtja végre a felettes én utasításait, figyelembe véve a realitás nyújtotta lehetőségeket és korlátokat. Freud fejlődésre vonatkozó elmélete szerint a gyermek kisiskolás korában az ösztönkésztetései átmenetileg lecsillapodnak, háttérbe szorulnak, s ezt latencia-időszaknak nevezi. Ez a nyugalmasnak tekinthető időszak lehetőséget biztosít a felettes én megszilárdulására, amely nagyjából 9-10 éves korra tehető.

Kamaszkorban, a hormonális hatások révén az ösztönkésztetések azonban újból erőre kapnak, amelynek következtében felerősödhetnek többek közt az agresszív késztetések. Részben ezért is olyan viharos a korai serdülőkor. Ezt a szakaszt jellemzi a nemi szereppel való azonosulás, valamint fellazulnak az énhatárok, meggyengül az énszerkezet.³⁵ Megállapítható, hogy az imént bemutatott személyiségpszichológiai elméletek a személyiség más-más részeit teszik felelőssé a viselkedésszabályozás kialakulásában. Loevinger szerint az én bizonyos fejlettségi szintje szükséges a morális viselkedés létrejöttéhez, míg Freud elképzelése szerint az én amorális, és a felettes én tesz különbséget jó és rossz között. Mindkét nézet egyetért azonban abban, hogy a szocializáció során alakulnak ki a moralitásért felelős működések. Mindezek alapján felmerül a dilemma: mennyiben várható el az egyéntől, hogy a társadalmi normáknak megfelelően viselkedjen, ha az otthoni normák azokkal ellentétesek?³⁶

Összegzés, kitekintés

Az eddigiekben tárgyalt elméletek és megállapítások alapján megalapozottan feltételezhető, hogy a legtöbb 12 éves gyermek már képes a szabályoknak megfelelően viselkedni, különbséget tenni a szabályok és az erkölcsi kérdések között, s viselkedését a normákhoz igazítani. Megállapítást nyert az is, hogy ezek a mechanizmusok általában már jóval 12 éves kor előtt kialakulnak, ezért nem feltételezhető lényeges különbség a 12 és a 14 éves serdülők között a tárgyalt területek vonatkozásában. Lényeges ugyanakkor kiemelni, hogy a cselekedetek következményeinek belátására vonatkozó képesség sokkal inkább köthető más lélektani funkciók meglétéhez, mint előre meghatározott életkori küszöbhez. Felvetődik azonban a kérdés, hogy a büntetőjogi szankciórendszer eszközei eltérő hatást gyakorolnak-e a 12 és a 14 éves serdülők pszichés fejlődésére.

Fontos kiemelni, hogy az áttekintett elméletek a tipikus fejlődési környezeti hatásokra alapoznak, az átlagostól jelentősen eltérő szociokulturális környezeti hatásokra

34 Carver–Scheier (1995b)

35 B. Kádár (1997)

36 Margitán (2005)

és azok következményeire viszont nem terjednek ki. A deviáns viselkedés hátterében álló intra- és interperszonális folyamatok ismertetése jelen esetben nem tartozott a célkitűzések közé.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk napjaink információs korának mindent átható környezeti hatását sem. A 20. században felnövekvő gyermek a tudását, gondolkodását meghatározó elemeket főként tapasztalati úton szerezte meg, amelyeket a felnőtt vagy kortárs csoport szabályozott, lehetőség szerint életkorához igazított. Az internet széles körű elterjedése új kapukat nyitott meg a felhasználók számára, tekintet nélkül azok életkorára. Az információk kontrollálatlan áradata, a közösségi oldalak elterjedése, az emberi kapcsolatokat meghatározó kommunikáció megváltozása szükségszerűen kihat a felnövekvő generáció pszichés fejlődésére. A korábbi elképzelésekhez képest újabb életszakaszokat azonosít a fejlődéslélektan, s ezáltal újabb fogalmak kerülnek a fókuszba, mint például a „kibontakozó felnőttkor”.³⁷ Utóbbi megállapítás értelemszerűen felveti a kérdést, hogy a klasszikus fejlődéslélektani megállapítások mennyiben érvényesek a 2000 után születettekre.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arnett, Jeffrey Jensen (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence to midlife. In *Journal of Adult Development*, Vol. 8. No. 2. 133–143. pp. Vol. 8.
- B. Kádár Judit (1997): Oldás és kötés: a korai serdülőkor folyamati és helyszínei. In Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlesztéslélektani olvasókönyv*. Budapest, Tertia Kiadó.
- Berndt, Thomas J. – Keefe, Keunho (1995): Friend's influence on adolescent's adjustment in school. In: *Child Development*, Vol. 66. No. 5. 1312–1329.
- Brown, B. Bradford – Clasen, Donna R. – Eicher, Sue. A. (1986): Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. In: *Developmental Psychology*, Vol. 22. No. 4. 521–530.
- Carver, Charles – Scheier, Michael (1995a): Énpszichológia. In: *Személyiségpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Carver, Charles – Scheier, Michael (1995b): A személyiség szerkezete és működése pszichoanalitikus nézőpontból. In: *Személyiségpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Cole, Michael – Cole, Sheila (2001a): A serdülőkor fejlődés biológiai és szociális alapjai. In: *Fejlesztéslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Cole, Michael – Cole, Sheila (2001b): A serdülőkor pszichológiai fejleményei. In: *Fejlesztéslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Erikson, Erik H. (1968): *Identity: Youth and Crisis*. New York, W. W. Norton Company.
- Gregg, Virginia – Gibbs, John C. – Basinger, Karen S. (1994): Patterns of developmental delay in moral judgment by male and female delinquents. In: *Merrill-Palmer Quarterly*, Vol. 40. No. 4. 538–553.
- Gyurkó Szilvia (2008): A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek- és fiatalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák. In: *Kriminológiai tanulmányok*, 45. kötet, 73–92.
- Herczog Mária – Gyurkó Szilvia (2007): Ártatlanságra ítélve – a gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán. In: *Kriminológiai tanulmányok*, 44. kötet, 134–153.

³⁷ Arnett (2001)

- Kelman, Herbert C. (1974): Further thoughts on the processes of compliance, identification, and internalization. In Tedeschi, James T. (ed.): *Social power and political influence*. Forrás: www.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=Pi8hXpveYzQC&oi=fnd&pg=PA125&dq=kelman+moral+development&ots=nzO2ZjyGq5&sig=N3-jpy5-rodOUtnqvzyFdiYper4&redir_esc=y#v=onepage&q=kelman%20moral%20development (2013. 10. 28.)
- Kováts Daniella (2004): Az erkölcsi fejlődés. In Csondorné dr. Schüller Gabriella (szerk.): *Pszichológiai alapismeretek*. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Kósa Éva (2001): A szociális fejlődés alapkérdései. In Oláh Attila – Bugán Antal (szerk.): *Fejezetek a pszichológia alapterületeiből*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- Kósa Éva (2004): A média szocializációs hatásai. In N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Marcia, James E. (1980): Identity in adolescence. In Adelson, J. (ed.): *Handbook of adolescent psychology*. Forrás: http://egitim.baskent.edu.tr/duyuruek/ip_chalid/marcia_idendity.pdf (2013. 10. 30.)
- Margitán Éva (2005): A kiskorú jogi felelőssége. In: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Margitán Éva – Vaskuti András (2005): Új megoldások a kiskorúak büntetőjogában. In: *Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes (1970): *Gyermeklelektan*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- N. Kollár Katalin (2004): Az identitás alakulása: mi dől el serdülőkorban? In N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Piaget, Jean (1970): *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Ranschburg Jenő – Popper Péter (1978): *Személyiségünk titkai*. Budapest, RTV–Minerva Kiadó.
- Tájékoztató a gyermekkorúak és fiatalkorúak bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről.* (2012) Forrás: www.mklu.hu/repository/mkudok7746.pdf (2013. 10. 30.)
- V. Binét Ágnes (1985): Személyiség fejlődés a kisiskoláskortól a serdülésig. In Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlesztélektani olvasókönyv*. Budapest, Tertia Kiadó.
- Vida Katalin (2011): *A kezdődő felnőttkor és a kapunyitási pánik*. Szakdolgozat. Budapest, ELTE PPK.

SUMMARY

Age 12 in Developmental Psychology

SIPOS Szandra

The new Penal Code/Criminal Code has brought a change concerning the age limit of young offenders. The lowering of the age limit when the offenders can be called to brewed a storm long before the code was completed, even at the time of planning, both among professionals and scientific experts of the field. This present study does not want to take a stand whether the lowering the age limit is an essential or undesired change. In inquiry of what can be expected of a 12-year-old child this descriptive study tries to sum up all those developmental psychological statements and findings that can prove to be helpful in adopting a policy concerning the legal modification. The author would like to review the nature of early adolescence from the point of view of personality psychology and cognitive psychology, describing the development of social relations as well as introducing the theories of moral consciousness and the evolution//development//formation of behaviour.

A prostituált bűnelkövető vagy áldozat?

NAGY Zita

A tanulmány a prostitúció jelenségét társadalmi, gazdasági és jogi perspektívából vizsgálja, a hazai szabályozási rendszer ismertetésén keresztül, kritikai megfontolásokra rámutatva, az áldozat és a bűnelkövető szerepkörének tisztázásával.

A kriminológia tudományának alapvetően megértő beállítottságához, illetve kritikus szemléletéhez hűen kívántam megközelíteni a címben jelzett témakört és a holdudvarában megfogalmazott kritikámat. Elfogadva, hogy „védeni kell a prostituáltat, ugyanakkor a hasznot lefölöző, élősdie és járulékos bűnözésével tényleges társadalmi károkat okozó személyeket szigorúan meg kell(ene) büntetni”,¹ egzakt problémára kerestem az esetleges megoldásokat. Érdekelt annak a jelenségnek a társadalmi, gazdasági, jogi háttere, amely – társadalmi ellenszenvet kiváltva – a mai napig éli „fénykorát”. (A későbbiekben kitérek a fénykor mibenlétére, illetve arra, hogy ez mely személyi kör számára jelent valóban ilyen időszakot.)

A témakör minél teljesebb feldolgozása érdekében a vizsgálatot a prostitúció körunkbeli mibenlétének definiálásával kezdtem, majd szabályozási rendszerének megismerésével folytattam. A széles körű átláthatóság érdekében a szabályozást érintő kritikai megfogalmazásokat kerestem, mind tudományos oldalról, mind pedig az érintettek részéről. A munkám során tapasztaltakat szeretném az olvasóknak átadni azzal a céllal, hogy a *prostituált* szó, többé ne „bordélyház előtt ácsorgó kéjnot”² jelentsen, sokkal inkább egy periférikus területen dolgozó, védelemre szoruló személyt.

Alapvetések, megállapítások

Az összetettebb vizsgálódás előtt fontosnak tartom ismertetni korunk hatályos – több területet, így közigazgatási, büntetőjogi felületeket is érintő – jogi rendelkezéseit. Egyrészt a későbbi könnyebb érthetőség, másrészt a jog által kijelölt határok és az azokból adódó állami szabályozás megismerése végett. Következzék néhány alapvetés a jelenlegi szabályozásról. Ma a prostitúció (értsd: a prostituált tevékenysége) – a Büntető törvénykönyv³ értelmező rendelkezése szerint a „rendszeres haszonszerzés céljából történő szexuális cselekmény végzése” – nem bűncselekmény. A rávonatkozó bűncselekményi tényállást hazánkban 1993-ban hatályon kívül helyezték, azonban szabálysértési alakzatát a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési

1 Németh

2 A görög Szolón nevezi így a prostituáltakat törvényeiben. Lásd: Schreiber (1917)

3 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, 459. § (1) bek. 25. pont

nyilvántartási rendszerről szóló törvény tartalmazza: „tiltott prostitúció: Aki a külön törvényben, vagy törvény felhatalmazása alapján hozott önkormányzati rendeletben a szexuális szolgáltatással összefüggő korlátozást, illetve tilalmat megszegi, szabálysértést követ el”.⁴

Ezek alapján a prostitúció – a fentiekben meghatározott cselekvésként – bizonyos feltételek teljesítésével legális tevékenységként elismert. Ilyen feltétel – a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról szóló 1999. évi LXXV. törvényben⁵ foglaltaknak megfelelően –, hogy védett övezetben⁶ tilos a prostitúció felajánlása és folytatása, míg az önkormányzatok által kijelölt türelmi zónán⁷ belül ezen szolgáltatás nyújtása megengedett. (Ezekon túlmenően korábban, a 41/1999. (IX. 8.) EüM rendeletben⁸ foglaltaknak megfelelően orvosi engedéllyel kellett rendelkeznie a prostituáltnak tevékenysége folytatásához.) Amennyiben tehát ezeknek a rendelkezéseknek eleget tesz, szabálysértés miatt sem vonható felelősségre.

Kérdés, hogy a jogalkotói rendelkezések jogalkalmazói területen életképesek-e, a kodifikált problémakezelési javaslatok gyakorlati végrehajtása sikeres lehet-e, hiszen a prostitúció kezelését szolgáló szabályozás érvényesülésének elmaradásával – tehát a jogalkalmazói mulasztás miatt – a prostitúció továbbra is ellenőrizhetetlen és kezelhetetlen probléma marad.⁹

Azon felvetés kapcsán, hogy a gyakorlatban a védett övezetek, türelmi zónák és orvosi engedélyek állami eszközökké avanszálhatók-e, Dr. Borai Ákos értékes gondolatait szemelvényezném.¹⁰ Felmerül, hogy – mint helyi igazgatási szerveződések – az önkormányzatok gondoskodnak-e vagy képesek-e gondoskodni a zónák és övezetek¹¹ kijelöléséről. A törvényből eredő, közkerölcs védelme érdekében megkövetelt önkormányzati kötelezettség finanszírozási források hiányából kifolyólag mulasztásba torkollhat. Míg a szemétszállítás és a közvilágítás önkormányzati feladata az Ötv.-ben¹² szakaszokba foglalt kögens kötelezettség, addig az övezetek és zónák felállítására különleges feladatként jegyezve már kivitelezhetetlen az önkormányzatok rendelkezésére álló pénzügyi forrásokból. A helyi igazgatás erre nem tud a központi

4 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről, 172. §

5 „Maffiaellenes törvény”

6 Védett övezet: a közterület meghatározott részei és az ezeken a védett közterületeken működő nyilvános helyek, ahol a prostituált sem szóban, sem egyéb módon nem ajánlhatja fel szexuális szolgáltatását és nem is fogadhat el erre irányuló ajánlatot. Jelenleg ilyen övezetnek számít a köztérmeznyek 300 méteres és a fúutak 50 méteres körzete, de az önkormányzatok más területet is védetté nyilváníthatnak.

7 Türelmi zóna: a közterületnek az önkormányzat rendeletében a prostitúció tömeges megjelenése esetén kijelölt azon körzete, ahol a prostituált szexuális szolgáltatásra felajánlkozhat vagy a szexuális szolgáltatásra irányuló kezdeményezést elfogadhatja. (A türelmi zóna kijelölése nem mellőzhető az 50 ezernél több lakosú településeken, ha a közterületi prostitúció „folyamatosan észlelhető”. Általános gyakorlati tapasztalat, hogy nem minden önkormányzat tett ennek eleget, szankcionálva mégsem lettek.)

8 41/1999. (IX. 8.) EüM rendelet a prostituáltak részére kiadandó orvosi igazolásról. Ezt az 1/2011. (I. 14.) számú határozatával az Alkotmánybíróság megsemmisítette.

9 Borai (1996)

10 Borai (2005)

11 A továbbiakban „övezet” és „zóna” alatt a „védett övezet” és „türelmi zóna” definíciója értendő.

12 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól

költségvetésből származó hozzájárulást igényelni (mint a jogszabályilag nevesítetlen feladatokra).¹³

Ezen túlmenően felmerül az orvosi igazolás/engedély problematikája. Az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950-ben elfogadott és Magyarországon az 1955. évi 34. számú törvényerejű rendelettel belső jogunkba vont szabályozás – mint nemzetközi egyezmény – rögzíti, hogy a prostituáltak „különleges nyilvántartásba nem tartozhatnak, nem láthatók el, nem kell rendelkezniük külön igazolvánnyal, nem eshetnek különleges ellenőrzési vagy bejelentési előírások alá.”¹⁴ Tekintettel tehát a cikkely rendelkezésére, a prostituált e vonulatban semmilyen jogcímen nem tartható nyilván, ennél fogva orvosi igazolással/engedéllyel rendelkezni nem tud, ezzel a prostitúció korlátozhatatlan jelenség marad, a prostituált pedig védtelen. Mindazonáltal olyan védhető okfejtésekkel is élhetünk, hogy a New York-i egyezmény a stigmatizáló nyilvántartásokra szorítkozva tilt, a nem diszkriminatív jelleget célzó közegészségügyi, közrendvédelmi, átláthatósági szempontból működtetett nyilvántartásokat azonban valószínűsíthetően – az egyezmény rendelkezéseivel elérni kívánt célból adódóan – engedélyezi.

A vizsgált önkormányzati teendők és orvosi engedély vonatkozásában, a jelenlegi szabályozásunkba illeszkedően, megoldási konstrukcióként területi korlátozásokat szükséges eszközölni a prostitúció – mint egy létező jelenség társadalom által tolerált – megnyilvánulására és a hozzá kapcsolódó (nem ideértve a bűncselekményeket) cselekmények végezhetőségére nézve. Lehetséges megvalósítási módozata mindennek az önkormányzati finansziális lehetőségeket és kereteket figyelembe véve a) egyes területeket védetté nyilvánítani. Ennél fogva tiltanak e kijelölt védett övezetekben a prostitúciós megnyilvánulásokat, érvényesítve ezzel közegészségügyi, valamint közrend- és közérkölcsvédelmi szempontokat. Ebben az esetben türelmi zónák kijelölése nem válna szükségessé, hiszen ahol nem tiltott, ott *ab ovo* végezhető e tevékenység. (Itt azonban meglátásom szerint ingoványos talajra léphet a jogalkotó és a jogalkalmazó, hiszen ahol nincs tiltás, ott az engedély csupán vélelmezhető. Lefedetlen terület, amely jogalkotói hiányosságra vezethető vissza, és amely a jogalkalmazó bizonytalanságát eredményezheti.)

A szabályozás megközelíthető továbbá az ellenkező oldalról is: b) kizárólag türelmi zónák kijelölésére kerülne sor, és az azokon kívül folytatott prostitúciós cselekmények implicit válnának a jog által tilalmazottá és büntetendővé. A zónán belül – közterületen is – legálisan valósulhatnak meg a prostitúciós magatartásformák, további területi, helyi meghatározások nélkül. A legkörültekintőbb szabályozási opció mégis c) az előző kettő összevonásával születik: a védett övezetek mellett a türelmi zónák telepítése is megtörténik, konkrétan nevesítve, hol tiltják, hol engedélyezik a prostituáltak legális munkavégzését. Mindezzel lehetőséget biztosíthatnánk a „munkavállaló munkavégzésre kijelölt helyén” való esetleges – további szabályozást szükségessé tevő – állami védelemre, az ellenőrizhetőség, átláthatóság érdekében. Mindenekelőtt tehát – a jogi

¹³ Borai (1996)

¹⁴ New York-i nemzetközi egyezmény az emberkereskedelemtől és a prostitúcióról, 6. cikk;

fogalmak egyértelmű tisztázásával – az egyik struktúra melletti elköteleződésre és a betartathatóság érdekében állami finanszírozásra, a betartás végett pedig állami ki-kényszeríthetőségre van szükség.¹⁵

Mindezek tükrében az immár legális tevékenységhez – mert tételezzük fel az egzakt szabályozás kimerítő betartását – vajon milyen védelem társul? A legalapvetőbb példa erre az lehetne, hogy amíg a gyári munkást védi a munka törvénykönyve,¹⁶ a munkavégzéshez munkavédelmi, egészségügyi szabályokat társítva, addig a prostituált vajon áll-e hasonló védelem alatt? Nyújt-e a jelenlegi szabályozás mentőövet számukra? Ezen túlmenően figyelemmel kell lennünk a prostitúciós tevékenységhez kapcsolódó járulékos bűncselekményekre, amelyek fokozott védelmet követelnének meg.

A továbbiakban azt kívánom ismertetni, hogy melyek azok a körülmények, amelyek a prostituáltak (kifejezetten a legális prostitúciós tevékenységet végzőket érte ide) védelmét megkövetelnék, majd a következő alfejezetben a megoldási kísérletekről szólnék.

Elsődlegesen azt kell megállapítanunk, hogy a legális prostitúciós tevékenységet a prostituált – legyen az nő vagy férfi¹⁷ – rossz anyagi háttér, gazdasági kiszolgáltatottság miatt, munkavégzés¹⁸ érdekében végzi. (Itt nem szólva azokról az összetettebb esetekről, amikor teljes mértékben kényszer hatására szolgáltatnak, fizetséget sem kapva érte.) A prostituálnak ebből jövedelme származik, amelyből fedezni tudja saját (esetlegesen családja) szükségleteit, kiadásait. A probléma akkor jelentkezik, amikor a prostituált tevékenységéhez más személyek társulnak, kihasználva annak munkavégzési sajátosságait, ekkor egyfajta társulási formáról beszélhetünk, úgymint: kerítés, prostitúció elősegítése vagy kitartás. Így ezen személy anyagilag megkárosítja és érzelmi-lelki függőségben tartja a törvényes munkavégzőt. Az állam jelenleg úgy kívánja a prostituált védelmét megteremteni, hogy a prostitúciós tevékenységhez kapcsolódó járulékos cselekményeket pönalizálja, büntetni rendeli, különösen a Btk. 200–202. §-ában foglaltak szerint.

Az elkövetők felderítése azonban nehézkes, a bizonyítás időigényes és sokszor eredménytelen. „Általános tapasztalat, hogy a prostituáltak akkor fordulnak a hatósághoz, tesznek feljelentést, amikor köztük és futtatójuk között megromlik a viszony. Ugyanakkor a nyílt büntetőeljárások során – miután rendeződött a viszony, vagy meg lettek félemlítve – gyakran visszavonják terhelő vallomásukat, még a hamis vád következményeit is vállalva.”¹⁹ A lányok kiszolgáltatott helyzetükben ragaszkodnak az egyetlen, erős, őket feltétel nélkül elfogadó rabtartóhoz, hiszen általában a környezetnél, ahonnan ki kívánnak szakadni a munka folytán, ez a szituáció is jobb. Emellett, miután

15 Borai (1996) 14.

16 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

17 Tamási Erzsébet tanulmányában szól arról, hogy jellemzően heteroszexuális kapcsolatokról beszélhetünk e körben, amelyben a szexuális csere kínálatát elenyésző kivétellel nők, a keresletet döntően férfiak képezik. Lásd: Tamási (2012)

18 Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához. Lásd: Alaptörvény XII. cikk (1) bek.

19 Németh

eltartókká váltak, fontosnak érzik magukat, nem feleslegesek: Marianna 19 éves. Szerelmes lett a barátjába. Kellott a pénz, a férfi rábeszélte, hogy ameddig nem kap állást, menjen le a placra. Ennek két éve.²⁰

Kétségtelen, hogy a jelenlegi szabályozás nem biztosít oltalmat a prostituáltak számára, így a szabályok betartásával prostitúciós tevékenységet végző személyek nemhogy bűnelkövetők nem lesznek, hanem sokkal inkább áldozattá válnak, például kitarotva vagy emberrablás passzív alanyává (akár már fiatalkorúként). A fentiek tükrében tehát fennáll a kérdés: mi lenne a helyes jogalkotói, illetve rendészeti reakció a jelenségre?

Megoldáskeresés

Figyelemmel kell lennünk arra, hogy megoldásként olyan központi-állami szabályozási lehetőséget keressünk, amely a prostituáltat mint munkavállalót védi, egészségügyi, gazdasági hálót biztosít számára, miközben az említett „élősdí” társulásoktól óvja. Új-Zéland²¹ például a 2003-ban kiadott reformtörvényével²² legalizálta a szexmunkát, kiindulva azon megfontolásból, hogy a prostituáltak életét a dekriminalizációval biztonságosabbá teheti. Mi alapján feltételezte ezt?

Kiindulópontként tisztázni kellene az *Ügyvédek Lapja* 1996. évi 2. számában megjelent egyik cikk címének felvetését: „Prostitúció: tűrés vagy tiltás?”²³ – vagyis vizsgálendő lenne, melyik utat tanácsos választani, ha az elsődleges cél a prostituált védelme. Tiltsa-e törvény a tevékenység minden formáját, vagy tűrje, ahogy most, esetleg tággabb körben is? Ilyen „tisztá” lehetőségként egyik sem ajánlott. Az eredményes tiltás kivitelezhetetlen, hiszen kereslet mindig lesz – biológiai szükségletről beszélünk –, így kínálat is. (A dolgozat elején említett „fénykor” fogalmára itt térnék vissza, hiszen – tekintve a növekvő keresletet – az „élősdí” személyeknek egyre több lehetőségük nyílik haszonszerzésre a prostituált kihasználásával, főként, hogy felkutatásuk, az általuk elkövetett bűncselekmények bizonyítása bonyolult, sokszor eredménytelen.) Az engedélyezés körének szélesítése pedig társadalmi felháborodásra adna okot, hiszen – Tamási Erzsébet szavaival élve – „a pénzért vásárolt szexuális cserét soha sem kísérte társadalmi, morális jóváhagyás”.²⁴

Lehetőségek

A felvetett megoldási javaslatok mellett már létező állami reakciókról is beszámolhatunk. Ezek közé tartoznak az egyes prostitúciós modellek, amelyeket az országok kialakítanak, s annak megfelelően illeszkednek egy-egy típusba, hogy miként viszonyulnak a prostitúció jelenségéhez, hogyan szabályozzák azt, illetve milyen eszközökkel védik

20 A szerző által kreált gondolat, amely az eltartói minőséget, a függésbeli helyzetet hivatott prezentálni.

21 www.parliament.nz/en-nz/parl-support/research-papers/00PLSocRP12051/prostitution-law-reform-in-new-zealand

22 Prostitution Reform Act – PRA (2003)

23 Borai (1996)

24 Tamási (2012) 321.

a prostituáltat. Az 1) csoportot a zero toleranciát hirdető országok képezik, amelyek a prostitúció valamennyi vonatkozásának büntetés alá vonásával kívánják rendezni a kérdést, például: Románia, Kína és India. A 2) kategóriába tartozó államok a teljes engedélyezésben látják a probléma megoldását, például: Hollandia és Dánia. A 3) modell követői a prostitúciót ugyan legálisnak ismerik el, de bordély létesítésére nem adnak lehetőséget, idetartozik például Magyarország. A 4) típus a svéd modell (ez jellemző Svédország mellett Norvégiára is), ahol „a prostitúció minden szegmensében jogilag tiltott, ám a szex eladását nem bünteti a törvény, a vásárlást, azaz a klienseket igen”.²⁵

Láthatjuk tehát, hogy a megoldást némely ország a tiltásban látja, s ez esetben a tiltott magatartáshoz nem kell a védelmet megteremteni. A teljes legalizálás esetében éppen ellenkezőleg. Azzal, hogy akár bordélyházak felállítását is lehetővé teszi, egyszerűbb ellenőrizhetőséget, és így megvalósítható védelmi helyzetet biztosít a rendvédelmi szervek számára is. (Gondoljunk arra, hogy a rendőrségnek könnyebben kivitelezhető a házak felügyelete, mint az utcai lefedés.) Ugyanakkor ez a modell nem feltétlenül alkalmas a társadalmi elégedettség fenntartására, a feltételezhetően növekvő számú prostituálti megjelenések okán. A vegyes rendszert preferáló államok a közéletet kívánják megtalálni, azonban – amint hazánk helyzete is mutatja – e modell sem tud megfelelő, minden oldalról szabályozott, ugyanakkor védelmet is biztosító szisztémát kivitelezni a prostitúciós tevékenység terén. Ennek fő okai közé tartoznak az eltérő állampolgári igények, a rendvédelmi szervek anyagi forrásai, a szabályozás felszínes volta, a kriminológiai ismeretek hiánya, továbbá a „szociális háló lyuka”. Mi tehát a teendő?

Összegzés, állásfoglalás

„A prostitúció központi eleme a szexualitás és a tevékenység társadalom számára elfogadható keretek között tartása”²⁶ úgy, hogy a prostituált a munkavégzés során védelem alatt álljon, mind gazdasági javai vonatkozásában, mind testi, lelki, szellemi tekintetben. Mivel eltüntetni nem lehet a prostitúció jelenségét, biztonságosabb keretek közé kell terelni.

Véleményem szerint a prostituált védelmét biztosító intézkedések bevezetése és a jogi szabályozási lépések előtt elengedhetetlen lenne egy szemléletváltás. Nem csupán a társadalom részéről, hanem az állam, a jogalkotó, a jogalkalmazó, a nyomozó hatóságok, illetve a rendészeti szervek részéről is. Hiszen ameddig bűnös cselekedetként tekintenek a prostituáltak tevékenységére, addig az ahhoz fűződő jelenségeket – mint például az emlegetett szükséges védelmet, magát a problémát – nem fogják tudni helyesen kezelni. (Így például szükséges lenne, hogy a hatóságok a prostituáltakat áldozatként kezeljék, valamennyi áldozati jogot megadva számukra, nem pedig minden esetben bűnelkövetőként!²⁷) Ez azonban elgondolásom szerint széles körű tá-

²⁵ Tamási (2012) 323.

²⁶ Tamási (2012) 329.

²⁷ Németh

jékozottságot és bizonyos nemű szociális érzékenységet feltételez, valamint törekvést arra, hogy változzon a mai helyzet. Ezek után következhet a szabályozásbeli korrekció.

Egyedi álláspontom szerint kategóriánk – a „tűrés és tiltás” szabályozási modell – keretei nincsenek kőbe vésve. Az, hogy a New York-i nemzetközi egyezményhez igazodóan az állam nem vezet diszkriminatív, stigmatizáló, majdhogynem bűnügyi nyilvántartást a prostituáltakról, nem jelentheti e személyek – társadalombiztosítási, nyugdíjfolyósítási és hasonló jellegű – juttatásokban megnyilvánuló hátrányos megkülönböztethetőségét. Amennyiben nyitott reformistaként képesek vagyunk – vallási, erkölcsi meggyőződéseinktől függetlenül – a régebbi korok tanításai mellett a változó generációk változó gazdasági környezetét és a szexualitás iránti kereslet ezzel összefüggő növekedését tudomásul venni, a „szexmunkásra” (a szót bármiféle negatív kicsengés nélkül használva) mint egészen más foglalkozási körben tevékenykedő, ugyanakkor éppúgy elfogadásra, támogatásra és védelemre érdemes személyre tekinthetünk. (Glosszaként jegyezném meg, hogy mindezeket kizárólag az egészségbiztonsági, munkabiztonsági előírásokat betartó prostituáltakra vonatkoztatom.) Meglátásom szerint, amennyiben elfogadjuk, hogy a prostitúció jelensége létezik, és a kereslet miatti kínálat érthető, ideje betartatható jogszabályokat alkotva biztosítani az állami kontroll kiegyensúlyozott voltát.

Ennélfogva nem tartom ördögtől valónak védett övezet és türelmi zóna kijelölését, olyan konkrét előírásokkal, amelyek szerint a türelmi zónán belül az arra kijelölt, hatóság által óvott és ellenőrzött helyeken – a bordélyházakban – gyakorolható a magatartásforma (munkavállalókkal, számlaképes vállalkozások keretein belül). Így a prostituáltak a többi, jövedelmét bevalló, adózó polgárhoz hasonlóan folytathatják tevékenységüket. (Feltehetjük a kérdést, hogy nem kapnak-e így a fentebb említett élősdie személyek is oltalmat a bordélyházak falain belül. Véleményem szerint semmiképp sem többet, mint jelen joghézag által.) A kinevezett zárt helyek védelme, az ott dolgozóknak semmiképpen sem diszkriminatív jellegű nyilvántartásba vétele munkahelyet és munkahelyi védelmi hálót biztosíthat, az állami költségvetésben pedig egy eddig számba nem vett – a keresletet figyelembe véve vélhetően nem elhanyagolható – pénzmozgást is megjeleníthet.²⁸

A prostitúciós tevékenységhez köthető járulékos cselekmények bűncselekménnyé nyilvánítását továbbra is helyesnek és szükségesnek tartom, azonban annak érdekében, hogy ez a kívánt célt elérhesse, mindenképpen szükség lenne egy működőképes védelmi tervre. Fontos, hogy a prostituált érezze az állami támogatást, merjen az ellene bűnt elkövetővel szemben hatósági úton fellépni. A biztonságos menedékhelyek kialakítására tett kísérletek is ez irányba mutatnak. A továbbiakban arra kellene összpontosítanunk, hogy az ehhez hasonló kezdeményezések anyagi háttere biztosítva legyen, a prostituáltak tájékoztatást kapjanak a lehetőségekről, illetve érezzék az állam, valamint a társadalom támogatását (ne pedig az ellenszenvét).

28 A tárgyaltak vonatkozásában e gondolatívét – mivel az jelenlegi kutatásomnak nem tárgya – nem kívánom továbbvinni.

Összegzőképpen jegyezném meg, hogy a téma kiválasztásakor valamiféle ellen-szenv bennem is volt a prostituáltak, illetve tevékenységük kapcsán. A kutatómunka során azonban rá kellett jönnöm, hogy ennek oka a tájékozatlanságom volt. Amíg világ a világ, erkölcsileg vitatható lesz a munkavégzésük jellege, a szolgáltatások közti különbségtételre azonban megmagyarázható okunk véleményem szerint nincs.²⁹ Gondolataimat Dr. Borai Ákos szavaival zárnám, aki szerint a prostitúció egy „természetes társadalmi szükségletet kielégíteni hivatott szolgáltatás”.³⁰

HIVATKOZOTT JOGSZABÁLYOK

1950-es New York-i nemzetközi egyezmény az emberkereskedelemlről és a prostitúcióról
1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
41/1999. (IX. 8.) EüM rendelet a prostituáltak részére kiadandó orvosi igazolásról
2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
1/2011. (I. 14.) AB határozat
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

Borai Ákos (1996): Prostitúció: tűrés vagy tiltás? In: *Ügyvédek Lapja*, 35. évf. 2. sz. 19–28.
Borai Ákos szakértői anyaga a Belügyminisztérium Rendészeti és Bűnmegelőzési Helyettes Államtitkársága számára – Vitaindító a magyarországi prostitúció kezelésének nehézségeiről, a helyzet normalizálására irányuló törekvésekről, javaslatokról. (2005)
Forrai Judit (1999): Szegénység és bűnözés különös formája a budapesti utcákon: a férfi- és női prostitúció. In: *Belügyi Szemle*, 47. évf. 2. sz. 91–101.
Gönczöl Katalin – Kerecsi Klára – Korinek László – Lévay Miklós (szerk.) (2006): *Kriminológia – szakkriminológia*. Budapest, CompLex Kiadó.
Németh Zsolt: *A prostitúció – rendőrségi nézőpontból*. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2013–2104-es tanév, a *Szakkriminológia* című kurzus előadásának anyaga.
Németh Zsolt (1997): Új jelenségek a bűnözésben: pedofília és fiatalkori prostitúció. In: *Belügyi Szemle*, 45. évf. 10. sz. 49–58.
Schreiber Emil (1917): *A prostitúció*. Budapest, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt.
Smura János (2004): A közterületi prostitúció kezelésének nehézségei Veszprém-ben. In: *Belügyi Szemle*, 52. évf. 4. sz. 91–95.
Tamási Erzsébet (2012): Tiltás vagy támogatás. Idealizmus vagy realitás. A prostitúció szabályozásának alternatívái. In: *Magyar Jog*, 59. évf. 6. sz. 321–333.
<http://szmm.gov.hu/main.php> (a Szociális és Munkaügyi Minisztérium honlapja)
www.szexmunka.hu (a Szexmunkások Érdekvédelmi Egyesületének honlapja)
www.parliament.nz/en-nz/parl-support/research-papers/00PLSocRP12051/prostitution-law-reform-in-new-zealand

29 Értsd: a szabályokat betartva folytatott prostitúció esetkörét.

30 Borai (1996) 19.

SUMMARY

Prostitute: Culprit or Victim?

NAGY Zita

This study would like to analyse the social, economic and judicial aspects of prostitution. The essay presents a critical approach to the Hungarian legal regulation raising the question whether a prostitute is a culprit or a victim.

Demographic Changes and Human Security of Syrian Refugees

SHAMIEH, Luna

Since the start of the civil war in Syria several major demographic shifts have taken place in the region. Syrian families are becoming members of ethnic minority groups in Jordan and Lebanon. The study shows that the influx of refugees is affecting the age structure, population rate, and the socio-economic structure of the communities. It is also affecting the sectarian and religious balance in Lebanon. The study also reveals that despite all the activities conducted by the international community to support the refugees in the region they lack the different dimensions of human security. The article examines how the demographic change in the host countries along with the lack of human security of the refugees could affect the national security in the host countries.

This article presents statistics of Syrian migration in Lebanon and Jordan, while reflecting their status in the host countries. The statistics will help identify the demographic change in the host countries under study (Lebanon and Jordan). The article will also help examine the human security status of the Syrian migrants. Human Security includes the essential dimensions illustrated in the 1994 Global Human Development Report. Barry Buzan's dimensions of human security include political security, personal security, community security, health security, environment security, food security, and economic security.

Conflict in Syria started with a protest movement against the regime in February 2011, which marked the point of no return and eventually led to collapse. Several parties were part of the disputes and the country became torn apart. Thousands were killed and millions were forced to leave their homes due to fear of hunger and death and the demolition of their homes. Many sought refuge in neighboring countries including Jordan, Lebanon and Turkey, while other paid traffickers to facilitate their movement to Europe risking death, capture and deportation. Thousands of Syrians flee their country on a daily basis. They are forced to leave after their neighborhood is demolished and staying in their homes is risky; however, the journey out of the country holds even greater risk.

Although different neighboring countries hosted Syrian refugees, this article focuses only on Jordan and Lebanon. These two countries were chosen as they faced previous refugee influxes from Palestine in 1948 and 1967, as a result of which demographic changes took place and conflicts arose affecting the national security of both countries. Jordan and Lebanon are also considered small countries compared to the huge influx of refugees leading to a high per capita concentration of refugees. Moreover, partly due to the Palestinian refugee influx neither Jordan nor Lebanon ratified the international

refugee convention of 1951 and its protocol, as a result of which the living conditions of refugees is worse depending on the local policies of each country.

Literature has discussed the status of immigrants within the different communities. Several factors were identified as threats to human security. In 2005, Sokoloff and Lewis¹ stated that one of the major factors is the lack of acceptance and integration, which affects the protection and empowerment making the group vulnerable. Weiner & Russell,² on the other hand, indicated that immigration has a major effect on demography, which in turn influences politics. The presence of refugees affects the age and gender composition of the host countries. Moreover, Teitelbaum³ declared that immigration affects demographic change and hence increases ethnic conflicts.

Demographic Changes

Although Syrian refugees travelled to the different parts of the world, the most significant influx was towards the neighboring countries. Turkey received the highest number of refugees (1,761,486); however, Lebanon's case is the worst having now the highest per capita concentration of refugees (receiving 1,183,327 individuals) in the world. Table (1) below identifies the exact numbers of refugees in the neighboring countries according to the UNHCR statistics of 2015.⁴

Table 1.: Distribution of the Syrian refugees in the neighboring countries

Neighboring Host Country	Number of Syrian Refugees
Turkey	1,761,486
Lebanon	1,183,327
Jordan	628,160
Iraq	249,266
Egypt	134,329

Demographic change in Lebanon

The number of Syrian refugees in Lebanon has been constantly increasing and reached its peak in 2013 placing a strain on humanitarian resources. At this point the Lebanese Government imposed strict entry requirements to limit the number of refugees increasing day after the other. However, these barriers led to the increasing number of illegal migration in all directions. The changing demographic landscape has affected the different regions and structures in Lebanon including the population and the religious structure.

1 Sokoloff–Lewis (2005)

2 Weiner–Russell (2000)

3 Teitelbaum (1995)

4 UNHCR (2015)

Demographic changes in Lebanon are possible to bring the country back to the brink of civil war given the history of the region and the nature of the demographic structure. The civil war in Lebanon erupted in 1975 as a result of internal and external factors; the article will only discuss the two factors relevant to the current status of the problem. The first factor is that the distribution of power ceased to reflect the demographic trends in Lebanon especially that the political system was distributed among religious sects in accordance with the population distribution. The second factor is the entrenchment of the Palestinian Liberation Organization in Lebanon with a high number of refugees that was able to gain and use power over the regions they control.

After the civil war Lebanon developed a unique system that allocates political and administrative functions to the major sects through the *Taif Agreement*, which was considered as basis for ending the civil war.⁵ This agreement helped stabilize the surface of the conflict. Hence, any change may make this volcano erupt again.

There are four main regions in Lebanon including six governorates; these are Beirut and Mount Lebanon, Bekaa, North Lebanon, and South Lebanon (including South Lebanon and El-Nabatieh); each has its own religious and socio-economic structure.

Beirut and Mount Lebanon form the main urban areas where half of Lebanon's population resides. This region includes most of the economic and industrial activities. The two distinct regions are marked by unique characteristics; Beirut could be considered as a melting pot including all religions and confessions;⁶ hence, it is a region welcoming diversity. However, it is a region with high standards of living. Therefore it is hard for Syrian refugees to cope with these conditions. Mount Lebanon is predominantly Christian. Hence, immigration from Sunni Muslims will affect the structure of this region, which is also characterized by its high standards of living. This region includes four Palestinian refugee camps: Shatila, Burj, El-Barajneh, Mar Elias, and Dbayieh. The Palestinian refugee camps were a refuge that Palestinian Refugees from Syria sought. Originally, these camps were barely providing sufficient services for its people (59,000 refugees), and were overcrowded even before the new immigrants (9,300) arrived. Table (2) shows the percentage of Syrian refugees in the region (including the Syrian refugees awaiting registration but not including the Palestinian Refugees coming from Syria as part of the crisis) and the percentage of total refugees in Lebanon.

5 Saseen (1990)

6 OCHA (2014)

Table 2.: The distribution of Syrian Refugees in Lebanon in accordance with the governorates⁷

Region	Lebanese population	Registered Syrian refugees	Syrian refugees awaiting	Palestinian refugees	Palestinian refugees from Syria	Percentage of Syrian refugees in the region	Percentage of refugees in the region
Beirut and Mount Lebanon	1,910,912	338,335	7,787	59,000	9,300	14.9%	17.8%
North Lebanon	807,206	285,942	940	52,000	8,400	25.0%	30.1%
Bekaa	540,000	416,127	2,062	10,000	9,000	43.2%	44.7%
South Lebanon	747,475	139,778	477	149,000	26,100	13.5%	29.7%
Total	4,005,593	1,180,182	11,266	270,000	52,800	21.8%	27.4%

North Lebanon is composed of two main regions; Tripoli and Akkar. There are more than 27 border villages with Syria along with three official crossing points. This makes this region the most targeted area. Two Palestinian refugee camps are available in the area (Naher El-Bared and Bedawi), which offered refugees to Palestinian refugees coming from Syria. Including the Palestinian refugees the percentage of refugees in the area amounts to 30.1%, which means that about one third of the population in the area is composed of refugees. One of the major Syrian civil war spillovers in Lebanon is apparent in the two neighborhoods of Bab al-Tibbaneh (mostly Sunnis) and Jabal Mohsen (mostly Alawite), which have had their clashes during the Lebanese civil war that has erupted. The two sects are divided by their different beliefs and by their opposition or support to the Assad regime. The conflict resulted in the death of 115 and injury of 827.⁸

In the Bekaa, many Syrian refugees have already been registered and many are still awaiting registration. There are three main areas of refugee concentration: Aarsal, Cen-

⁷ OCHA and UNHCR statistics of May 2015

⁸ UNHCR (2015a)

tral Bekaa and Baalbek.⁹ This area was known for the trade with Syria, which has ceased to exist affecting the economic situation in the region. Additionally, this region is still subject to shellfire from Syria. This has affected the provision of humanitarian assistance and has also affected the relationship between the refugees and the Lebanese citizens. This is the area of highest concentration of refugees; the percentage of Syrian refugees amounts to 43.2%, while the percentage of all refugees including the Palestinians amounts to 44.7%. This means that the refugees form approximately half of the population.

South Lebanon is another unique region with a high percentage of Shiite Muslims; where Shiites form 40% of the total population in Lebanon.¹⁰ This area includes five Palestinian refugee camps (Ein E-Hilweh, Mieh Mieh, Bourj Shemali, Rashidieh, El-Buss) with 23 unofficial gatherings.¹¹ Due to the conflict this region is a UNIFIL area of operation that covers the area south of the Litani River. The percentage of Syrian refugees in the area amounts to 13.5%, whereas the percentage of total refugees amounts to 29.7%.

All in all, the percentage of refugees in Lebanon is 27.4%. Hence, Syrians form more than one quarter of the population. This change in demography through the increase in population is changing the whole structure of Lebanon.

Although Lebanon is a secular country, religious affiliation distinguishes geographic locations. When you identify where a Lebanese citizen comes from, you can tell what his or her religion is. The influx of Sunni Muslims will not maintain this balance and the demographic trend will change. Almost all refugees coming from Syria are Sunni Muslims, as Alawites and Christians are either displaced to the Syrian Government regions or are not registered at the UNHCR since they are perceived as part of the Syrian Government.¹² Hence, the influx of refugees will affect the sectarian percentage on which the political system is based and agreed upon. According to the Lebanese Bureau of Statistics there are 18 religious sects recognized. These are distributed according to the data in table (3). The Sunni population will become the largest sect in Lebanon if the situation remains the same.

9 Ibid

10 Hazran (2009)

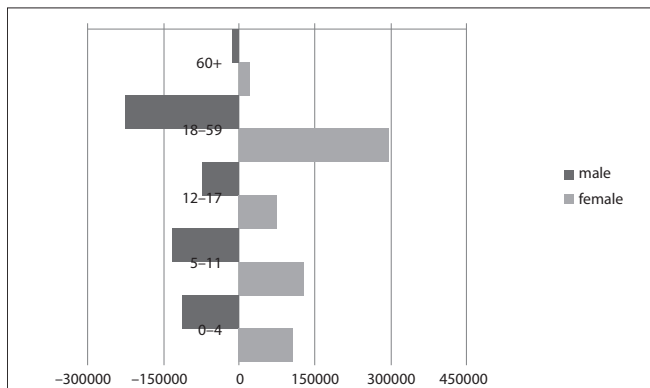
11 OCHA (2015b)

12 Jasser (2014)

Table 3.: Religion Distribution before and after the Syrian refugee influx¹³

Religion	Percentage of the total population	Percentage including the Syrian Refugees
Sunni Muslim	27%	44%
Shia Muslim	27%	21%
Maronite Christian	21%	16%
Greek Orthodox	8%	6%
Druze	5.6%	4%
Greek Catholic	5%	3%
Smaller Christian Denominations	6.5%	5%

The effect is also apparent among the young generation of refugees; where 50% are below the age of 24¹⁴ – see figure (1) for an illustration of the age gender breakdown of the Syrian refugees. Additionally, this change is affecting the socio-cultural diversity through the increase in poverty due to this change; especially that many live in informal tented settlements with an alarming increase in numbers. Moreover, many areas are facing bombings and suicide attacks either on the borders coming from Syria, or within Lebanon, and it has led to the suspension of some humanitarian activities. Hence, this change is negatively perceived by the Lebanese people, and has led to abuse and discrimination against all refugees, and to the lack of acceptance of refugees. Moreover, the huge number of unregistered refugees, who are not receiving aid from any local or international organizations, leads to more poverty and extremism towards refugees and increases the social cohesion gap.

Figure 1.: Age Gender Breakdown of Syrian Refugees¹⁵

13 CIA (2015)

14 UNHCR (2015)

15 Source: data obtained from UNHCR statistics 2015

The economic status of the refugees affected the Lebanese citizens in a drastic manner. Child labor and the number of child beggars increased. The refugees are mostly with low education; one out of three is either illiterate or never attended school, and only 3% attended university education.¹⁶ As a result, most are engaged in low skilled labor, and 92% of the labor work without contract. This leads to low income, long working hours, exposure to hazards in the workplace, and lack of social security. This affected the Lebanese labor market and the economic status in general.

Demographic change in Jordan

Ever since the crisis in Syria started, Jordan has experienced a significant influx of refugees. The vast majority of those refugees came from rural areas. Since then the number of Syrian refugees has been increasing and reached its peak in 2013 placing a strain on humanitarian resources and on the capacity of the Jordanian government to cope with the crisis. Especially that Jordan has faced different faces of refugee influxes from the neighboring countries. Jordan has received a high influx of refugees from Palestine during the 1984 and the 1967 wars, then another high influx during the invasion of Kuwait. Another major influx of refugees affected Jordan during the war against Iraq, where several Iraqi landowners moved to Jordan; an influx that led to an increase in prices and a significant effect on the Jordanian economic status. And finally, the Syrian crisis started to affect Jordan drastically. At this point the Jordanian Government imposed strict entry requirements to prevent any Palestinian refugees from Syria to enter Jordan, and imposed limitations on the number of Syrian refugees increasing day after the other.

Despite the fact that Jordan did not ratify the International convention of refugees, it does consider the Syrians as refugees and has supported the establishment of three refugee camps: two in the central region of Jordan including Emirates Jordan Camp and Azraq Camp, and one in the Northern region, the well-known refugee camp in the area Zaatari Camp.

The refugees' influx was able to change the demography in Jordan. They are distributed in the different regions, a high percentage resides in the refugee camps, some in settlements and others are integrated within the society in the different cities. Table (3) below illustrates the percentage increase within the population in the different governorates in Jordan. In the central region they now form 6.5% of the population, in the south region of Jordan they form 3.4% and in the north they are of the highest percentage with 18.2%. In total the Syrian refugees form 9.8% of the total population in Jordan; that is for every 9 Jordanians there is one Syrian living in Jordan. The most affected area is Mafraq Governorate where the percentage of Syrian refugees amounted to 44%. Other regions also witnessed a large increase: Irbid with 11%, Zarqa with 7.3% and Amman with 6.5%.

¹⁶ ILO (2013)

Table 4.: The distribution of Syrian Refugees in Jordan in accordance with the governorates¹⁷

Governorate	Number of Syrian Refugees	Percentage distribution of Syrian refugees	Total population	Percentage of Syrian refugees to the total population
Central region	283,184	39.9%	4,102,200	6.5%
Amman	174,972	24.7%	2,528,500	6.5%
Balqa	20,927	3.0%	437,500	4.6%
Zarqa (Total)	76,082	10.7%	972,900	7.3%
Zarqa	51,197	7.2%		
Emirates Jordan Camp	5,989	0.8%		
Azraq Camp	18,896	2.7%		
Madaba	11,203	1.6%	163,300	6.4%
North Region	404,266	57.0%	1,815,300	18.2%
Irbid	143,029	20.2%	1,162,300	11.0%
Mafraq (Total)	241,151	34.0%	306,900	44.0%
Mafraq	158,310	22.3%		
Zaatari Camp	82,841	11.7%		
Jarash	10,699	1.5%	195,900	5.2%
Ajlun	9,387	1.3%	150,200	5.9%
South Region	21,733	3.1%	612,500	3.4%
Karak	9,377	1.3%	254,700	3.6%
Tafiela	2,047	0.3%	91,400	2.2%
Ma'an	7,280	1.0%	124,100	5.5%
Aqaba	3,029	0.4%	142,300	2.1%
Total	709,183	100.0%	6,530,000	9.8%

Not only will this influx change the demography through the number of immigrants arriving, but the large number of young immigrants will also affect the population structure.

The majority of refugees are young; according to UNHCR statistics of 2015¹⁸ 51.7% of them are under the age of 17, 44.8% between the age of 18 and 59, and 3.5% over sixty. Figure (2) below illustrates the age gender breakdown of the Syrian refugees in Jordan, which shows that the influx of refugees affects all ages, which requires all sorts

¹⁷ OCHA and UNHCR statistics of May 2015

¹⁸ UNHCR (2015)

of support of part of the Jordanian Government: educational, health, social security; all of which are not provided due to the fact that Jordan is not a signatory of the International convention of refugees.

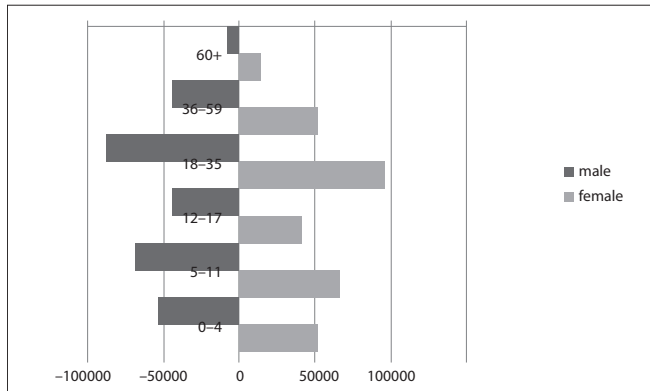

Figure 2.: Age Gender Breakdown of Syrian Refugees¹⁹

The religious structure in Jordan has not been affected by the influx of refugees since the majority of Jordanian citizens are Sunni Muslims (97.2%) as indicated in table (5) below. The refugees are predominantly Sunni Muslims; hence, this does not shake the religious structure.

Table 5.: Religion Distribution in Jordan

Religion	Percentage of the total population
Muslim (Sunni Muslim)	97.2%
Christian	2.2%
Others	0.6%

The influx has also affected the socio-economic status in Jordan. Mainly, the refugees come from rural areas; where the refugees are mostly low schooling. 60% of those aged under 15 have never completed basic education, and only 15% completed secondary education. Hence, the refugees are mostly working as unskilled labor, while only 51% of Syrian men participate in the labor market.²⁰

Refugee status in Jordan complies with the local policies, which does not allow Syrian refugees to work. Therefore, most work illegally without permits; hence, they have no work contracts. This illegal status made it possible to exploit labor and refugees in all aspects. This leads to low pay, long working hours, and no social security. As a result, it affects the Jordanian labor market and competition especially with low skilled labor; where unemployment as a result increased from 14.5 to 22.1%.²¹

¹⁹ Source: data obtained from UNHCR statistics 2015

²⁰ Stave-Hillesund (2015)

²¹ Ibid

Human Security of Syrian Refugees

This section analyzes the human security of the Syrian refugees residing in Lebanon and Jordan. The analysis is based on the seven components of human security mentioned in the UNDP's Human Development Report of 1994. The following are the seven components:

- Economic Security: this factor analyses the threat of poverty, unemployment, and the absence of publicly financed safety nets.
- Food Security: threats of any lack of food entitlements, including insufficient access to assets and work.
- Health security: threats of infectious diseases, lack of access to health care facilities including physical and mental health.
- Environmental security: lack of water availability and quality of water, air pollution, water and sanitation systems.
- Personal security: crime, drug trafficking, human trafficking, violence and abuse.
- Community Security: breakdown of the family, collapse of cultures, ethnic discrimination, genocide and ethnic cleansing.
- Political security: government repression, systematic human rights violations.

Lebanon

Economic Security

There is a high percentage of illiteracy among Syrian refugees who are mostly settled in the poorest areas and work as unskilled laborers competing with the host communities. According to ILO statistics (2013)²² the impact of the refugees' influx was a 60% decline in wages, a more than 200% increase in rental costs in some cases, and a 15% increase in inflation rate and the prices of primary commodities. Additionally, without work permits the refugees accept lower wages due to high competition. Moreover, there is a 68% unemployment rate among refugee.²³ Furthermore, 78% of the refugees are not able to generate income.²⁴

The no-camp policy enforced by the Lebanese government forces refugees to rent shelters, and because of the high influx of refugees prices increased exponentially making this option unaffordable. The Lebanese government even dismantles informal tented settlements whenever they might become actual camps, which makes the situation even worse.

²² ILO (2013)

²³ Ibid

²⁴ Acaps (2015)

Food Security

Syrian refugees face lack of entitlement to food, i.e. they have insufficient access to assets and work due to the threat in economic security. According to Acaps (2015),²⁵ 13% of households experienced food shortage, and 27% lacked regular and sufficient nutritious food. Those residing in the poorest areas including Akkar are facing the worst situation.

Health security

Syrian refugees have access to public health services. However, public health services in Lebanon are in general of low quality and insufficient to cover the growing influx of refugees. With low level income and with high percentage of unemployment and the age range that needs health support the situation is even worse. Syrian refugees are suffering in terms of both their physical and mental health. According to Acaps (2015)²⁶ 89% of the Syrian youth suffer from depression and fear.

Environmental security

Those living with Palestinians in the refugee camps live in an environment that lacks sufficient water, with no sanitary services provided. Acaps (2015)²⁷ indicated that 33% of refugees lack access to drinking water; hence, many store water in containers risking transmission of infectious diseases. Other important environmental indicators to measure environmental security are shown in table (6) below.

Table 6.: Environmental Security indicators²⁸

Indicator	Percentage
Lacking access to drinking water	33%
Lacking access to place for washing	12%
Shared bathrooms with more than 15 people	7%

Personal security

Child labor is a concern among Syrian refugees, especially without access to schooling. Schooling is limited due to the inability to afford schooling fees, lack of physical access to schools, and change in the curriculum and educational system. This has lead to a growing number of child beggars. More than 200,000 refugee children of school age are involved in child labor.²⁹ Females on the other hand face significant problems related

²⁵ Ibid

²⁶ Ibid

²⁷ Ibid

²⁸ Ibid

²⁹ Ibid

to trafficking, discrimination, mistreat, early marriage and forced marriage justified by security reasons.³⁰

Additionally, several cases of social and communal tensions between the refugees and citizens erupted, causing hatred and non-acceptance of Syrian refugees in the country. The refugees issue is considered a security issue rather than a humanitarian one. The Lebanese even perceive that the lack of proper service provision is due to the refugees' impact on the economy, taking their jobs and decreasing the cost of labor. Syrian refugees also face threats and insecurity within the settlements in which they reside. According to Harb & Saab (2014)³¹ 32% do not feel safe due to crimes against their communities. Moreover, 10% have suffered harassment of some type.

Community Security

Fleeing from a conflict zone the Syrian refugees suffered the breakdown of families, often losing family members. This affected the family structure and the community structure. Living in Lebanon without a resident permit affects all aspects of life. New-borns do not receive birth certificates and become undocumented and therefore become stateless. Also, refugees have to work without contracts, hence they become subject to abuse. Syrian refugees face challenges related to social cohesion with the Lebanese nationals. Lebanese perceive Syrian refugees as a political and economic threat; many Lebanese nationals even support the curfews and political restrictions on the movement and entry of Syrian refugees. On the other hand, many Syrian refugees perceive INGOs as corrupt and Lebanese landlords and businessmen as corrupt.³²

Political security

Lebanon did not ratify the 1951 refugee convention; hence, it works in accordance with the Memorandum of Understanding signed with the UNHCR. Additionally, Lebanon does not have a comprehensive legal framework regarding immigrants. The MOU between Lebanon and the UNHCR granted asylum seekers the right to reside in the country for three months, during which the UNHCR is to issue a final decision on refugee claims. Recognized refugees can stay for six to nine more months, during which a permanent solution must be reached.³³ With this agreement in place, the principle of non-refoulement is still not recognized; hence, refugees are regarded as illegal and may be arrested or deported.

Not being a party of the 1951 refugee convention, the Lebanese government did not allow the UNHCR to build formal tents. Therefore all refugees residing in camps live in informal settlements. The policy requires Syrians entering Lebanon to obtain visas and renew residency permits, which is demanding. Even a rental contract for their

³⁰ Bidinger et al. (2015)

³¹ Harb-Saab (2014)

³² Ibid

³³ UNHCR (2004)

residence is needed. However, it is not possible to get it as rental costs are very high, and for those who get a chance to rent a room, they are not able to obtain a contract as owners do not offer this document to evade taxation.

Jordan

Economic Security

Most of the Syrian refugees arrived from poor rural areas with low schooling. This affects the working conditions of the labor force and increases the unemployment rate, especially amongst women refugees and also contributes to the high rate of child labor. Hence, two out of three refugee households live below the absolute poverty line, and the average expenditure is 1.6 times greater than the income.³⁴

Due to the illegal status of refugees and the high competition between unskilled laborers and Jordanian nationals, working conditions have been affected. It had a direct effect on wage level, long working hours, poor health conditions, and lack of social security. All these factors affected health security, educational security and school enrollment, and the security in general. As a result, the social cohesion between the two communities severely deteriorated.

Food Security

Poverty, poor educational level, and unemployment affect the food security of Syrian refugees. As a result, 85% of refugees are not able to meet basic food needs without food aid. However, due to the limited capacity and the increasing number of refugees, the WFP is not able to cover the need.³⁵

Health security

Since November 2014, health services have not been provided for free, and with their limited financial capacity refugees are not able to afford health services. The refugee community is characterized by a high proportion of chronic or non-communicable diseases including diabetes, cancer, cardiovascular and respiratory diseases.³⁶ Health services for handling such diseases are very expensive, which neither the refugees nor the local or international organizations can afford with the high influx. Moreover, due to the deteriorating conditions refugees are in need to receive mental and physical health services and counseling.

³⁴ ACAPS (2015)

³⁵ ACAPS (2015)

³⁶ UNHCR (2014)

Environmental security

Jordan is one of the most water insecure nations. Citizens have to buy water from tanks; hence, drinking water depends on the purchasing capacity. Water insufficiency is an alarming condition even without the high influx of refugees. Refugees cannot afford paying for their water needs. Households receive water through networks less than once a week, and sewage services only cover one third of the population.³⁷ The resulting change added pressure on Jordan's scarcity of resources, and overburdened the government with the over-crowdedness of the communities and the additional public expenditure.

Personal security

There are several cases of human trafficking of women and girls, with low reporting rate, due to the conservative communities they come from. However, there is lack of shelter and counseling assistance for victims of trafficking and prostitution.³⁸ As a result, families encourage early marriages; one third of marriages are early marriages. There are even *survival sex* cases (selling daughters through marriage to men from the Gulf who will pay in return of having a wife).³⁹

Syrian children cannot access free public schooling unless registered with UNHCR. Hence, those seeking asylum remain with no schooling for a long period of time, making it difficult to cope in schools. Additionally, several discrimination cases were apparent in the schooling systems against the Syrian children either from classmates or teachers, and even from the schooling system.

Community Security

Syrian refugees are already suffering family breakdown due to ongoing conflict. They are suffering ethnic discrimination; they are pointed out as the unwelcomed and undesired. Discrimination is apparent in the labor market, school, street, and elsewhere. Discrimination affects social relations in a way that each community remains within the social borders they draw for themselves. Syrians live in Syrian neighborhoods to deal with family and friends only.

Most Syrian refugees are living within the local communities, only 17% of them residing in camps. The lack of social cohesion while living within the host communities makes the living conditions even harder. Table (7) below illustrates the distribution of Syrian refugees in urban areas and camps.

³⁷ Ibid

³⁸ UNHCR (2013)

³⁹ WLUML (2013)

Table 7.: Distribution of Syrian refugees in urban areas and camps⁴⁰

Location	Number	Percentage
Urban	520,700	83.0%
Camps	106,587	17.0%

Political security

Jordan has not ratified the 1951 refugee convention; hence, it works in accordance with the Memorandum of Understanding signed with the UNHCR. Additionally, Jordan does not have a comprehensive legal framework regarding immigrants. But, the constitution recognizes the existence of refugees along with the principle of non-refoulement. And Jordan considers Syrians as refugees. However, Jordan has exercised deportation of Syrians with the justification of national security concerns. As of January 2013, Jordan has implemented a non-admission policy for Palestinian refugees from Syria. In 2014, it also imposed strict restriction on all Syrians.

Conclusion

The influx of Syrian refugees affected the demography of the neighboring regions. It has affected the Lebanese structure in regards of population, age structure, sectarian and religious structure, and socio-economic structure. It has also affected the Jordanian population, age and socio-economic structure.

Apparently, the Syrian refugees are not being integrated within the host communities and they lack social cohesion. Tensions are taking place between citizens of host countries and Syrian refugees competing for the same services and same resources in nations that lack sufficient resources and efficient services. Syrian refugees compete for scarce resources such as water in Jordan. They compete over jobs, health services and educational services especially in Lebanon. These tensions are increasing with the growing number of refugees; hence, refugees feel insecure within the communities they are settling, and the host communities feel insecure too with the competitors being there and increasing.

The lack of human security of the Syrian refugees has been discussed through the seven criteria namely political security, personal security, health security, community security, food security, economic security, and environmental security. These could be summarized by the following three freedoms: freedom from fear, freedom from want, and freedom to live in dignity. With this analysis in hand, it is apparent that the host countries are not able to provide freedom from fear, freedom from want, or freedom to live in dignity while no real integration efforts have been made.

This article has also discussed the refugees' lack of human security in both hosting countries. It showed that refugees struggle to access basic services; they suffer from psy-

40 UNHCR (2015)

chosocial distress, gender-based violence, school dropout and child labor. It also pointed out that the policies of both host countries do not ensure human security for the refugees, and that the international community intervention does not meet the growing need for support. Specifically, it revealed that the domestic law, policies and practices do not adhere to the international law regarding refugees. All these factors along with the ongoing deteriorating situation in Syria are making the conditions worse day after day.

The lack of human security amongst refugees and the impact it has on the demographic structure of both communities will ultimately affect the national security within the host countries. This is prevalent through the attitudes of both communities and through the conflict that has been rising since the influx started. Hence, national security of both Jordan and Lebanon are under risk and intervention to resolve the issue is urgent. The conflict is being extended to reach the host countries, and the situation will deteriorate if the problem is not resolved on three levels. The first level is the root of the problem, which is the Syrian conflict. The second level is the refugee case, a resolution should be provided that contributes to services securing the refugees through the different elements of human security. The third level includes the systems of the host countries that help provide the services efficiently in compliance with international law.

It is evident that the national security of the host countries is under risk, and the risk factors are the refugees' lack of human security and the demographic changes.

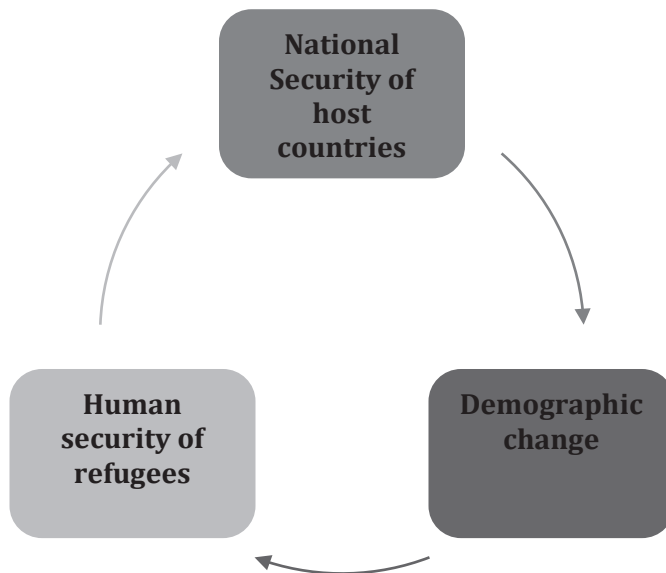

Figure 3.: Factors affecting National Security of Host Countries

Recommendations

Without changes in the host countries and without comprehending the lack of human security of the refugees, conflict will erupt in those host countries. Hence, the following is recommended to ensure the human security of the refugees:

Host Country Level:

- Formalize refugee legislations in the host countries to provide protection whether temporary or permanent.
- Accede to the 1951 Convention and its 1967 Protocol.
- Accede to the 1954 Convention relating to the status of stateless persons and the 1961 Convention on the reduction of Statelessness.
- Adopt a Refugee Law and establish a national asylum system.
- Ensure the respect of the non-refoulement principle and its codification in the policies and laws.
- And, ensure equal access to education and health services, social benefits, and the different public services.

Additionally, on the level of the international community, the following is recommended:

- Coordinated provision of support to ensure the sufficiency of the basic services of refugees.
- Develop an emergency plan that considers all dimensions of human security including economic security, health security, food security, environmental personal security, community security, political security.
- Moreover, the roots of the problem should be resolved in a manner that decreases the influx of refugees and provides support to those remaining in Syria while considering the political intervention to help resolve the Syrian case.

BIBLIOGRAPHY

- Acaps (2015): *Syria Four years on: no end in sights: Mapping the situation for internally displaced Syrians and refugees after four years of civil war*. Available at http://acaps.org/img/documents/s-acaps-report-syria-4-years-on_13_march_2015.pdf (accessed May 17, 2015)
- Achilli, Luigi (2015): *Syrian Refugees in Jordan: a Reality Check*. Migration Policy Center, EUI. Available at http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/34904/MPC_2015-02_PB.pdf?sequence=1 (accessed May 25, 2015)
- Bidinger, Sarah et al. (2015): *Protecting Syrian Refugees: Laws, Policies, and Global Responsibility sharing*. Boston University School of Law. Available at www.bu.edu/law/central/jd/programs/clinics/international-human-rights/documents/FINALFullReport.pdf (accessed May 17, 2015)
- CIA (2015): *The World Factbook: Middle East Lebanon*. Available at www.cia.gov/library/PUBLICATIONS/the-world-factbook/geos/le.html (accessed May 4, 2015)
- El-Khatib, Ziad et al. (2013): *Syrian Refugees, between rocky crisis in Syria and hard inaccessibility to healthcare services in Lebanon and Jordan*. *Conflict and Health* 2013, 7:18. Available at www.biomedcentral.com/content/pdf/1752-1505-7-18.pdf (accessed March 22, 2015)
- Harb, Charles – Saab, Rim (2014): *Social Cohesion and Intergroup Relations: Syrian Refugees and Lebanese Nationals in the Bekaa and Akkar*. Save the Children. Available at <https://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=5807> (accessed March 22, 2015)
- Hazran, Yusri (2009): *The Shiite Community in Lebanon: From Marginalization to Ascendancy*. Middle East Brief, Brandeis University, June 2009 (37), Available at www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB37.pdf (accessed May 4, 2015)
- ILO (2013): *Assessment of the Impact of Syrian Refugees in Lebanon and their employment profile*. International Labor Organization Regional Office for the Arab States. Available at <https://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=8920> (accessed May 3, 2015)

- Jasser, M. Zuhdi (2014): *Sectarian Conflict in Syria*. Available at http://cco.dodlive.mil/files/2014/01/Syrias_Sectarian_Conflict.pdf (accessed May 8, 2015)
- Murshidi, Mujalli et al. (2013): *Syrian Refugees and Jordan's Health sector*. The lancet vol. 382. Available at: [www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736\(13\)61506-8.pdf](http://www.thelancet.com/pdfs/journals/lancet/PIIS0140-6736(13)61506-8.pdf) (accessed March 24, 2015)
- OCHA (2014): *Country Profile*. Available at www.unocha.org/syria (accessed May 10, 2015)
- OCHA (2015a): *Lebanon: Bekaa Governorate Profile (as of March 2014)*. Available at <https://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=4674> (accessed May 5, 2015)
- OCHA (2015b): *Lebanon: South Governorate Profile (as of March 2014)*. Available at <https://data.unhcr.org/syrianrefugees/download.php?id=4676> (accessed May 2, 2015)
- Saseen, Sandra M. (1990): The Taif Accord and Lebanon's Struggle to Regain its Sovereignty. In: *American University International Law Review*, Vol. 6. No. 1. 57-75.
- Sokoloff, Constantin – Lewis, Richard (2005): Denial of Citizenship: A Challenge to Human Security. In: *European Policy Center*, 28.
- Stave, Svein Erik – Hillesund, Solveig (2015): *Impact of Syrian Refugees on the Jordanian Labour Market*. International Labor Organization. Available at <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/region.php?id=75&country=107> (accessed May 4, 2015)
- Teitelbaum, M. S. (1995): *Threatened peoples, threatened borders*. *World Migration and U.S. Policy*. New York, W. W. Norton.
- UNHCR (2004): *UNHCR Global Appeal 2004: The Middle East*. Available at www.unhcr.org/3fc754730.pdf (accessed May 4, 2015)
- UNHCR (2013): *Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees for the office of the High Commissioner for Human Rights Compilation Report – Universal Periodic Review: Jordan*. Available at www.refworld.org/pdfid/513d90172.pdf (accessed May 5, 2015)
- UNHCR (2014): *2014 Syria Regional Response Plan: Jordan*. Available at www.unhcr.org/syriarrp6/docs/syria-rrp6-jordan-response-plan.pdf (accessed May 20, 2015)
- UNHCR (2015): *Syria Regional Refugee Response: Inter-agency Information Sharing Portal*. Available at <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php#> (accessed May 28, 2015)
- Weiner, M. – Russell, S. (2000): *Demography and National Security*. New York, Berghahn.
- WLUML (2013): *WLUML Statement: Syrian refugee women, forced marriage and sexual slavery*. Available at www.wluml.org/media/wluml-statement-syrian-refugee-women-forced-marriage-and-sexual-slavery (accessed May 15, 2015)

ÖSSZEZGZÉS

Demográfiai változások és a szíriai menekültek humán biztonsága

SHAMIEH, Luna

A szíriai polgárháború kitörése óta jelentős demográfiai változások történtek a régióban. A szíriai menekült családok kisebbségi etnikai csoportok tagjaivá válnak Jordániában és Libanonban. A tanulmány bemutatja, hogy a menekültáradat hatással van ezen országok életkori összetételére, a populációs arányokra és a helyi közösségek társadalmi és strukturális arányaira. Hasonlóképpen kihatással van Libanon szektariánusi és vallási egyensúlyára. A cikk bemutatja, hogy a nemzetközi közösség migrációt támogató erőfeszítései ellenére a régióban a humán biztonság hiányzik. Az írás azt is bizonyítja, hogy a demográfiai változások a befogadó államokban nemcsak a menekültek humán biztonságára vannak kedvezőtlen hatással, de kihatnak maguknak az országoknak a biztonságára is.

Elvárások a rendőri intézkedéssel szemben

POKRÓCOS György

A rendőri intézkedések szinte soha nem egyformák, azonban vannak olyan alapvető jellemzők, amelyeknek minden egyes intézkedésnél meg kell valósulniuk. Ezek a tulajdonságok minősítik majd az intézkedést, kialakítva a társadalomban a rendőrökkel kapcsolatos véleményt. Az ilyen objektív és szubjektív elvárások egy katonai, parancsuralmi rendszerben határozottan körülhatároltak, az alapjait adó fogalmakat mégsem határozták meg eddig. Az intézkedéskultúrát befolyásoló szabályok ezért talán aktualizálásra, modernizálásra szorulnak.

Az azonos témában 2014-ben készített pályázatom megírásakor az az elv vezérelt, hogy egy megfelelően átfogó, minden általános rendőri intézkedésre vonatkoztatható képet mutassak a mindenki számára egyértelműen felismerhető rendőri intézkedésekről. Olyan információkat szedtem egy csokorba, amelyek betartásakor, megvalósulásakor elmondhatjuk, hogy az intézkedés rendben lezajlott, elérte célját, és mindenki sérelem és panaszmentesen gondol vissza rá. Ezt a pályázatot szeretném most bemutatni.

Bevezetés

Ernyes Mihály szerint a rendőrség a közigazgatáson belül egy centralizált, dekoncentrált szerv, amely rendészeti, polgári, fegyveres szervezeti jellegű, a hatalommegosztáson belül a végrehajtási oldalon elhelyezkedő, védelmező, rendfenntartó feladatokkal és a legális fizikai erőszak alkalmazójaként kényszerítő erővel felruházott és az erőszakot alkalmazó intézmény.¹ Balla Zoltán a rendészeti profilú szerveket elsődleges, másodlagos rendészeti szervekre, rendészeti feladatokat ellátó egyéb közigazgatási szervekre és nem közigazgatási rendészeti jellegű szervekre osztja fel a biztonság védelme és az e célokhoz rendelt, ellátandó hatáskörök, jogkörök alapján. A legszélesebb hatáskörökkel rendelkező, elsődleges rendészeti szervnek ezek alapján az általános rendőrséget tartja.² Finszter Géza a rendőrséget a rendészeti igazgatás funkciójának ismertetésén keresztül mutatja be, amely funkciók: a jogellenes emberi magatartásokból származó veszélyek megelőzésével (örökös funkció), a jogsértő támadások legitim fizikai erőszakkal történő visszaverésével (karhatalmi funkció), az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez szükséges előkészítő eljárással, a felderítéssel és nyomom-

1 Ernyes (2002) 29-34.

2 Balla (2013) 20.

zással (bűnüldöző funkció), valamint a közigazgatási felelősség érvényesítésével, engedélyezéssel és hatósági ellenőrzéssel (igazgatásrendészeti funkció) valósulnak meg.³

A rendőrség állami, fegyveres rendvédelmi szerv. Az intézkedésekkel szemben támasztott elvárások említésekor a rendőrség olyan tagjaira gondolok, akikkel a lakosság a hétköznapi életben tömegesen előforduló intézkedések, feladatok, élethelyzetek során találkozhat, és ennek köszönhetően kialakít magában egyfajta, pozitív vagy negatív „rendőrképet”.⁴ Az intézkedések jogi, erkölcsi, etikai és kommunikációs pilléreit fejtem ki, sorolom fel, s e szempontrendszeren keresztül vizsgálom a kérdést, majd írással javaslatommal zárom.

Az elvárások és a közterületi intézkedéskultúra vizsgálatakor véleményem szerint elhanyagolhatatlan körülmény annak megállapítása és elismerése, hogy ugyanolyan intézkedési formák alkalmazhatók közterületen, közterületnek nem minősülő egyéb helyen, magánterületen, magánlakásban, illetve nyilvános helyen. Az intézkedések jogszerűségének alapja a konkrét, meghatározható jog, amelyre hivatkozással intézkedés kezdeményezhető vagy akár visszautasítható. A földrajzilag meghatározható hely vagy helyiség ebből a szempontból nem elhanyagolható, hiszen bizonyos magatartások csak közterületen tiltottak, míg egyes rendőri intézkedések nem foganatosíthatók magánlakásban vagy magánterületen.

Sem a rendőrségi törvény, sem pedig a szolgálati szabályzat nem tartalmazza a közterület és a magánterület fogalmát, amelyet véleményem szerint meg kellene határozni a rendészeti igazgatás területén is, az említett és a rendőri munka alapjainak minősülő alkalmazott jogszabályok vonatkozásában. A rendészet joga azoknak a jogszabályoknak az összessége, amelyek a rendészet, és így a rendőrség működésének jogi rendjét, szolgálati rendjét írják elő.⁵ Egy ilyen jogrendben pedig meg kellene határozni az alapfogalmakat.

A közterület fogalmának meghatározása a különböző törvényekben sem azonos, s e hiányosság, illetve az eltérő szabályozás bizonyos intézkedésekkor problémát okozhat. Elgondolkodtató, hogy a rendőri intézkedéskor más jogterületek fogalmi meghatározásait kell alkalmazni, hiszen bizonyos esetekben a helyszín meghatározása eleve megszabja a választandó intézkedést, ezért a konkrét területeket egyértelműen meghatározhatóan kellene megfogalmazni. Álláspontom szerint a rendészeti jogon belül a közterület, a közterületnek nem minősülő egyéb helyek, a magánlakás, a magánterület, valamint a nyilvános hely fogalmának pontosabb, konkrétabb meghatározására volna szükség. A szavak játéka a helymeghatározókkal sem változtat azon, hogy a rendőrnek minden helyen, helyiségben, helyszínen ugyanolyan módon kell viselkednie, ahogy az tőle elvárható az adott helyzetben.

3 Finszter (2013) 16.

4 A „rendőrkép” kifejezést jelen írásomban a rendőri intézkedésekkel kapcsolatos benyomásokra, a rendőrség megítélésére alkalmazom, függetlenül a máskor, más személyek által használt fogalomtól, ha ilyen egyáltalán előfordult.

5 Finszter (2013) 49.

Az elfogadható intézkedés – elfogadható rendőr

Helytálló és minden kritériumnak megfelelő rendőri intézkedést csak akkor lehet lefolytatni, ha stabil alapokon nyugszik, vagyis az intézkedő rendőr elméleti tudása magabiztos, és ezzel a pozitív rendőrkép kialakulását segíti. A rendészeti igazgatás a közigazgatás része, a közigazgatás pedig állami feladatok közhatalmi jogosítványokkal történő igazgatása.⁶ A kialakult rendőrkép így közvetve vagy közvetlen módon össze-függésbe hozható az állammal, amelyet a rendőr képvisel.

A rendőri intézkedésnek ezért sokféle elvárásnak kell megfelelnie, hogy eleget tegyen a vele szemben támasztott követelményeknek. A követelmények két csoportba oszthatók: lehetnek objektívek vagy szubjektívek. Az objektív oldalon szerepel a jogszabályoknak, belső normáknak való megfelelés, a parancsok és utasítások, az eligazításon elhangzottak betartása, az intézkedés véghezvitele, annak sikeres befejezése. A szubjektív oldalon az erkölcs, az etika, a kultúra, a kommunikáció, a stílus szerepel, amely nem vagy nem minden esetben írható körül egy adott jogszabályban, de igenis befolyásolja az intézkedés hangulatát, hangnemét, végkifejletét. Ilyen szubjektív befolyásoló tényező lehet, hogy a rendőr tegezheti-e az intézkedés alá vont személyt vagy sem. A tegeződés önmagában nem jogellenes, sokkal inkább a kultúra, a szokások, a hagyományok függvénye. A szolgálati fellépés módjai közt nem szerepel az, hogy a rendőrnek szabad-e tegeződni, vagy minden esetben magázódnia kell-e. Az elfogadható rendőrkép kialakításához elengedhetetlen követelmény a kölcsönös udvariasság betartása. Az elfogadható intézkedés a közterületi rendőri munka alapja, történjen az bárhol, mert az elfogadható intézkedésről elmondhatjuk, hogy nem rossz, nem nemkívánatos. De miért „csak” elfogadható, nem pedig jó vagy kívánatos?

Ha egy társadalomban nincsen közösen elfogadott (közös akaraton, elhatározáson, konszenzuson alapuló, konszenzuális) értékrend, akkor a társadalom nem maradhat fenn tartósan. Ha egy kijelentés (megállapítás, állítás, ítélet) nem arra vonatkozik, hogy mi a jó vagy mi a rossz, hanem arra, hogy mi igaz és mi hamis (téves), akkor nem értékítéletről, hanem tényállításról van szó. A közigazgatás feladata a társadalom konszenzuális értékrendjének és biztonságának elfogadható szinten tartása. Ha valamely esemény, történés, cselekvés vagy intézkedés etikailag nem rossz, más szóval nem elutasítandó, azaz nem nemkívánatos, akkor nem igaz, hogy kívánatos, hanem csupán elfogadható. Bizonyos események kimenetele a társadalom ágenseinek hatáskörébe tartozik, míg más események hatáskörön kívüliek. Ilyenek a *vis maior* esetek, az előre nem látható természeti csapások. Az események mindig kockázatosak, legfeljebb kockázatuk mértéke elhanyagolható bizonyos körülmények között. Abszolút igazság, hogy abszolút biztonság nincsen.⁷

A rendészettudomány feladata hogy a rendészet feladatának teljesítését tudományos eszközökkel és módszerekkel biztosítsa. Magyar Zoltán, a magyar közjog atyja az alábbiakat mondja ezzel kapcsolatban: „A rendészet feladatának sajátossága miatt a

⁶ Finszter (2013) 48.

⁷ Bukovics (2006)

törvényhozás kénytelen a teendők részletes szabályozásától tartózkodni és azok mérlegelését és megválasztását a felmerült vagy fenyegető rendzavarás előre nem látható körülményeit jobban ismerő hatóságokra bízni és csak az eredménye működést nem veszélyeztető jogi korlátok felállítására szorítkozni”.⁸ A megfelelő fogalmak és alapok lefektetése tehát a szakterület gondjaira van bízva, akár jogszabályváltozás kezdeményezésével is.

Objektív körülmények – halálos komolysággal

Az objektív körülmények valamilyen formában meghatározhatók. Idesoroljuk a jogszabályokat, normatív utasításokat, parancsokat, az eligazításon elhangzottakat. Idesorolandók azok a feltételek is, amelyeknek minden intézkedéskor meg kell valósulniuk, ezen körülmények bármelyikének hiánya az intézkedő rendőr felelősségét veti fel. A jelenleg hatályban lévő intézkedéstaktikai módszertani útmutató úgy keletkezett, hogy meghalt egy rendőr, akit intézkedés közben lelőttek Esztergomban. Az ő halálát követően vette kezdetét a jelen formájában működő rendőri intézkedéstaktikai képzés Magyarországon. Azt megelőzően is volt lökiképzés és önvédelmi oktatás, de kifejezetten intézkedéstaktikai képzésről először 2008-ban rendelkezett az országos rendőrfőkapitány, miután a határőrség és a rendőrség integrációját követően egy határőrből rendőrre vált kolléga meghalt. A rendőri intézkedéstaktikai képzés ilyen formán korábban nem létezett, a már állományban lévők számára legalábbis nem. 1994-ben az RSZKK megkezdte a „modern” lökiképzés oktatását, majd kiadták a lövészetű szakutastásról szóló 23/1997. (XI. 27.) ORFK utasítást, 1996-tól oktatnak intézkedés-módszertant (nem intézkedéstaktikát), jogszabályismerettel, lövészetű, önvédelemmel. 1999-ben sor került az ORFK RSZKK első intézkedéstaktikai tanfolyamára, s ugyanitt 2003-tól szakoktatókat képeznek, mind a lövészet, mind pedig az intézkedéstaktika területén. 2008-ban született meg az első olyan norma, amely valóban az intézkedéstaktikai szabályokról, képzésről, az instruktorok képzéséről és – ami a legfontosabb – a már állományban lévő hivatásos állományúak rendszeres továbbképzéséről szól. Maga a 18/2008. (OT. 10.) ORFK utasítás tartalmazta először kodifikálva az intézkedéstaktikai ismereteket és azok gyakorlati végrehajtásának alapvető taktikáit, módszertanát.

Az ominózus esztergomi eseményeket követően adták ki a rendőri intézkedések gyakorlati végrehajtásának alapvető taktikáiról szóló 18/2008. (OT. 10.) ORFK utasítást, amelynek melléklete tartalmazza a rendőri intézkedések gyakorlati végrehajtásának alapvető taktikáit, mintegy hetven oldalon keresztül. Az objektív és szubjektív feltételeket egyaránt részletező módszertani útmutató annyiban változtatta meg a közterületi intézkedéseket, hogy a közterületen szolgálatot ellátó személyek havonta legalább négy óra időtartamban intézkedéstaktikai képzést kapnak. Hogy teljesen őszinte legyek, az én tapasztalatom az, hogy korábban a rendőr szakközépiskolákból való kibocsátást követően ilyen jellegű rendszeres képzés nem volt. Mindenki azzal a tudással vagy nem tudással boldogult, amit ott megszerzett. Bizonyos esetekben kö-

⁸ Magyary (1942)

telező lett a lövedékálló mellények viselése, az erről szóló utasítást szintén 2008-ban adták ki, nem sokkal az intézkedéstaktikai ORFK-utasítás után. A Rendőrség személyi állománya lövedékálló védőmellényének használatáról szóló 34/2008. (OT 18) ORFK utasítás hatályon kívül helyez két korábbi rendelkezést, mert ennek bár volt korábbi szabályozása, nem volt minden rendőrnél lövedékálló mellény. A minden intézkedésre vonatkozó objektív feltételek az alábbiak.

Jogszerűség

Jogszerű az intézkedés, ha a rendőr szolgálata – vagy szolgálati fellépése – során a hatályos törvényekben és egyéb jogszabályokban (idetartoznak a belső utasítások, parancsok, intézkedések stb.) meghatározott szolgálati, hivatali kötelezettségét teljesíti, hatáskörébe tartozó ügyben jár el. A jogszerűség a nevéből fakadóan akkor valósul meg, ha az intézkedő rendőr a hatályos jogszabályokban meghatározottakat betartja és a szolgálati, hivatali kötelezettségét teljesíti, a hatáskörébe tartozó ügyben jár el. A jogszabályok ismerete tehát nélkülözhetetlen feltétele a rendőri hivatásnak, hiszen azok betartása és betartatása is egy a rendőrség feladatai közül. Ebbe a csoportba sorolandók továbbá a belső utasítások, parancsok, intézkedések. Magyarország Alaptörvénye Q) cikkének (3) bekezdése,⁹ R) cikkének (2) bekezdése¹⁰ egyértelműen világossá teszi, hogy az Alaptörvény és a jogszabályok mindenki számára kötelezőek. A jogszabályok létrehozásával, kihirdetésével kapcsolatban a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény rendelkezik, amely a jogszabályokra, valamint a normatív határozatra és normatív utasításra (a továbbiakban együtt: közjogi szervezetszabályozó eszköz) terjed ki.

Ezen törvény alapvető követelménye, hogy a jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie, amely a címzetthez kihirdetés és közzététel útján jut el. A jogszabályok esetében a kihirdetés tényének mivolta elegendő ahhoz, hogy a jogszabály hatályba lépjen, azaz végrehajtható és kikényszeríthető legyen. A jogszerűen intézkedő rendőrnek ezeket a jogszabályokat ismernie kell, hiszen a rendőr olyan élethelyzetekben végzi a munkáját, adott esetben alapjogot sértő intézkedést foganatosít, amelyet a jog szabályoz. A jogszabályok megsértőivel szemben pedig intézkedési kötelezettség is terheli, ha az adott cselekmény hivatalból üldözendő.

A jogszerű rendőri intézkedés alapjaihoz soroljuk a belső utasításokat, parancsokat, intézkedéseket, amelyek a rendőr munkavégzésének irányítására szolgálnak. Azt leszögezhetjük, hogy a jogalkotásról szóló törvény alapján közjogi szervezetszabályozó eszköz kizárólag normatív határozat és normatív utasítás lehet, így a 2008-ban megalkotott felsorolásból kihagynám az intézkedéseket és az egyéb olyan kvázinormákat, amelyek inkább pszeudonormáknak minősülnek. A rezsimrendszerű rendőrségben nem ritka a „tájékoztató” vagy „körlevél”, amelyben kifejezett utasítást fogalmaznak

⁹ Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.

¹⁰ Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek.

meg. Az ilyen pszeudonormák betartása sajnos gyakran kötelező, s ezt onnan lehet egyértelműen megállapítani, hogy megszegése esetén a felelősségre vonás garantált. A rendőrség egyik hibája az, hogy nem minden esetben nyomon követhetőek, szabályosan kiadottak, visszakövethetőek a kiadott parancsok és utasítások, ahhoz pedig, hogy a rendőr jogszerűen tudjon intézkedni, szükséges egyértelműen meghatározni számára azokat a határokat, amelyeket intézkedésével nem léphet át, tehát amelyeken belül intézkedhet.

A közjogi szervezetszabályozó eszközökkel történő irányítás szükségessége nem kérdéses, de az, hogy az milyen módon jut el a címzetthez, illetve eljut-e egyáltalán, már sokkal inkább vizsgálendő. Az ilyen szabályokról a Rendőrség Normaalkotási Szabályzatáról szóló 23/2006. (XII. 29.) ORFK utasítás rendelkezik. A szabályzat VI. fejezete tartalmazza, hogy a rendőri szervek, szervezeti egységek vezetői kötelesek gondoskodni a normák érintett személyi állománnyal történő ismertetéséről. A jogszerűen intézkedő rendőrnek tehát kötelessége megismerni azokat a normákat, amelyeket a vezetője meghatároz számára. A jogszerűség kérdésének vizsgálatakor a hatályos jogszabályi meghatározásokon túl vizsgálni kell a rendőr által megismert¹¹ belső normákat is, hiszen a jogi norma csak akkor lesz alkalmas joghatás kiváltására, ha az el is jut a címzetthez. Az utasítást csak úgy tudja a rendőr végrehajtani, ha azt közlik is vele. Nem számolva azokkal a feladatokkal, amelyek egyéb jogszabályi előírásból vezethetők le.

Mi a parancs?

Bármilyen furcsa, sem a rendőrségi törvényben, sem pedig a szolgálati szabályzatban nem szerepel a *parancs* mint meghatározott, konkrét fogalom. A rendőrségi törvény e tekintetben még inkább hiányos, hiszen a parancs meghatározásával, egyedi utasítás adásával és végrehajtásával a szolgálati szabályzat foglalkozik. Az Rtv. ugyan foglalkozik a rendőrség szervezetével és irányításával, de ezt nem külön módon teszi, mint ahogyan az összes többi alá-fölé rendeltségi rendszerben működő szervezeti egység meghatározza a saját vezetését. Az ilyen – nevezzük bürokratikusnak – szervezeti forma pedig Max Weber szerint a lehető legjobb, ideális szervezeti alakzat, amelyet jellemez a munkamegosztás, az alaktság, a szolgálati út, a hierarchia, személytelenség, tárgyilagosság, a hivatali ügy érdeke, a kinevezéses státuszszerezés és az írásbeli szabályozottság.¹² Az írásbeli szabályozottság kérdése pedig felveti annak a követelménynek a megvalósulását, hogy olyan, lényegi relevanciával bíró esetekben, amelyeknek akár büntetőjogi következményei is lehetnek, az írásbeliség kritérium legyen.

Visszafelé fejtve tehát a gondolatszájakat, a parancs jelentősége akkor mutatkozik meg, ha azt nem teljesítik, megszegik. Márpedig ez a fogalom nem definiált a rendőri igazgatásban, az utasítás fogalmától elkülönítve sem. A gyakorlatban éppen ezért egymás szinonimájaként is találkozhatunk velük. Egy nem katonai jellegű szervezeti egységben az utasításnak munkajogi, fegyelmi következményei lehetnek, valamint

¹¹ Ezt aláírásával támasztja alá.

¹² Tari (2008) 45–47.

a polgári jog kötelmi jogviszonyában a megrendelő utasításának a vállalkozó részéről történő megszegése – ha azt alapos indok nélkül teszi – szerződésszegő magatartásnak minősül, míg a rendészeti igazgatásban a parancs, utasítás nem teljesítése akár büncselekményt is megvalósíthat. Erre mutat rá a Kúria a 396/2001. számú büntető elvi határozatában, amelyet a Legf. Bír. Bf. V. 1786/2000. sz. döntése alapján alkottak meg, és amely felveti, hogy lényegi kérdés, hogy az előljáró konkrét ügy érdemi elintézésére adott utasítása a szolgálati parancs fogalmi körébe vonható-e. A Kúria e gondolat kapcsán kifejti, hogy a parancs a fegyveres erők és fegyveres testületek irányításának, a feladatok meghatározásának alapvetően fontos eszköze, az ezen testületek működését szabályozó előírások, normatívák érvényre juttatása. A Kúria szerint a szolgálati parancson az arra jogosult szolgálati felsőbbség által kiadott és tartalmilag a szolgálattal kapcsolatos tevékenységre vagy tartózkodásra irányuló felszólítás értendő. A parancs megfellebbezhetetlen, bírálataira nincs mód az alárendelt részéről. A címzett számára mindig világosnak és egyértelműnek kell lennie, hogy a parancs végrehajtása az alárendelt részéről milyen magatartás tanúsítását kívánja meg. Minden egyéb utasítás is parancsnak minősül, amely a szolgálati rend és fegyelem fenntartása, a szolgálat rendjét szabályozó jogszabályok, szabályzatok, rendelkezések betartása érdekében szükséges.

E fogalmakból, valamint a fegyveres testületek szolgálati szabályzataiból megállapítható: a fegyveres erők és fegyveres testületek rendeltetésszerű működésének, a rájuk háruló feladatok teljesítésének előfeltétele, hogy az alárendeltek a parancsokat legjobb tudásuk szerint időben végrehajtsák. A Btk. a büntetőjog eszközével is biztosítja a parancs végrehajtását.

A rendőr döntésének és intézkedésének objektívnak, pártatlannak és függetlennek kell lennie. Következésképpen a hivatalos személy az állampolgárok irányában igazság-szolgáltatási jellegű tevékenységet végez. Érdemi „ítélkező” tevékenysége ezért szolgálati parancssal – amely a katonai tevékenység irányításának eszköze – nem befolyásolható. Az előljáró a rendőrség hatáskörébe tartozó ügyekben eljárva az ügyek érdemét nem érintő kérdésekben, azaz igazgatási jogkörben természetesen adhat szolgálati utasítást vagy parancsot, konkrét ügy érdemi megítélésére azonban nem.

Törvényi szinten a rendészet nem ismeri a parancs fogalmát, de a szolgálati szabályzat tartalmaz olyan szabályokat, amelyekből a parancs fogalmára következtethetünk. Az egyedi utasítás adásának és végrehajtásának a rendje meghatározza, hogy az utasításokat a szolgálati út betartásával kell kiadni, s ugyanígy kell előterjeszteni a kérelmeket is. A pozitív, de mindenképpen az elfogadható rendőrkép feltétele a jogszerűség, amely írott szabályokon, normákon és egyéb módon közölt utasításokon, parancsokon alapszik. A rendőr az utasítás tudomásulvételét az „értettem!” szóval jelenti. Indokolt esetben a szolgálati előljáró köteles meggyőződni arról, hogy az alárendelt pontosan megértette az utasítást. A távbeszélőn adott utasítás jogosultságáról kétség esetén visszahívással kell meggyőződni. A fontosabb utasításokat a szolgálati előljáró írásban adja ki, és gondoskodik az érintett beosztottak előtt történő kihirdetésükről. Egyetlen szó sem esik arról, hogy az utasításokat hogyan kell kiadni a közigazgatásban használt elektronikus úton, vagy milyen módon adható parancs a rendőrség által használt

Novell programon alapuló Groupwise vagy Exchange levelezőrendszeren keresztül, miként ellenőrizhető annak a címzetthez való eljutása. Szintén nem esik szó az okostelefonok világában a rövid szöveges üzenetben továbbított normatívákról, amelyeket a szolgálati telefonnal rendelkező beosztottak akár ilyen úton is megkaphatnak. Egy parancsuralmi alapon működő, erősen bürokratikus szervezetben ezen alapok meglétének hiánya komoly problémákat vet fel.

A szolgálati szabályzat a „parancs” és az „utasítás” szót egymással váltakozva, szinonimaként használja. A rendészeti igazgatás nem fogalmaz meg konkrétumokat a parancs és az utasítás tekintetében, de az analógia módszerével élve alkalmazza a honvédelmi igazgatásban használatosakat. A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény 80. §-ában található értelmező rendelkezések fogalommeghatározásai közt, a p) pontban szerepel a parancs fogalma. Hogyan hajtsa végre a jogszerűen intézkedő rendőr a parancsot, ha a rendészeti igazgatásban ez a fogalom egyáltalán nem meghatározott? Hogyan lehetséges az, hogy egy szigorú alá-fölé rendeltségen alapuló rezsimszerűen működő fegyveres rendvédelmi testület alappilléreinek számító jogszabályai nem határozzák meg a parancs és a szinonimájaként használt utasítás fogalmát? Hogyan vizsgálja ki egy parancsnok annak megszegését vagy betartását? Gyakorlaton alapuló szokásjoggal válaszolni az ilyen kérdésekre szintén a hiányosságot mutatja.

Az új Btk. kommentárjának 8. kötete foglalkozik a katonai bűncselekményekkel, amelyek közül a leginkább témába vágó a parancs iránti engedetlenség (Btk. 444. §). A kommentár a bűncselekmény elemzésekor hivatkozik arra, hogy a parancs a katonai szervezetek irányításának egyik alapvető eszköze, amelynek a katonai szervezetekről rendelkező sarkalatos törvények, a fegyveres testületek szolgálati viszonyáról szóló törvények és az egyes szolgálati szabályzatok is kiemelt helyet szentelnek. A rendőrségi törvény és a szolgálati szabályzat sem definiálja ezt a fogalmat, s nem tesz különbséget a parancs és az utasítás között. Egy példával szemléltetve mindezt: géppisztolyt, gépkarabélyt, puskát a rendőr kizárólag szolgálatban és külön utasításra tarthat magánál, valamint szolgálati előjárója parancsára köteles a lőfegyverét használni. Hogy mi a különbség a parancs és az utasítás között, az a kommentárból sem megállapítható. A kommentár egyebekben is csak a parancs fogalmát használja; leírja, hogy a parancs szóban, írásban, jelekkel, jelzésekkel egyaránt adható, valamint a bűncselekmény jogi tárgyaként is a parancsot említi.

Mi tehát a parancs, illetve az utasítás? Egyezik-e a honvédelmi igazgatásban használt és a Kúria döntésében nevesített két fogalom? Erre gondolhattak-e az új Btk. kommentárjának szerkesztői, amikor elemezték a bűncselekményt? A fentiek alapján a jogszerűség fogalmának további átgondolását tartom szükségesnek, figyelembe véve az azóta bekövetkezett jogszabályi változásokat, hiszen a jogszerűtlenség következménye akár bűncselekmény alapja is lehet.

Szakszerűség

Szakszerű az intézkedés, ha végrehajtását a hatályos szabályzók rendelkezéseinek, előírásainak megfelelően teljesíti, és az azokhoz kapcsolódó, szükséges taktikákat és technikákat alkalmazza. Ahhoz, hogy szakszerűségről beszélhessünk, a hatályos szabályzók rendelkezéseit, tehát a jogszerűséget is be kell tartanunk. A jogszerűség, kiegészülve a szükséges taktikákkal és technikákkal, a szakszerűség megfelelője. Az elméleti tudás mellé becsatlakozik a gyakorlat. A taktikai és technikai fogások és eljárások már a szakmai gyakorlat részét képezik, lehet az akár egy önvédelmi fogás vagy eljárási taktika. A megállapításához egy-egy adott ügy ismerete és vizsgálata szükséges, hiszen nem jelenthető ki, hogy egy adott módszer minden intézkedéstípusra megfelelően alkalmazható. Kényszerítő eszköz használatánál például a jogszabályi feltételek fennállását, tehát a jogszerűséget követően ki kell térni a szakszerűségre is, amelyet később a kivizsgáló parancsnoknak is minősítenie kell. Egy példával szemléltetve: a bilincs használata indokolt, ha az intézkedés alá vont, elfogott személy ellenszegülését meg kell akadályozni. A szakszerűségben ki kell térni arra, hogy ez milyen módon, hogyan valósult meg, és erre válaszul a rendőr milyen technikát vagy taktikát alkalmazott. Az például, ha valaki a szóbeli rendőri utasításnak nem tesz eleget, nem engedelmeskedik, felveti a kényszerítő eszköz használatának lehetőségét. Amennyiben a testi kényszerszert alkalmazása nem vezetett eredményre, a bilincs használata is indokolt lehet. A bilincs használatakor a taktika és a technika alkalmazását ismertetni kell, így: „az intézkedés alá vont személy többszöri felszólításomnak sem tett eleget, ezért vele szemben az Rtv. 47. §-a alapján testi kényszerszert alkalmaztam, amely karjainak megfogásából, lefogásából állt. Az alkalmazott testi kényszerszertől nevezett szabadulni próbált, karjait próbálta kiszabadítani, kereste annak lehetőségét, hogy a testi kényszerszertől szabaduljon, rángatózott, ezért vele szemben bilincset alkalmaztam, amely során kezeit hátra helyzetben megbilincseltem.” Ezt követően tudja a parancsnok kivizsgálni a kényszerítő eszköz használatának jogszerűségét és szakszerűségét.

Arányosság

Arányos az intézkedés, ha nem okoz olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával, illetve több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt választja, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár. Az arányosság a rendőrségi törvény 15. §-a alapján úgy hangzik, hogy a rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával. Több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár. Ameddig az intézkedés célja az enyhébb eszközzel is elérhető, addig nem alkalmazható a súlyosabb.

Eredményesség

Eredményes az intézkedés, ha a törvényes célját eléri, a konfliktusokat, jogsértéseket megelőzi, megakadályozza, megszünteti, a társadalom közbiztonság és közrend iránti igényeinek megfelel. Az eredményesség egyik legfontosabb kritériuma a törvényben meghatározott célhoz kötöttség. A célhoz kötöttség intézkedéstípusonként változhat, de minden esetben meg kell felelnie az Alaptörvényben meghatározottaknak.¹³

Objektivitás

Objektív az intézkedés, ha a rendőr részrehajlás nélkül intézkedik. Tilos a személyek nemi, faji vagy etnikai származás, vallás vagy világnézet, fogyatékoság, kor vagy szexuális irányultság alapján történő hátrányos megkülönböztetése. A rendőr köteles a törvény rendelkezésének megfelelően, részrehajlás nélkül intézkedni. A faji eredetre, vallási meggyőződésre, szexuális magatartásra és politikai véleményre utaló különleges adat csak akkor kezelhető, ha az a bűnüldözési tevékenység során felmerülő bűncselekmény tényállási eleméhez tartozik, vagy ahhoz az érintett írásban hozzájárult.¹⁴

Biztonságosság

Biztonságos az intézkedés, ha az intézkedéssel érintett személyek, illetve dolgok tekintetében nem áll fenn az indokoltnál nagyobb veszélyeztetettség, illetve sérelem, károkozás. A rendőri intézkedések kiválasztásánál és azok gyakorlati végrehajtásánál törekedni kell arra, hogy a rendőr olyan taktikákat és technikákat hajtson végre, amelyek a felsorolt objektív kritériumoknak megfelelnek. Amennyiben ezen felsorolt feltételek megvalósulnak, abban az esetben a közterületi intézkedés kikezddhetetlen, a továbbiakban „csak” a nem tetszés kritikája érheti, amellyel azonban nehéz mit kezdeni, hiszen intézkedésenként és emberenként mások az elvárások.

Szubjektív körülmények

Az objektív körülményeken túl a megfelelő intézkedéskultúra kialakításához és az annak kapcsán kialakuló rendőrkép kedvező létrehozásához fontos, hogy a rendőr bizonyos szubjektív tényezőknek is megfeleljen. A szubjektivitás és objektivitás közti határ nem minden esetben húzható meg egyértelműen, hiszen bizonyos szabályok objektív és szubjektív oldalról is megkövetelhetők. Ugyanakkor a szubjektivitás sokkal közelebb helyezkedik el az erkölcshez, az etikához, a morálhoz, a viselkedéskultúrához, mint egy konkrétan meghatározott normához.

13 Alaptörvény 46. cikk: A rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme.

14 Rtv. 90. § (3) bekezdése alapján.

A rendőri hivatás etikai kódexe

Az első szubjektív tényezőként a rendőri hivatás etikai kódexét említeném, amely olyan etikai alapszabályokat foglal össze, amelyek igazodnak a rendőr különleges közszolgálati hivatásának alapkövetelményeihez, elvárásaihoz, és annak kötelező jogi előírásaival együtt, egymást erősítve érvényesülhetnek. Célja, hogy erkölcsi, etikai iránymutatásul szolgáljon, mind a szolgálatban, mind a szolgálaton kívül tanúsítandó magatartásformák tekintetében, morális alapot biztosítson a felmerülő szakmai döntésekhez, egyben megfelelő védelmet nyújtson mindazok számára, akik normakövető módon járnak el, továbbá zsinórmértékül szolgáljon a kifogásolható, a hivatáshoz nem méltó magatartásformák felismeréséhez.¹⁵

A hivatásos állományú rendőrök közt mind a mai napig erős a testülethez, „céghez” való tartozás érzése. Sok fiatal gyermekkori álma, hogy valamelyik fegyveres testület tagja lehessen, a legnépszerűbb ezek között feltehetőleg a rendőrség. Az etikai kódex első pontja ezt fogalmazza meg. A különleges elvárások egyrészt önkéntes lemondások, alapjogok korlátozásai, másrészt pedig a társadalom által ki nem mondott, meg nem fogalmazott általános elvárások, amelyek az ideális rendőrképhez közelítenek. Egy rendőrtől elvárás, hogy ha segíteni kell, akkor ott legyen és rendelkezésre álljon, ha büntetnie kell, akkor tegye azt differenciáltan. A testülethez való tartozást kifejezi az állományba vételkor eskütétel, amely szimbolikus kifejezéssel is bír.

A tisztesség kérdése nem szakmafüggő. A kötelességtudat, a becsületesség és a fegyelmezettség általános erény, nem kifejezetten a rendőröktől elvárás. A civil társadalomban sem elfogadott az ezekkel ellentétes viselkedés, azonban egy fegyveres testület tagjától alapkövetelmény. A hivatali tisztségviselés megköveteli, hogy az államapparátusba és a hivatalos személybe vetett bizalom ne csorbuljon, az azt képviselő személyek méltón viseljék tisztségüket. Az etikai kódexben meghatározott elvárás ellenére a rendőrségen belül is vannak becsutelenek, fegyelmezetlenek, és olyanok, akiket valamilyen módszerrel rá tudnak venni a helyes útról való letérésre. Az ilyen rendőrökkel szemben egyrészt parancsnoki kötelesség fellépni, másrészt a rendőrség belső bűnmegelőzési szerve is erre hivatott. Gyakori hiba annak felemlgetése, hogy a rendőrök az alacsony fizetések miatt könnyebben elcsábulnak. Ezt a hozzáállást korábbi pályafutásom során soha nem tudtam elfogadni, mert a hivatásos állományú rendőrök javadalmazása, illetménye jogszabályban meghatározott, amely mindenki számára elérhető. A rendőri pálya választása előtt mindenki szembesülhet azzal, hogy milyen illetményre lesz jogosult, utólag pedig erre hivatkozni is tisztességtelen dolog.

Az erőszak akkor jó, ha megfelelő helyen, módon, időben és mértékben alkalmazzák annak érdekében, hogy a törvényes cél elérhető legyen. A célhoz kötöttség ugyanolyan feltétel, mint minden egyéb intézkedésnél. Öncélúan, visszaélésszerűen, bosszú céljából személyek bántalmazása, sanyargatása egyrészt tilos, másrészt pedig bűncselekményt valósít meg.

¹⁵ Forrás: www.police.hu (2015. 10. 25.)

A hivatásos állományú rendőr felelősséggel tartozik az intézkedéséért. Ez a felelősség lehet társadalmi, munka- vagy büntetőjogi. A társadalmi felelősséget a legnehezebb definiálni, hiszen egy adott, konkrét intézkedés alapján lehetne megállapítani azt, hogy a rendőri intézkedés milyen módon tett eleget a vele szemben támasztott követelményeknek vagy okozott olyan helyzetet, amely ugyan nem jogellenes, de társadalmilag elítélendő. A munkajogi felelősség leggyakrabban a fegyelmi és a fegyelmi eljáráson belüli szabálysértési, kártérítési felelősség. A hivatásos rendőrrel szemben támasztott egyik követelmény az, hogy munkavégzése során merjen döntéseket hozni. A döntések nem minden esetben jók, de ez nem jelenti azt, hogy ezekben az esetekben rosszak. Az etikai kódex azt mondja, hogy a döntések következményeiért a felelősséget vállalni, a hibás döntések következményeit lehetőleg orvosolni kell. Egy negatív rendőrképet mutató rendőr viselkedése miatt az egész testületet elítélhetik. Az állampolgári általánosítás ebből a szempontból könyörtelen. Szubjektív elvárás a szakmai apparátus megfelelő képzése, képzettsége, folyamatos továbbképzése. A jogszerű intézkedés is akkor valósítható meg, ha a rendőr elméleti tudása megfelelő, és az elméleti tudásra épülő további taktikai és technikai fogásokat alkalmazni tudja.

Az adatvédelemmel kapcsolatban szigorú törvényi szabályozások vannak hatályban, amelyeket a rendőrnek be kell tartania. Az intézkedések során a rendőr különféle szenzitív adatok birtokába juthat, amely adatok megtartása hivatali kötelessége. Kötelessége továbbá az is, hogy a saját munkaadóját és munkatársait ne járassa le, ne tegyen róluk negatív kijelentéseket.

Az egyenruhás állományra vonatkozó öltözködési szabályok konkrétan meghatározzák, hogy mely viselet mikor és milyen kiegészítővel hordható. Az egyenruhás állomány helyzete ebből a szempontból egyszerűbb, hiszen nincs meg az öltözködési szabadsága. A polgári ruhás állománynál a ruházat megválasztásának szabadsága a jó ízléstől függ, azonban elvárható, hogy az ne legyen hivalkodó, ne fejezzon ki semmilyen hovatartozást, továbbá ne legyen kihívó sem.

A jó rendőri vezető és a vele szemben támasztott követelmények külön tanulmány részét képezik, ezért ezt a kérdést nem kívánom részletezni. A közterületen intézkedő egyenruhás rendőr találkozik a leggyakrabban az állampolgárokkal. Az öltözete, viselkedése, beszéde, szakmai felkészültsége, stílusa alapján ítélik majd meg a munkáját – és ez alapján gyakran az egész rendőrséget is. Elvárás a rendőrökkel szemben, hogy példamutatóan járjanak el, tehát ne kövessenek el bűncselekményt, bizonyos szabálysértéseket, ne éljenek zuhlott életet, ne legyen játékszenvedélyük, botrányos, italozó életmódjuk. Az ilyen jellegű viselkedések gyakran magukkal vonzzák az etikai kódex több más pontjának megsértését is.

Kommunikáció

A szubjektív oldalra sorolnám az intézkedés közbeni rendőri kommunikációt is, hiszen az objektív feltételek megvalósulását valamilyen módon tudatni kell a külvilággal, ez pedig csak a kommunikáción keresztül lehetséges. Az elfogadható rendőri kommuni-

káció segíti a rendőri intézkedést, az intézkedéskultúra része. Pozitív rendőrképet alakíthat ki, de ami ennél is fontosabb: elősegítheti a törvényes cél elérését, a legális fizikai erőszak alkalmazásának elkerülését. A jó kommunikáció egy kedvezőtlen helyzetet is képes elfogadhatóvá tenni, ha az intézkedő rendőr azt megfelelően tudja előadni.

Minden szervezet tagja vagy vezetője azt szeretné elérni, hogy a munkájában elismert, sikeres legyen. Ehhez arra van szükség, hogy a velük kommunikáló környezet megértse, ismerje, támogassa, elfogadja és megbecsülje őket, idegen szóval élve: reputációjuk (elismertségük, elfogadottságuk) legyen. A reputáció tehát a közvélemény értéktételeként kifejeződését jelenti, az emberek tudatában megjelenő képet, ismereteket és tapasztalatok összességét az adott szervezet vagy annak egy tagja általános tulajdonságainak együtteséről. Gondoljunk arra, mi jut eszünkbe akkor, ha az adott szervezet, a rendőrség vagy annak tagja, a rendőr nevére gondolunk! Jó vagy rossz jelenik meg a tudatunkban az említésükkor? Pozitív a reputáció, ha a közvélemény általánosan nagyra becsül egy dolgot vagy szervezetet. Ilyenkor szoktuk mondani róla, hogy jó hírű, jó nevű.¹⁶ A jó hír vagy pozitív rendőrkép eredménye ugyanaz: az adott szervezet, esetünkben a rendőrség megítélése elfogadható vagy annál is jobb. Az intézkedés megfelelő jogi alapokra való helyezése, erkölcsi helytállósága és ezek reputációja együttesen adja az intézkedéskultúrát, alakítja ki azt, amiért több mint negyvenezer ember egy szervezetben dolgozik. A megfelelően kiválasztott és alkalmazott kommunikáció nemcsak az intézkedés kultúráját gazdagítja, hanem bizonyos esetekben konfliktusok elkerülésére is lehetőséget biztosít.

A kommunikációval kapcsolatban az alábbi elvárásokat fogalmazhatjuk meg:¹⁷

- Gyors reagálóképesség: egy adott szituációban intézkedő rendőrnek feladata, hogy az intézkedést ő koordinálja, azaz ő legyen az ügy ura. Az ügy uraként pedig elvárás, hogy elsődlegesen reagáljon a történésekre, ismerje fel és tudja kezelni a helyzetet. Minél előbb és mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az események áldozatait kellő ismertetést kapjanak az őket érintő kérdésekről a reális veszélyeket illetően, valamint azok elháríthatóságának tekintetében is.¹⁸ Minél előbb és minél részletesebben tudunk beszámolni egy rossz hírről, annál jobb.
- Hitelesség: a rendőri kommunikáció alkalmazásakor - mindegy, milyen formában történik - az állampolgárok hajlamosak az egész rendőrséget a kommunikátorral azonosítani, s reputációját ez alapján kialakítani. Egy negatív rendőrképet mutató rendőr viselkedése, kommunikációja alapján negatívan fogják a rendőrséget is megítélni. A hitelesség az állampolgárok bizalmának elnyerése és megtartása miatt is fontos, valamint a rendőrség érintett szervének tevékenységébe, a hivatalos személyekbe vetett közbizalom megkérdőjelezésének megelőzésére szolgál.
- Egységesség: két egyforma intézkedés nincs, hiszen az intézkedés alá vont személyek sem egyformák. Ahogyan két ember eltér egymástól, úgy két intézkedés között is megvan a különbség. Az intézkedő rendőrök kommunikációjának fon-

¹⁶ Suha (2002)

¹⁷ A médiatartalom-szolgáltatók részére adható tájékoztatás rendjéről szóló 10/2013. (III. 14.) ORFK utasítás alapján készített csoportosítás.

¹⁸ Barlai-Kövágó (1996) 17.

tos elvárása, hogy egységes legyen, tehát a helyszínen intézkedő rendőrök mind egyazon álláspontot kommunikáljanak, ne keveredjenek ellentmondásba saját magukkal vagy társaikkal.

- Következetesség: a következetesség megkívánja, hogy hasonló élethelyzetekre vonatkozóan hasonlóan reagáljunk, hasonlóan kommunikáljunk. Az élethelyzetek hasonlóak lehetnek, de ugyanolyanok szinte soha, mégis tudni kell elvonatkoztatni, és a maga helyén kezelni minden egyes esetet, és ennek megfelelően kommunikálni.
- Közérthetőség: a rendőri kommunikációnak mindenki számára érthetőnek kell lennie. Az intézkedés alá vont személyeknek nem kötelessége a belső szabályok ismerete. Az intézkedő rendőr az ügy uraként elkezd, lefolytatja és befejezi az intézkedést, amely során a felekkel szemben közérthető módon, a félreértéseket, félrehallásokat elkerülendő kell kommunikálnia. Irányítania kell az intézkedést, de ez csak akkor lehetséges, ha kommunikációs partnere megérti, befogadja az általa küldött jeleket.
- Pártatlanság: a rendőrség pártsemleges. Minden ezzel ellentétes kommunikációs kifejezés kerülendő és tilos!

A megfelelően alkalmazott kommunikáció az intézkedéskultúrát gazdagítja, növeli a rendőrségbe vetett bizalmat és a konfliktuselkerülésben is segíthet. Részletesebb szabályairól külön tanulmányban lehetne foglalkozni.

A rendőrségbe vetett bizalom

Az intézkedésekkel kapcsolatos visszajelzéseket, a rendőrségbe vetett bizalmat az erre szakosodott intézmények rendszeresen fel is mérik. Mintegy tíz évvel ezelőtt, 2005-ben végezte a TÁRKI Magyarországon az Új Európa Barométer vizsgálatot. A kutatás során tizenhárom posztiszocialista ország lakosai között vizsgálták a lakosság véleményét a rendőrség bűnmegelőző munkájával kapcsolatban. A tizenhárom ország közül Magyarországon volt a legmagasabb a rendőrség elismerése, ezen országok közül a vizsgált lakosság Magyarországon ítélte meg úgy a rendőrséget, hogy jól dolgozik. Egy másik vizsgálatban a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. *Értékszerkezet – egy polarizálódó politikai térben* címmel jelentette meg „A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei” című kutatását, amelyet a bizalom, a normakövetés, az állam szerepéről és a demokráciáról alkotott vélemények alakulása Magyarországon tárgykörben folytattak le. A rendőri intézkedések kultúrája, elfogadhatósága a vélemények szerint megfelelőnek mondható.

Közel tíz év elteltével a vizsgálat eredménye alapján a Magyar Tudományos Akadémiát követően a rendőrség élvezi leginkább az állampolgárok bizalmát. A többi társadalmi intézménnyel szemben inkább a bizalmatlanság, mint a bizalom jellemző. Tanulmányom zárásaként szeretném leszögezni: úgy gondolom, a felsorolt kritériumoknak megfelelő rendőri intézkedések jellemzik a rendőrség munkáját, s ennek igazolása a társadalomkutató intézet adataiban is megmutatkozik.

Javaslatok - összegzés

Ahogy korábban utalást tettem rá, szükségét érzem bizonyos fogalmak rendszertudományi meghatározásának, és nem tartom elengedőnek azt, hogy más jogterületeken használt vagy a bírói gyakorlat által kialakított fogalmakat alkalmazza a rendőrség a mindennapi munkavégzése során. Tisztázásra szorul a közterület, a közterületnek nem minősülő egyéb hely, a magánterület, a magánlakás és a nyilvános hely, valamint a parancs és az utasítás fogalmának egyértelmű meghatározása törvényi szinten, amely a rendőrségen dolgozók munkavégzését könnyítené meg. A parancs és az utasítás fogalmának egyértelmű meghatározását követően javaslom az egyedi utasítás és a parancsadás rendjének modern kimunkálását az információs forradalom vívmányainak és technikai eszközeinek figyelembevételével, ezeket ugyanis szintén napi rendszerességgel alkalmazza a rendőrség, de konkrét szabályozását sehol nem találhatjuk meg.

Javaslom továbbá az intézkedéstaktikai módszertani útmutató aktualizálását, különös tekintettel arra, hogy 2008-at megelőzően ilyen egységes szerkezetbe foglalt utasítás nem létezett, és a hatálybalépése óta eltelt évek alatt minden bizonnyal merültek fel olyan kérdések, amelyek figyelembevételével a normát modernizálni, aktualizálni lehet, és megváltoztak a hivatkozott jogszabályok is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balla Zoltán (2013): Közigazgatás és rendészet. In: *Új Magyar Közigazgatás*, 6. évf. 12. sz. 15-22.
- Barlai Róbert – Kóvágó György (1996): *Válság- (katasztrófa)kommunikáció, tanulmányok és szemelvények*. Budapest, Petit Real Könyvkiadó.
- Bukovics István (2006): *A fenntarthatóság mint katasztrófaelméleti probléma. Fenntartható fejlődés Magyarországon - jövőképek és forgatókönyvek*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Ernyes Mihály (2002): *A magyar rendőrség története*. Budapest, BM.
- Finszter Géza (2013): *A rendészet elmélete és a rendészeti eszközrendszer*. Budapest, NKTK.
- Magyary Zoltán (1942): *Magyar közigazgatás*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Suha György (2002): *Alkalmazott kommunikáció*. Budapest, Semmelweis Egyetem.
- Tari Ernő (2008): *Max Weber bürokrácia-tanának szervezetelméleti jelentősége és korlátai. Vezetés- és szervezetelmélet*. Budapest, SZIE GTK.
- Új Btk. kommentár.* (2013) 8. kötet. Budapest, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó.
1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról
- 23/2006. (XII. 29.) ORFK utasítás a rendőrség normaalkotási szabályzatáról
- 18/2008. (OT 10.) ORFK utasítás a rendőri intézkedések gyakorlati végrehajtásának alapvető taktikáiról
2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról
- 30/2011. (IX. 22.) BM rendelet a rendőrség szolgálati szabályzatáról
- 10/2013. (III. 14.) ORFK utasítás a médiatartalom-szolgáltatók részére adható tájékoztatás rendjéről
- A Kúria 396/2001. számú büntető elvi határozata
- A Legfelsőbb Bíróság Bf. V. 1786/2000. sz. döntése
- A rendőri hivatás etikai kódexe
- Magyarország Alaptörvénye
- TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. (2005): *Új Európa Barométer*.
- TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. (2013): *A gazdasági növekedés társadalmi/kulturális feltételei*.
www.police.hu

SUMMARY

Expectations about Police Operations

POKRÓCOS György

Police actions are rarely the same; however, some fundamental steps should be part of any police operation. These properties qualify the police action and form society's opinion about the police. Such objective and subjective expectations can be circumscribed in a military authoritarian system; still, the fundamental concepts have not been defined. Regulations affecting police measures are in need of updating and modernizing.

A határőrség megalakulása, valamint tevékenysége az első években (1945–1950)

FÓRIZS Sándor

A második világháború utáni határőrséget, a Honvéd Határőrséget hetven éve, 1945 tavaszán alapították, és 1949. december végéig tevékenykedett. A publikáció a Honvéd Határőrség működésének körülményeit mutatja be, eredetileg az alapításról megemlékező konferencia számára. Elemzi az akkori viszonyokat, a szovjet megszállás hatását, a nemzetközi helyzet jelentette problémákat, az idegenrendészet viszonyait. Megismerhetjük a szervezet többszöri átalakítását és a fennállását meghatározó gazdasági viszonyokat.

Határőrszervezetet, határrendészeti feladatokat ellátó kötelekeket többször is alapítottak hazánkban. Ilyen volt például az 1903. évi VIII. törvénnyel létrehozott, rövid életű határrendőrség. Mostani publikációmban a második világháború végén a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány által alapított Honvéd Határőrség működésének első éveivel kívánok – csak vázlatosan – foglalkozni. Bár ez az idő igen rövid volt a szervezet életében, a hazai és nemzetközi helyzet bonyolultsága, összetett jellege lényegesen nagyobb terjedelmű feldolgozást igényelne, amennyiben minden meghatározó tényezőt szeretnénk bemutatni.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenben 1944. december 22-én alakult meg azzal a céllal, hogy újjászervezze Magyarország összeomlott közigazgatását, rendezze kapcsolatát az országot megszálló Szovjetunióval és a többi szövetséges hatalommal, valamint szembeforduljon a hitleri Németországgal. A feladatok közül kiemelkedett az államhatárok őrzetének megszervezése. A szövetséges hatalmakkal 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti szerződésben vállaltuk, hogy a továbbiakban az 1937. december 31-én fennálló államhatárokat fogadjuk el. A Honvédelmi Minisztérium 1945. február 23-án kiadott 20 183. számú rendeletével kezdődött meg a határőrség újjászervezése. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB), amelyben értelemszerűen a Szovjetunió képviselőjének volt meghatározó szerepe, 1945. május 14-én jóváhagyta a tervet.

Lényegében 1947 végéig államhatár helyett tűzszüneti vonalokról beszélhattünk, és a szomszédos országokkal még hosszú ideig rendezetlenek, rosszak voltak a kapcsolataink. A párizsi békeszerződést 1947. február 10-én írtuk alá, és a magyar békeszerződést az 1947. évi XVIII. törvénnyel hirdettük ki. Innen számíthatjuk a még korántsem teljes államiság újrakezdését. Szomszédjaink közül egyedül Ausztria nem tartozott a hábo-

rút győztesen befejező államok közé. Területét négy megszállási övezetre osztották, és a szovjet csapatok 1955-ig tartózkodtak határain belül. Ez a későbbiekben segítséget is jelentett a magyar határőrség számára, más esetekben viszont jelentős gondokat is okozott. A háború után náluk létrehozott csendőrség, amely a másik oldalról őrizte nyugati határunkat, nem tanúsított egyértelmű támogató magatartást, esetenként segítettek a határsértések elkövetését, rejtették a kijutott személyeket. Ugyanakkor a szovjet katonaság kinti ellenőrző pontjain, amelyek egészen az Enns folyóig nyúltak, több száz magyar állampolgárt is elfogtak, akiket visszaadtak a hazai szerveknek.

Az új szovjet–magyar államhatár megjelölése, újrajelölése miatt még 1949-ben is Moszkvában tartózkodott a redemarkációs bizottság Szalvai Mihály vezetésével.¹ Ez az államhatár, amely ma már a magyar–ukrán határ, 1937-ben még csehszlovák–magyar államhatárként funkcionált, és a módosítások átvezetése nem is ment olyan gyorsan.

A szervezeti változások áttekintése

1945. február 23. után szakaszosan kezdődött meg a határportyázó századok felállítása. A SZEK által 1945. május 14-én jóváhagyott tervzet 5000 fős létszámot, 27 határportyázó századot és 150 határportyázó őrsöt tartalmazott. A századok hét honvéd kerületi parancsnokságnak lettek alárendelve, amelyek fő profilja a katonai feladatrendszer, és nem az államhatárok őrzete volt, és ez akadályozta a határőrizeti szakmai feladatok végrehajtását. A parancsnokságok sok egyéb feladattal rendelkeztek, amelyekre a határőröket is igénybe vették.

1946. márciusban új átszervezés történt. Határőr-parancsnokságot hoztak létre (ez országos vezetési törzs) a szakmai feladatok végrehajtásának központi irányítására. 14 zászlóalj, 50 század és 250 őrs szerepelt a szervezetben, plusz 4000 fővel megerősítették az állományt. A létszámot 10 000 főben határozták meg. Egy vasútbiztosító zászlóalj is tartozott a kötelékbe 1949 tavaszáig, amikor átszervezték központi kiképzőzászlóaljjá, és a többi határvédelmi-zászlóaljjá is lett egy-egy kiképzőszázada.

1949. márciusban átszervezés volt a honvédségnél, az úgynevezett „Klapka” hadrend (ez a határőrség létszámát 11 493 főben állapította meg). Ekkor alakult meg tehát a központi kiképzőzászlóalj, egy önálló híradószázad, s a századok száma 43 lett, 194 őrssel. Differenciálták az őrsöket. A típusú: 87 db 33 fős az osztrák és jugoszláv szakaszon (plusz két nagyobb őrs), B típusú: 104 db 17 fős a többi viszonylatban (plusz egy nagyobb). Az A típusúak negyedén volt tiszt az őrsparancsnok, valamennyi az osztrák határon, a többin tiszthelyettes látta el a vezetői teendőket.

A jugoszlávokkal megromlott viszony miatt 1949. októberben („Zalka” hadrend néven) lényeges átcsoportosításokat hajtottak végre. Megerősítették a déli viszonylatot, elsősorban észak és kelet terhére. Megszüntettek egy zászlóalj-parancsnokságot és kilenc századot, 36 őrsöt kivontak, és belőlük délen egy zászlóaljjá, öt századot és 36 őrsöt állítottak fel. Az öt déli zászlóaljhoz egy-egy 22 fős tartalék őrsöt is szerveztek. Öt év alatt az állomány létszáma két és félszeresére nőtt.

1 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 31. sz. doboz, XI-2. tárgykör, 001. folyószám.

Öt évvel az alapítását követően a határőrséget – a Minisztertanács 4.353/1949/268/. számú rendeletével – 1950. január 1-től a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának kötelékébe helyezték át a Magyar Honvédségtől, és ezzel a szervezet történetének új szakasza kezdődött. Érdekes körülmény, hogy a SZEB 1945-ben a Magyar Honvédség létszámát 25 000 főben engedélyezte. A magyar kormány költségvetési okok miatt 20 000 főben gondolkodott, és ennek negyede, azaz 5000 fő tartozott volna a határőrséghez. A fegyveres erőkon belüli ilyen magas arány a hazai körülményekkel magyarázható. Az államhatárok (fegyverszüneti vonalak) lényegében teljesen átjárhatóak voltak. A csempészetten kívül a személyek mozgását sem tudta senki megakadályozni. A közbiztonság 1947 végére szilárdult meg, fegyveres csoportok tevékenykedtek a szomszédos országok területére átnyúlóan. A Balkánról és Kelet-Európából a legkülönbözőbb németbarát és nacionalista szervezetek képviselői, fegyveres csoportjai, katonaszökevények menekültek nyugati irányba. Ha kellett, erőszakkal törtek utat maguknak, ellátásukat a lakosság kifosztásával biztosították. Ilyen körülmények között érthető módon először a határokat kellett lezárni a rendteremtéshez, ezt pedig rendőri erővel akkor és ott nem lehetett végrehajtani. Megoldásként maradt egy nagyobb létszámú, katonailag szervezett és felszerelt határőrség.

Ez a folyamat öt év alatt, 1945–49 között az állomány létszámának két és félszeresére növeléséhez és a felszerelés jelentős kiegészítéséhez vezetett. Az Államvédelmi Hatóságnak való, 1950. januári átadáshoz készített jegyzőkönyv részletesen tartalmazza az akkor rendelkezésre álló erőket és eszközöket. Az 1. melléklet érzékelteti ezt az eredetileg „Szigorúan titkos” megjelölésű adatsort. A dokumentum már előrevetíti a határőrség további létszámnövelését. A Belügyminisztérium a sorkatonai szolgálat meghosszabbítását tervezi: „A leg. tényleges kat. szolgálatát 3 évre akarjuk kiterjeszteni. A szolgálati időnek ezen szabályozásához törvényes rendezés szükséges. [...] Az átmeneti időszakban (3 éves szolgálatra való átállás) az 1949 IV. hóban bevonult újoncok szolgálati idejét 2 évre kell kiterjeszteni”.²

A határőrség működését 1945 után meghatározó néhány körülmény:

- A szervezet és a működés szakmai sajátosságai.
- Viszony a szomszéd országokkal.
- Idegenrendészeti helyzet.
- Kitelepítés, lakosságcsere.
- Szovjet megszállás.
- Hazatérés külföldről.

A szervezet és a működés szakmai sajátosságai

Az ország nyugati felén még folytak a harcok, amikor megkezdődött a Honvéd Határőrség felállítása, anyagi szempontból lényegében a nulláról. Sem felszereléssel, sem a szükséges élőerővel nem rendelkeztek. A toborzásra a régi fegyveres erők állományából

² Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 30. sz. doboz, VII-1. tárgykör, 025. folyószám. A rövidítések feloldása: leg. = legénység, azaz sorállomány; kat. = katonai.

jelentkeztek önkéntesek. Az Ausztriába kiszállított, de a harcokról már lemaradt honvéd hadosztály kötelékéből is irányítottak át katonákat szolgálatra. A felszerelést a Szovjetunió biztosította a németektől és a korábbi magyar hadseregtől zsákmányolt anyagból, és ez mennyiségében, minőségében eleinte nem is volt megfelelő a kialakult helyzetben. Az alapfegyver a Mauser puska lett. Kezdetben a századoknál még géppisztoly sem volt, miközben minden valamirevaló csempésztársaság legalább néhány sorozatlövő fegyverrel rendelkezett. Jól mutatja ezt a következő eset. A szlovák külügyminisztérium jegyzékben tiltakozott, mert elmondásuk szerint felfegyverzett magyar állampolgárok automata fegyverekkel és kézigránáttal támadták meg a szlovák biztonsági szerveket. A Honvéd Határőr-parancsnokság az események kivizsgálására és jelentéstételre kötelezte a 3. határvadász-zászlóalj parancsnokságát. A felterjesztett jelentésben³ 1947. január 22-én az érintett zászlóalj kifejti: a kérdéses időben a határvadászok sem automata fegyverrel, sem kézigránáttal nem rendelkeztek. Szerintük az esetleges elkövetők csempészek lehettek, akik Abasárról rendszeresen átjártak Szlovákiába.

A járművek teljes hiánya az erők mozgását alapvetően befolyásolta. Eredetileg egy határvadász-zászlóalj négy gépjárművel rendelkezett, és üzemanyag is csak korlátozottan állt rendelkezésre. Minden szolgálatellátás gyalogosan történt. Ebből kifolyólag a laktanyákat közvetlenül az államhatár közelébe kellett telepíteni, gyakran még a falvaktól is távolabb, ahonnan a határvonal gyorsabban elérhető volt. A háború az eredeti honvédobjektumok jó részét elpusztította. Most, amikor az 1937-es határokhoz kellett visszatérni, szükségképpen polgári épületeket, tanyákat, kocsákat, gazdasági létesítményeket béreltek. Ezek a házak felépítésükben, szerkezetükben, méreteikben nem feleltek meg egy kisebb laktanya céljaira. A főzés, pihenés, tisztálkodás, szolgálatellátás, fegyver- és felszerelés-raktározás feltételeit csak szűkösen lehetett biztosítani. Többnyire a 15–20 katona egyetlen szobában aludt, és ugyanott tartotta a felszerelését. Az első két évben, amikor a szomszédos országokkal a politikai kapcsolatok egyformán kedvezőtlenek voltak, a határőrizeti erők alkalmazásában nem alakult ki súlyképzés, erőösszpontosítás. Az ötezer főt közel egyenletesen igyekeztek elosztani az államhatár mentén.

A határvadászőrsők létszáma általában maximum húszfős lett. Ez az ügyeleti szolgálatok, távollétek, betegségek, szakácsfeladatok stb. miatt csak néhány járőr vezénylését tette lehetővé. Az úgynevezett kishatárforgalom, vagyis a helyi lakosok szomszédos országokba, alapvetően munkavégzés céljából történő átlépésének ellenőrzése is a határőrség feladatai közé tartozott. A határátlépő pontokon való szolgálatra vezényelt járőrök szintén csökkentették a határterületen folytatott portyázás, mozgó ellenőrzés lehetőségét. A határőrség összlétszámában ugyan szerepelt, de a határőrizeti tevékenységből kiesett az úgynevezett vasútbiztosító zászlóalj állománya. A közbiztonság színvonalát jelzi, hogy 1945–47-ben minden áruszállító vonatot, valamint a rakodó pályaudvarokat fegyveres erővel kellett őrizni, és ez képezte a zászlóalj feladatát. Ellenkező esetben kifosztották a vagonokat, különösen, ha élelmiszer vagy ritka iparcikkeket szállítottak. A levéltári anyagok több, a vonatokon, illetve a pályaudvarokon

3 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz, 11. folyószám.

bekövetkezett, a határvadászok és a fosztogatók közötti fegyveres összecsapásról szóló jelentést tartalmaznak. 1949 márciusában, a belső biztonsági helyzet konszolidálódásával szüntették meg a vasútbiztosító zászlóaljat, átalakítva központi kiképzőzászlóaljjá. Ilyen körülmények között természetesen az ötezer fő elégtelen volt az államhatár biztonságos őrzetére, a politikai vezetés elvárásainak teljesítésére. Érthetően 1950-ig több lépcsőben átszervezték és megerősítették a határőrséget.

Rendkívüli nehézséget jelentett az állomány étkeztetése, ellátása. Az élelmiszerhiány és az infláció fokozta a csempészet növekedését, és akadályozta a katonák megfelelő kiszolgálását. Rövid ideig – valószínűleg azért, mert nem mérlegelték megfelelően a lehetséges következményeket, illetve mert a viszonyok annyira katasztrofálisak voltak – engedélyezték, hogy az őrsők az elkobzott élelmiszer és egyes áruk (só, dohány) bizonyos részét megtartsák. Ezt követően a folyamat felett elveszítették az ellenőrzést. Hiányzott a lefoglalt anyagok ellenőrizhető okmányolása. Mikor a felhasználhatónál több só, dohány, zsír került az őrshöz, megkezdték az elcserélését a lakossággal más szükséges anyagokra, esetleg italra. Robbanásszerűen beindult az üzletelés, megszüntetéséről végül központilag kellett intézkedni.

Az általános szegénységet és a megfelelő felszerelés hiányát a szervezeten belül több módon is megkísérelték ellensúlyozni. Ennek egyik változata a honvédelmi miniszter engedélye arra, hogy a lakosságtól minden katonai vonatkozású eszközt, ruházati cikket el lehet venni. Kis sarkítással még a használt egyenruhanadrágot, lábbelit is lehúzták viselőjéről, amennyiben kincstári tulajdonról volt szó. Kulacs, csajka, derékszíj – semmi nem volt biztonságban. A fegyverekről nem is szólva. A határőrség több alkalommal egész településeket, több száz lakást és gazdasági épületet is átkutatott arra hivatkozva, hogy adatai vannak személyek illegális ott-tartózkodásáról. Egyébként ebben az időben a szervezet nyomozóhatósági jogkörökkel is rendelkezett. A rendőrség, miközben féltékenyen figyelte az illetékességi területére történő behatolást, többször is felpanaszolta ezt a tevékenységet. Véleménye szerint az akciókra csak a felszerelések utáni kutatás céljából került sor. A panasz jogossága egyébként nem is vitatható, hiszen a határvadászok illetékessége csak az államhatártól számított kétszáz méteres sávra terjedt ki. Ezen még az sem változtat, hogy a kutatás kezdetekor értesítették a rendőrséget, és részvételt biztosítottak számára a tevékenységben.

A 4. határvadász-zászlóalj razziát tartott Sárísápon 1947. december 17-én. Sárísápot lezárták, a községet csak engedéllyel lehetett elhagyni egész nap. Belső feljegyzés szerint a razzia célja katonai anyagok, fegyver, lőszer és csempészáruk felkutatása volt, „bár a 4. hv. zlj. pk. a fentiek alapján elrendelt sorozatos házkutatások megtartásával kissé túlzásba ment... ennek ellenére eljárását az elérendő cél érdekében – az elért eredmények alapján – indokoltnak és szükségesnek tartjuk.”⁴ – írja a parancsnokság I. b. osztályának vezetője. A tevékenység jogalapjául az 1945. évi 3. sz. HK-ban közzétett 3009/1945. sz. körrendeletre hivatkoztak, amely lehetővé tette honvédségi anyagok lefoglalását polgári személyektől. A zászlóaljparancsnok arra hivatkozott, hogy fegyverrejtegetésről kaptak adatokat, ezért vezetett be razziát, amely reggel hattól délután

4 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1948. év 13. sz. doboz, IV/-4. tárgykör, 001. folyószám.

kettőig tartott, és nagy felháborodást váltott ki. 1127 főt igazoltattak, két főt fegyverrejtegetésért (pi., gpi., lőpor), egy jogtalanul hazánkban tartózkodó külföldit, valamint nyolc főt jövedéki termékekkel történő visszaélés miatt átadtak a rendőrségnek. Egy 43M magyar géppisztolyt lőszerrel, egy 7,65-ös Frommer-pisztolyt, egy kincstári írógépet és fényképezőgépet (haditudósítók részére), egy autóponyvát, valamint nagyobb mennyiségű kincstári felszerelési tárgyat és kis értékű anyagot (derékszij, kulacs, kenyérsák) foglaltak le. A tevékenységet ért kritikák kiemelik: „A határőrség hatáskörét a vámőrség felállításáról szóló 1924. évi XIX törvénycikk állapítja meg [...] lakást és ezzel összefüggő zárt helyiséget nem kutathatnak át”.⁵ A település „demokratikus érzelmű”, túlnyomórészt bányászokból álló lakossága fel volt háborodva. Mindenesetre az eredmény egy egész napos zászlóaljrazzia után meglehetősen csekélynek mondható. Talán ezzel is magyarázható, hogy a felszerelésszerző akciókat leállították, mondván, hogy a határőrség megfelelő ellátása már biztosítva van.

Egy 1947. februári levél „Magyar Központi Vámigazgatóság” fejrésszel, a pénzügyminiszternek címezve felpanaszolja: „a határőr őrsők a vámjövedéki kihágások tárgyai-ként őrizetbe vett árukat saját céljaikra, az ellenérték beszolgáltatása nélkül használják fel, [...] az őrsők közegei utólagos vámvizsgálatot tartanak és utasoktól minden igazolás nélkül, utiholminak minősülő holmikat vesznek el. [...] A határőrségnél a zavarok ma még nagyobbak, mint eddig voltak. A határőrségnél olyan nagyméretű létszámcsökkenést hajtottak végre”,⁶ hogy nem tudja feladatait ellátni. Az első négy évben a határőrség létszámát hol emelték, hol csökkentették, és ez nyilvánvalóan nem hatott kedvezően a lehetőségeire.

A személyi állomány összetételével kapcsolatban is panaszok, nehézségek merültek fel. A felkészületlenségre, képzetlenségre vezethető vissza számtalan fegyveres baleset. Még a katonai tapasztalatokkal rendelkezők esetében is legtöbbször hiányoztak a határőrizeti ismeretek. A járőrszolgálat sajátosságait, egy őrs irányításának módját gyorsan el kellett sajátítani. Az őrsparancsnoki tanfolyamok azonnal megkezdődtek, és erre a szintre eredetileg tiszthelyettesi állományt szántak. Az állomány tagjai között voltak egykori SS-katonák, büntetőszázadok kerettagjai, háborús bűncselekményt elkövetettek, akiket fokozatosan kiostáltak, eltávolítottak. A felvételnél nem volt megfelelő személyi ellenőrzés. Adatbázisok hiányában erre nem is nyílt lehetőség. Gondoljuk át, ekkor az országban még nincs kötelező lakcímbeljelentés! Sokaknak volt Nyugaton rokonsága, mások nyugati hadifogságból tértek haza, és az időközben az országban megkezdődött politikai változások hatására esetleg meggondolták magukat, és a külföldre távozás mellett döntöttek. Nem volt ritka a külföldre szökés, az önkényes távolmaradás.

1949 novemberében a határőrség parancsnoksága felterjesztést kért a zászlóaljaktól a megbízhatatlannak mondható határőrökről. Az utasítás alapján összeállított ki-mutatások már tükrözik az országban bekövetkezett politikai változásokat.⁷ Nagyka-

5 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-4. tárgykör, 04. folyószám.

6 Uo.

7 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 30. sz. doboz, VII-1. tárgykör, 009. folyószám.

nizsáról 25 főt jelentettek, mindenféle okokkal: „kulák származás, demokrácia ellenes, szovjetellenes, barátja nyugati megszállási övezetben tartózkodik”⁸ stb. A megnevezettek között tiszthelyettesek is voltak. Kőszeg 38 főt jelentett indoklás nélkül. A jelentést aláírta a zászlóalj politikai tisztje, a „D” (elhárító) tiszttel egyeztetve. Csorna listája 35 nevet tartalmazott, az indokok között szerepelt többek között: volt SS-katona, szövetkezetellenes magatartás.

A megbízhatóság kérdéskörének fontosságát és a külföldre szökések gyakoriságát szemlélteti egy főparancsnoksági intézkedés 1949. decemberből, amely a kiskunhalasi és nagykanizsai zászlóaljaktól megszökött honvédek körözését rendelte el, akik a feltételezés szerint akkor Jugoszláviában tartózkodtak. „Feltételezhető, hogy nevezett szökevények már vagy visszaszivárogtak, vagy a jugo. hatóságok a közeljövőben küldik vissza őket hírszerző feladattal.”⁹ – írja a körözésre felhívó rész. A kiadvány, a dosszié belső oldalán, tartalmaz egy névjegyzéket 29 névvel, adatokkal, lakcímmel, kapja a Belügyi Hírközpont vezetője körözés elrendelése céljából. Mindenesetre elgondolkodtató a keresett személyek nagy száma és a szomszédos országról alkotott vélemény.

Viszony a szomszédos országokkal

Megítélésem szerint a kapcsolat a szomszédos államokkal rossz, vagy egyes esetekben inkább ellenséges volt. A háborúból vesztesen kikerülő országként, amely ráadásul még katonai megszállás alatt áll, és a békekötés feltételeit várja, hazánknak lényegében semmiféle mozgástere nem volt. Nem voltak eszközök a kezünkben, hogy az államhatáron bekövetkezett eseteket, határrendsértéseket, esetleg provokációkat normális, kétoldalú módon rendezzük. A másik fél, ha akart, megjelent a helyszínen rendezni a kérdést, ha ő követte el a problémát, nem vett tudomást a tárgyalásra vonatkozó meghívásról. Csehszlovák, román és jugoszláv viszonylatban megkezdtek a német és magyar ajkú lakosság kiűldözését, tovább növelve a feszültséget. Sok volt a hivatalos személyek által, szolgálatban elkövetett határsértés, határon átnyúló fegyverhasználat vagy személyek üldözése magyar területen. Akadályozták a kettős birtokosok mozgását. Késleltetve adták ki, visszatartották az engedélyeket, elkobozták a terményeket, hetekre őrizetbe vettek személyeket, és eltitkolták a velük kapcsolatos információkat. A kétoldalú megbeszéléseken általában hatásköri problémákra hivatkozva elutasították a magyar fél kéréseit. Nem meglepő módon viszont azonnal rugalmassá és készségessé váltak, ha az általunk fizetendő háborús jóvátétel fogadásáról, ehhez kapcsolódóan átkelőhely megnyitásáról, vonatok beléptetéséről volt szó. Nem kaptunk tájékoztatást (vagy nem időben) jogszabályok életbe léptetéséről, új okmányok bevezetéséről, általuk az államhatár őrizetében foganatosított rendszabályokról. Ez utóbbiakat úgy kellett kikövetkeztetni a túloldali szervek magatartásából. 1948-tól különösen problémássá vált a jugoszláv államhatár, miután az országot ellenséggé nyilvánítottuk, és megkezdtük a határőrség erőinek idecsoportosítását. Ugyanebben az évben vette kezdetét az aknamezők (mű-

8 Uo.

9 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-5. tárgykör, 01. folyószám.

szaki akadályok) telepítése nyugaton és délen, a látást zavaró növényzet, valamint az épületek letarolása ötven méteres sávban az osztrák és a jugoszláv szakaszon.

Különösen rontotta a kapcsolatot Jugoszláviával két magyar rendőr eltűnése. Az esetet a magyar hatóságok a jugoszláv szervek által elkövetett emberrablásnak minősítették, amely 1949. szeptember 15-én következett be. Az Orfalunál szolgálatot teljesítő két magyar rendőr a határ melletti manőverúton ment haza, miután az átkelőhelyen egy megbeszélésen vettek részt, majd eltűntek. A magyarok helyszíni szemlét tartottak. A műszaki záron kifelé vezető nyomokat találtak, amelyek erőszakos elvitelre utaltak. Ekkor már drótakadály volt az államhatáron. Megtalálták a testek átemelésének és vonszolásának nyomait, az egyik rendőr levéltárcáját és egy véres zsebkendőt. A közös kivizsgálásnál a jugoszláv fél tagadta, hogy tudnának az esetről. A közös kivizsgálásra vonatkozó meghívót először nem vették át, majd késve érkeztek. A magyar területen található helyszínre nem voltak hajlandók átjönni, a jugoszláv oldalon lévő helyszínre a magyar felet nem engedték át, holott ezek szokványos megoldások közös kivizsgálás esetén. Mindkét bizottság külön fogalmazott meg jegyzőkönyvet, mert nem tudtak megegyezni. A jugoszlávok csupán a személyek keresését ígérték meg. Az országos parancsnokság a Külügyminisztériumhoz fordult a szükséges lépések megtétele érdekében. Az ügy még zavarosabb, a valódi események még nehezebben kibogozhatók, ha az ember a dossziét továbbolvassa. Szeptember 26-a estéről található egy kézzel, ceruzával írt távirat: „f. hó 25-én 12.30-kor kiadott távmondati pcs-át végrehajtani nem tudom, mert a rendőr hatóság a 2 rendőr kihallgatását nyomozó közeget nem engedélyezte, az elől mereven elzárkózott.”¹⁰ Tehát a rendőrök előkerültek, de hogy mikor és miként, azt az anyagból nem tudjuk meg. A határőrségi kivizsgálást, az érintettek kikérdezését éppen a magyar rendőrség akadályozta.

Ezt a zavaros ügyet használta fel a határőrség parancsnoksága, hogy újraszabályozza a határesemények kivizsgálásának rendszerét a jugoszláv viszonylatban. Megtiltották az úgynevezett közös kivizsgálásokat, vagyis a bekövetkezett események kétoldali mérlegelését, ami pedig a realitás alapfeltétele. Az anyagban tájékoztatták a zászlóaljparancsnokokat, hogy a határesemények kivizsgálására vonatkozó korábbi szabályzások érvényüket veszítik. Újraszabályozták a határesemények esetén folytatandó eljárást, felmondták a frissen aláírt szabadkai megállapodást, holott azt két hónappal korábban, 1949. augusztus 3-án kötötték meg. Tanulságos az anyag fogalmazása: „A jugo. viszonylatú hőrség-eknél a fenti rendelettel szabályozott közös kivizsgálások foganatosítását azonnali hatállyal beszüntetem. Megtiltom, hogy határsértés esetén a jugo. hőr. szervekkel a közös kivizsgálás lefolytatása céljából az érintkezést felvegyék. [...] a Magyar Népköztársaság kormánya az 1949. Szabadkán kötött egyezmény alól ily módon felmentve érzi magát és magára nézve nem tartja kötelezővé.”¹¹ A szabadkai megállapodás egy, a dossziében szereplő, kézzel írt feljegyzés szerint november 4-én hatályát veszítette.

10 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 26. sz. doboz, IV-15. tárgykör, 13. folyószám.

11 Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 26. sz. doboz, IV-15. tárgykör, 048. folyószám.

Az idegenrendészeti helyzet

A határőrség számára az egyik legnagyobb gondot az idegenrendészeti helyzet jelentette, amely 1949-ig csak lassan javult. A szervezet a rendőrség és a Belügyminisztérium egyik főosztálya (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság, KEOKH) mellett idegenrendészeti hatóságként funkcionált. Részt vett személyek ellenőrzésében, az ország területére történő beléptetésben, az elfogottak őrizetében, a kitoloncolásban. Problémásnak bizonyult a magyar állampolgárság meghatározása, és így az eljárás is bizonyos személyi kategóriákkal szemben. A háborút követően három ország, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia a területén élő magyar és német (szász) lakosokat már nem ismerte el saját állampolgáraiként, üldözték őket. A volt hadifoglyoknak, elmenekülteknek nem engedélyezték a hazatérést. A magyar álláspont szerint azonban ezen személyek a szomszédos országok állampolgárainak minősültek.

Megkezdődött Magyarországról is a német nemzetiségűek kitelepítése. Családok szakadtak szét, jelentős vagyon, házak, földek maradtak hátra. A kitelepítettek közül gyakori volt a visszaszökés Magyarországra. A német lakosság Romániából és Jugoszláviából nyugatra, Ausztriába tartott, ugyanakkor osztrák területről is jöttek hozánk, illetve Erdélybe és a Bánátba. Teljesnek volt mondható a zűrzavar.

Keletről Nyugatra menekült a háborút túlélő zsidó lakosság, hogy Izraelben találjon új otthonra. Gyakran minden okmány nélkül, csoportosan próbáltak több államhatáron is átjutni.

Lakosságcsere-szerződést írtunk alá Csehszlovákiával 1946. február 27-én. Ennek alapján a magyarországi szlovák lakosság önként, javaival együtt elhagyhatta az országot. A csehszlovák kormány erős propagandát folytatott körükben az őshazába történő visszatérés érdekében. Magyarországról 95 421 szlovák származású személy jelentkezett kitelepülésre, majd ténylegesen 73 273 települt át. Akik csalódtak a kinti viszonyokban, immár illegálisan próbáltak visszajutni, hiszen az átköltözéssel elvesztették magyar állampolgárságukat. A kitelepülők államhatáron történő kiléptetése a vámmal és a határrendőrséggel közösen történt, esetenként ideiglenesen megnyitott átkelőhelyeken, rengeteg gondot okozva. A távozók vittek magukkal mindent, amit lehetett, az élő állattól kezdve a konyhai felszerelésig. Az egy főre meghatározott értékkeretet csoportos kilépésnél átszámolták az adott létszámra, és megbecsülték a bemutatott holmik értékét. Az eljárás bőven adhatott okot vitára, nem csak a kivándorlók és a hivatalos szervek között. Gyakran a határvadászok és a vámőrség képviselői is vitába keveredtek egymással. Szlovákiából 68 407 magyar származású személy települt át hazánkba. Az ő esetükben a magyar álláspont az volt, hogy lehetőleg ne csehszlovák valutát, hanem egyéb anyagi javakat hozzanak magukkal. Ez sem könnyítette meg a hivatalos szervek munkáját.

Csehszlovákiában az 1945. évi 88. számú elnöki rendelet egyéves kötelező munkaszolgálatot vezetett be, amelyet a Szlovákiában egy tömbben élő magyar lakosságnak az ország más részeibe, többek között a Szudéta-vidékre történő áttelepítésére használtak fel. Az intézkedés és a katonai erővel történő végrehajtás deportálás jellegű módszere

menekülthullámot eszkalált Magyarország irányába. Az események 1946 novemberétől 1947 közepéig tartottak. A határőrséget jelentős mértékben lekötötték az ekkor bekövetkezett határprovokációk, fegyverhasználatok. A menekültekről meghallgatási jegyzőkönyvet készítettek, és jegyzéket a magukkal hozott vagyontárgyakról, valamint egyszeri anyagi támogatásban részesítették őket (azt részben szintén a határőrség fizette ki).

A személyek ellenőrzésénél gyakran gondot okozott az elfogadható okmányok kérése. Alapvetően a háború előtt és alatt kiadott dokumentumokat lehetett figyelembe venni, ezek voltak túlnyomórészt használatban. A csehek a németek által még a megszállás idején kiadott, a szlovákok és horvátok az egykori fasiszta kormány által forgalomba hozott papírokat használták. A szomszédoknál a háború után érvénybe léptetett új okmányokról gyakran nem rendelkezünk információkkal az együttműködés hiánya miatt. Amikor az ellenőrzés során felbukkantak, akkor szereztünk róluk először tudomást. A szövetséges hatalmak több százezer volt hadifoglyot, menekültet bocsátottak szabadon az őrizetből. Ellátták őket igazolással, úti okmányokkal. Ezeket viszont a román és jugoszláv hatóságok csak korlátozottan fogadták el a hozzájuk történő beutazáshoz. Magyar, szász származás esetén már megtagadták az állampolgárság elismerését, hiába származott az illető az adott területről és élt a családja még mindig ott. Megjelentek a cirill betűs okmányok, amelyeket kezdetben senki sem tudott elolvasni, így minden szélhámosnak, katonaszökevénynek, banditának védelmet nyújtottak. Senki sem mert eljárni ilyen dokumentumok esetén. Elegendő volt az embercsempészeknek egy orosz rendszámot feltenni a tehergépkocsira, hogy a magyar szerveket kijátsszák. Arra természetesen fokozottan vigyázniuk kellett, hogy ne szaladjanak bele egy szovjet ellenőrző pontba. Amennyiben magyar személyek használtak szovjet okmányokat, egyenruhát, a megszálló hatóságokat képviselő szovjet katonai bíróság járt el velük szemben.

A szovjet megszállás

A szovjet katonai jelenlét a háborús viszonyok közötti rendteremtésben jelentős segítséget nyújtott, ugyanakkor számtalan gondot is okozott. Ezek a problémák érdekes módon tűnnek ki a határvadász-alegységek által akkoriban felterjesztett jelentésekből. A fegyverszüneti megállapodás értelmében a szövetséges katonaság szabadon mozoghatott az ország területén. A magyar hatóságok kötelesek voltak számukra minden segítséget megadni, személyeket a kívánságukra elfogni és átadni nekik őket. A SZEB hozzájárulása kellett minden belbiztonsági intézkedéshez, a magasabb beosztásokba történő kinevezésekhez, átszervezésekhez, szakmai akciókhoz. A szovjet ügyészség nyomozást rendelhetett el magyar állampolgárokkal szemben, nyomozó hatóságot jelölhetett ki erre a célra, ügyeket vehetett el a rendőrségtől, és azokat a határőrségre szignálhatta, illetve fordítva. A szovjet katonai bíróságok magyar állampolgárokkal szemben is eljártak.

A megszálló hatalmak képviselőinek és az újjáalakuló hatóságok tagjainak együttműködése sem Németországban, sem Japánban nem volt zökkenőmentes. Természetesen, ahogy távolodtunk időben a háborútól, egyre szervezettebb lett a kapcsolat, és

javult a viszonyok fölötti kontroll. A külföldi katonaság sok esetben különleges jogokat vindikált magának. Gyakran semmibe vették az újonnan felállt határőrizeti, rendvédelmi szerveket. Technikai értelemben megtehették, hiszen jelentős tömegben, fegyveresen mozogtak. Saját parancsnokságaik esetenként elveszítették az ellenőrzést fölöttük, különösen menet közben, a vasúti és közúti szállítások idején. Senki sem tudta, az adott pillanatban hol tartózkodnak, milyen alegységről van szó, és az hova tart, probléma esetén kihez lehet fordulni. A háború befejeztével megkezdődtek a hazaszállítások, és a túléléstől megrészegedett alakulatok egy részén féktelen, amolyan „utánunk az özönvíz” hangulat uralkodott el. Tudunk esetről, amikor a fosztogatást megakadályozni szándékozó határvadászt a város területén, az utcán agyonlőttek. Kivonták a vasúti szerelvényeiket, gépjárműveiket az ellenőrzés alól. Idegeneket szállítottak magukkal (feltehetően anyagi ellenszolgáltatásért cserébe), akiket szintén nem engedtek ellenőrizni. A szolgálati érdekből országok között ingázó, Bécs és Budapest között gyakran utazó személyeknek lehetőségük nyílt jelentős értékeket kockázat nélkül csempészni, amely tevékenység valóságos iparággá fejlődött. Az ilyen szituációkat csak közös magyar–szovjet járőrözéssel lehetett megakadályozni. A katonai megszállás idején természetesen csak szovjet irányítás alatt működhetett együttes tevékenység.

Hogy a határvadászok mennyire nem mertek eljárni vélhetően szovjet személyekkel szemben, ezt szemlélteti egy Olmódról felküldött jelentés.¹² 1949. január 24-én egy határvadászjárőr feltartóztatott egy öttonnás, ponyvás tehergépkocsit. Három szovjet tiszti egyenruhás, géppisztollyal felszerelt személy ült benne, akik orosz nyelvű okmányokkal igazolták magukat. A gépkocsi átkutatását megakadályozták. A járművel továbbinduláskor az út menti vízesárokba csúsztak, és a helyszínt nem tudták elhagyni. A járőr erősítésért ment az egy kilométerre lévő őrre, látva, hogy a kocsi nem tud továbbmenni, valamint az erőviszonyok számára kedvezőtlenek voltak. Amikor a segítséggel visszaérkezett, addigra a személyek a csomagjaikat hátrahagyva már elmenekültek, valószínűleg osztrák területre. Amint a kocsiban hátramaradt magyar iratokból kiderült, illegálisan kitelepülni akarók éltek vissza a szovjet fedéssel, a gépjármű rakterében 10–20 fő lehetett. Megelőzően a határőrök már több esetben is észleltek a terepen szovjet jelzésű gépkocsikat, amelyeknek feltételezhetően hasonló volt a céljuk. A közbiztonsági helyzet még négy évvel a háború után is igen gyenge lábakon állt, amennyiben idegen egyenruhában, felfegyverkezve mozoghattak személyek az országban.

Hazatérés külföldről

Speciális, igen nehéz feladatot jelentett a Nyugatról, a francia, az amerikai és az angol megszállási zónából hazatérő volt hadifoglyok, menekültek ellenőrzése. Nem csupán a nagy számok okoztak problémát. A vasúton vagy vízi úton érkezők közül szerette volna kiszűrni a politikai vezetés a körözött személyeket, háborús bűnösöket. Sokuknál voltak kincstári tulajdonú felszerelések, értékek – mint gépkocsik, lovak, valuta, arany stb. –, amelyekre a nehéz gazdasági körülmények között a kormány igényt tartott.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-7. tárgykör, 01. folyószám.

Az érkezők a komáromi ellenőrző táborba kerültek, ott látták el őket okmányokkal és aztán onnan bocsátották őket haza. Az államhatáron a határőrség és a vámszervek ellenőrizték a behozott ingóságokat, kísérték a vasúti-közúti szállítmányokat Komáromba. A 2. melléklet a Nyugatról hazatérők létszámát mutatja be.

Záró gondolatok

Közvetlenül a háborút követően a kialakuló új államiság egyik követelménye volt a határőrség felállítása. A rendkívül nehéz közbiztonsági helyzet miatt ez eredetileg csak katonai eszközökkel történhetett meg, így került sor a Honvéd Határőrség megalakítására. Működését mindvégig a legnagyobb nehézségek jellemezték. Mind külső okok, a szomszédos országokhoz fűződő kedvezőtlen viszonyunk, mind a belső gazdasági helyzet, a minősíthetetlen biztonsági körülmények, a nagyhatalmi megszállás és az országban zajló politikai események akadályozták a tiszta szakmai tevékenységet. Mindezek következtében csak elismeréssel lehet szólni az akkor még honvéd katonákról, akik meggyőződéssel teljesítették vállalt kötelezettségüket. A folyamatnak véget vetett és új fejezetet nyitott a határőrség történetében a szervezet 1950. január 1-jei átadása a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának állományába.

Mellékletek

1. melléklet: Kimutatás a Honvéd Határőrség 1950. január 1-jén, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának átadott erőiről

- Létszámadatok: 525 tiszt, 921 tiszthelyettes, 9485 fő legénység (sorkatona).
- Felszerelés: 18 motorkerékpár, 787 kerékpár, 79 személygépkocsi, 40 tehergépkocsi, 278 országos jármű (lovass kocs), 684 ló.
- Fegyverzet: 1680 pisztoly, 1929 géppisztoly, 9406 puska, 600 golyószóró, 94 géppuska, hat 61 milliméteres aknavető, nyolc 120 milliméteres aknavető, 17 páncéltörő ágyú.

2. melléklet: A nyugati megszállási zónákból hazatértek¹³

A Belügyminisztérium határ-, folyam- és légi rendészeti SZEB-nek küldött, 1947. szeptember 5-i jelentése szerint 1945. szeptember 10. és 1947. szeptember 1. között Nyugatról összesen 300 839 fő tért haza:

- az amerikai zónából: 240 906 fő,
- az angol zónából: 37 393 fő,
- a francia zónából: 20 809 fő,
- egyéb helyekről: 1731 fő,
- a hazajöttek közül megszökött: 1179 fő.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 8. sz. doboz, 0541. folyószám.

HIVATKOZÁSOK

- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 3. sz. doboz, 11. folyószám. Jelentés. „Tárgy: Állítólagos magyar–csehszlovák határsértések kivizsgálása.”
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. év 8. sz. doboz, 0541. folyószám. „Tárgy: Jelentés a hazahozatali szervek által 1945. IX. 10.- 1947. IX.1. között lebonyolított forgalomról.”
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1948. év 13. sz. doboz, IV/-4. tárgykör, 001. folyószám. „Honvéd határőrség főparancsnoksága” fejrészes iratgyűjtő. „Tárgy: Razzia megtartása Sárísáp községben a 4. hv. zlj. pság. által.” 1947. 12. 17.
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 26. sz. doboz, IV-15. tárgykör, 13. folyószám. „Tárgy: Jugoszlávok által elkövetett erőszakos emberrablás.” 1949. 9. 15.
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 26. sz. doboz, IV-15. tárgykör, 048. folyószám. „Honvédelmi Miniszter” fejrészes iratgyűjtő. „Tárgy: Szabadkai 1949. VIII. 3-i megállapodás felmondása.”
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-4. tárgykör, 04. folyószám. Levél. „Tárgy: Határszéli vámigazgatási szervek működésének akadályozása miatt emelt panasz tbn.”
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-5. tárgykör, 01. folyószám. „Tárgy: Jugo. területre szökött hv. egyének visszatérésének ellenőrzése lakóhelyükön.” 1949. 12. 07.
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 27. sz. doboz, V-7. tárgykör, 01. folyószám. „Honvéd határőrség főparancsnoksága” fejrészes iratgyűjtő. „Tárgy: Olmód-i határszakaszon elfogott gk. átadása tbn.”
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 30. sz. doboz, VII-1. tárgykör, 009. folyószám. „Tárgy: Megbízhatatlan honv. egyenekről jelentés.”
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 30. sz. doboz, VII-1. tárgykör, 025. folyószám. Melléklet a határőrség átadásához.
- Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1949. év 31. sz. doboz, XI-2. tárgykör, 001. folyószám. „Tárgy: A moszkvai redemarkációs bizottság ellátmányának átutalása.”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Fórizs Sándor (2014a) : Az idegenrendészet problémái 1947-ben. In: Magyar Rendészet, 14. évf. 4. sz. 53–64.
- Fórizs Sándor (2014b): Tragédia az államhatáron. In: *Hadtudomány*, 24. évf. 1. sz. 185–194.
- Fórizs Sándor (2015): Menekültügyi válsághelyzet 1947-ben. In: *Belügyi Szemle*, 63. évf. 2. sz. 149–163.
- Gáspár László (1989): *A határőrség fejlődése 1950–1956 között*. Doktori értekezés. Budapest, NKE.
- Gáspár László (2005): A magyar határőrizet fejlődési tendenciái 1945–1949 között. In: *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 11. évf. 14. sz.
- Hautzinger Zoltán (2012): *A külföldiekre vonatkozó magyar jogi szabályozás fejlődése és története*. Egyetemi jegyzet. Budapest, NKE.
- Keserű István (2013): A magyar határőrizet 1945–1990. In: *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 23. évf., 31–34. sz. 63–86.
- Megegyezés a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Nagy-Britannia Egyesült Királysága és Észak-Írország, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között létrejött fegyverszüneti szerződésről. Forrás: www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/fszunet.html
- Nagy György (2013): Az első magyar határrendőrség. In: *Rendvédelem-történeti Füzetek*, 23. évf., 31–34. sz. 87–96.
- Sallai János (2013): Határszéli jelentések a II. világháború után. In: *Valóság*, 56. évf. 6. sz. 72–78.

SUMMARY

The Establishment and Activities of the Border Guard in the First Few Years (1945–1950)

FÓRIZS Sándor

The Border Guard established after the 2nd World War, called the Border Guard of the Hungarian Army, was set up in the spring of 1945. It operated until the end of December 1949. The paper – originally written for the conference commemorating its foundation – discusses the circumstances under which the Border Guard of the Hungarian Army worked. It analyses the contemporary situation, the consequences of the Soviet occupation, the problems caused by the international situation and the conditions for alien policing activities. The author presents how the Border Guard was reorganised several times, as well as the economic conditions that defined its existence.

A halálbüntetés története Magyarországon

KISNÉMET Judit

A 20. század második felében már csak kivételes esetekben került sor kivégzésre. Alig kétszáz évvel korábban azonban 180 cselekmény elkövetését rendelték halállal büntetni, olykor a legkegyetlenebb, mai szemmel nézve szinte elképzelhetetlen módon, az elrettentés céljával. Mind a kivégzési, mind pedig az azt megelőző kínzási módszerek az adott korszak büntetőpolitikai döntései szerint változtak. Az 1988 júliusában utolsóként végrehajtott halálbüntetés egy korszakot zárt le, azonban számos kérdést hagyott nyitva, amelyek még napjainkban is jogi, etikai, teológiai és társadalmi vitára adnak okot.

A halálbüntetés a legsúlyosabb büntetési forma az élet elvételét eredményező jogkövetkezmény, amely a bűnösnek ítélt személy életének kioltásában nyilvánul meg. Végrehajtásának módjai gyakran túllépték a kegyetlenség határát. Lassan harminc éve annak, hogy végrehajtották az utolsó halálos ítéletet Magyarországon. A 20. század utolsó felében már csak kivételes esetekben került erre sor, azonban alig kétszáz évvel korábban közel kétszáz bűncselekmény elkövetése vont maga után halálos ítéletet.

A halálbüntetés általános büntetési nem volt Európa-szerte, így Magyarországon is, nem csak emberölés miatt szabták ki. Szent István törvényei a király rágalmozását, Szent László törvényei a lopást, Mátyás törvényei az egyház megszenteltségtelenítését, valamint a nemesi kúriák fosztogatását rendelte halállal büntetni. Ugyanilyen sors várt a közönséges tolvajra, rablógyilkosra, szegényeket nyomorgatóra, az egyházi javak bitorlójára, az idegen pénzt behozó és azt elfogadó személyre, valamint arra, aki egy nemest megsebesített. A felsorolást hosszan lehetne folytatni. Egy reformkori jogtörténész és író, Sárvány Jakab közlései szerint a feudális magyar büntetőjog 180 bűncselekmény elkövetését büntette halállal. A halálbüntetések alkalmazására vonatkozóan csak szórványosan lelhetők fel megbízható adatok.¹

Az előbbieken említett cselekmények közül a rablógyilkosság a legsúlyosabb, amely büntett elkövetésében az alföldi és kelet-magyarországi megyék jártak élen a 18. század végén. Évente 10–20 embert végeztek ki rablógyilkosság elkövetése miatt, a legkegyetlenebb módon, az elrettentés céljával.

Hazánk évszázadokkal korábbi törvényei egyszerű és minősített kivégzési módokat rögzítettek: az egyszerű kivégzési módok között a lefejezést, az akasztást, a vízbefulasztást, valamint a zsákba kötést, a minősített kivégzési módok között pedig a kerékbe

1 Horváth (1991)

törést, a karóba vagy nyársra húzást és a megégetést.² Az egyes kivégzési módokat attól függően hajtották végre, hogy az elítélt gyötrelmeit súlyosabb esetekben fokozni vagy kegyelemből megrövidíteni kívánták. „A súlyosbítások első neméhez tartoztak: a kéz vagy nyelv levágása, izzó fogókkal való szaggatás, a vesztőhelyre ló által való hurcoltatás. A második neméhez: a holttest felnégyelése, kerékre való kitétele, megégetése, vízbedobása.”³ A minősített kivégzési módoknak az 1814. május 15-én kelt fejedelmi leirat vetett véget és egyúttal elrendelte a halálbüntetések súlyosbítás nélküli, pallos vagy kötél általi végrehajtását Somogy megyében. Előbbit a nók és nemesek számára tartotta fent. A rendelet 1848-ig volt hatályos.⁴

A nyilvánosság szerepe

Az ítélethozók és végrehajtók célja az volt, „hogy a kivégzések valódi tanmeseként hassanak, hogy a kivégzéseket látogatók mély érzelmi benyomásokkal távozzanak bűn és büntetés szoros kapcsolatáról, a bűnhődés szükségképpeniségéről.”⁵ A kivégzések nyilvánossága ezért az elrettentés szolgálatában állt. Ezeket az alkalmakat előre meghirdetett időpontban – minél több látogató reményében – rendszerint ünnepnapra ütemezték.⁶ A kivégzés nem csupán a halálos ítélet végrehajtását jelentette, hiszen a „kivégzés színház volt, tanulsággal, szórakozással, szenvedéllyel, élvezettel, megindulással és gyűlölettel.”⁷

Kerékbe törés és karóba húzás

A 16–17. század jellegzetes (azonban még a 18. században is alkalmazott) büntetési nemei közé tartozott a kerékbe törés és a karóba húzás. Ezen időszakban a török megszállás, valamint a vallási háborúk és felkelések okozta körülmények a rablók, útonállóknak és fosztogatóknak számára kedveztek, s az ilyen jellegű bűncselekmények növekvő számának megfékezése érdekében elkövetőin kerékbe törést és karóba húzást hajtottak végre. A rablógyilkost – mint súlyos bűncselekmény elkövetőjét – kerékbe törésre ítélték, és azt megelőzően még kínzásnak vetették alá.⁸ „A kerék függőlegesen álló oszlopon vízszintesen elhelyezett, tengelye körül forgatható, a közönséges kocsikeréknél jóval nagyobb méretű kerék volt.”⁹ Az ítéletet oly módon hajtották végre, hogy a halálraítélt testét a kerékre helyezték, végtagjait a kerék küllőjéhez kötözték, a testet pedig a hóhér egy vassal a forgó kerék küllői közé törte. Enyhítésként a „kegyelemütést” (*ictus graticalis*) az elítélt fejénél és a felsőtesténél kezdve alkalmazták, amely lehetővé tette a halál gyors beálltát, így mentesítve a halálraítéltet a gyötrelmes szenvedésektől. Lényeges

2 Berta (2002) 285.

3 Uo.

4 Uo.

5 Mezey (2010) 15.

6 Uo. 16.

7 Uo.

8 S. Németh (1956) 65.

9 Uo.

enyhítésnek számított, ha az elítéltet elsőként pallossal lefejezték, s ezt követően csak a testét törték kerékbe. A kerékbe törést abban az esetben is végrehajtották, ha az elítélt a végrehajtást megelőzően – a kínzások következtében – meghalt vagy öngyilkos lett.¹⁰

A végrehajtás eszközeül nem minden esetben kerék szolgált; T alakú létrát is használtak erre a célra. A hóhér vasrúddal, kalapáccsal vagy egy másik kerékkel törte össze az elítélt csontjait. Az elkövetett bűncselekmény súlyától függően bírósági ítélet határozta meg, hogy milyen irányból kezdje meg a hóhér a csontok összetörését.¹¹ Az elretentés céljával a holttestet napokig a keréken hagyták. Olykor a kerék fölé akasztófát is állítottak, amely azt jelképezte, hogy a halálraítélt a rabláson, útonálláson vagy fosztogatáson kívül más, akasztást érdemlő cselekményt is elkövetett.¹²

A karóba húzás a kerékbe törésnél is súlyosabb, valójában a legkegyetlenebb büntetési nemnek számított, amelyet szintén különböző kínzási módszerek előztek meg, mint például a kar vagy ujjak levágása, illetve a hátból szíj hasítása. A kiszabott büntetési nemek az ország különböző vármegyéiben eltérően kerültek megállapításra, valamint végrehajtásra.¹³ A karóba húzás vagy nyársra vonás enyhébb végrehajtási módja a gerenda (nyárs) szájon át történő bevezetése volt, amely gyorsabb elhalálozást tett lehetővé, szemben a napokig tartó szenvedést okozó, végbélen keresztül történő karóba húzással.¹⁴ A végrehajtás eszközeül egy olyan fára esett a választás, amely képes volt elbírní egy felnőtt ember súlyát. Az így kiválasztott fából a lekérgezését és egyik végének kihegyezését követően egy 20–25 cm átmérőjű, 2,5–2,8 m hosszú oszlop készült.¹⁵ Az elítélt végtagjait megkötözték, majd a karót a végbélnyíláson keresztül felhelyezték – ügyelve, hogy az eszköz létfontosságú szerveket ne sértsen –, majd mellkas- vagy lapockatájékon kivezették. Egyes korabeli ábrázolások hasüregi kivezetésről is tanúskodnak. A karóra olykor egy ülőkét szereltek fel, amely – megakadályozva, hogy a testet saját súlya lehúzza – több napra (az általános 2–3 naptól eltérve akár 6–8 napig is) elnyújtotta az elítélt szenvedéseit.

Lefejezés

A leggyakrabban alkalmazott, következésképp legáltalánosabb büntetési nem a lefejezés (*decapitatio*) volt, amelyet bárdal vagy pallossal (*gladio*) hajtottak végre. Amennyiben a törvény külön nem rendelkezett halálbüntetés neméről, „akkor ezen rendszerint a pallossal való lefejezést kellett érteni”,¹⁶ kivéve, ha a büntetés nemének megjelölésére azért nem volt szükség, „mert az általános szokás alapján e tekintetben nem is merülhetett fel kétség.”¹⁷

10 Uo. 66.

11 Berta (2002) 286.

12 S. Németh (1956) 67.

13 Uo. 66.

14 Uo. 67.

15 Berta (2002) 286.

16 S. Németh (1956) 57.

17 Uo.

A pallost tehát nemcsak a legáltalánosabb, de – mai szemmel nézve meglehetősen bizarr módon – a legenyhébb büntetési nemként értékelték. Amennyiben az enyhítés lehetőségei fennálltak, az akasztást lefejezéssel történő büntetésre változtatták, kiváltképp a privilegizált osztály tagjai (nemések), valamint a nők esetében.¹⁸ A bárdal történő végrehajtás előtt a hóhér a megkötözött halálraítélt fejét egy fatuskóra helyezte, amelyre lesújtott az eszközzel. A lefejezés karddal történő végrehajtása során a fatuskó használatát mellőzték. Ebben az esetben az ülő vagy térdelő halálraítélten egyszeri kardsuhintással hajtották végre az ítéletet. Ez utóbbi módszer – bonyolultsága miatt – kellő fizikai felkészültséget igényelt, ezért csak megfelelő vizsgával rendelkező hóhér hajthatta végre.¹⁹

A nemések sérelmére elkövetett cselekmények, az úgynevezett nagyobb hatalmaskodás (*actus majoris potentiae*) körébe tartozó büntettek – mint a nemések életének kioltása, a velük szemben elkövetett testi sértés, tulajdonuk megsértése (házra rontás, birtok elfoglalása) – szintén lefejezést vontak maguk után.²⁰ A hűtlenség (*nota infidelitatis*) – ideértve a felségsértést, a lázadást, az összeesküvést –, valamint a hazaárulás (Mátyás törvényei szerint: pénz- és okirat-hamisítás, nyilvános gyújtogatás, vérfertőzés stb.) pallossal történő büntetése mellett a kiterjesztő rendelkezések lehetővé tették a bűncselekmény elkövetésével járó teljes jószágvesztést, amely a királyi kincstár gyarapodását szolgálta. A hűtlenségi bűncselekmények körét a 18. századhoz közeledve szűkítették, és egy részét átcsoportosították a nagyobb hatalmaskodási cselekmények körébe. Az 1723. évi országgyűlésen született törvénycikkek alapján már csak az eretnokség és a nagyobb súlyú pénzhamisítás minősült hűtlenségi bűncselekménynek, amelyet a 9. törvénycikk lefejezéssel, majd azt követően elégetéssel rendelt büntetni.²¹

A nemi élettel kapcsolatos bűncselekményeket (így a paráznaságot, a házasságtörést, a kettős házasságot, a nemi erőszakot, valamint a nőrablást) megvalósító személylyel szemben fejvesztésnek volt helye. „Az egyszerű nemi érintkezést azonban ebben a korszakban már inkább csak pénzbírsággal (bikapénz, paráznabírság) büntették.”²² Az emberölést elkövetett személyekkel szemben általános büntetésként pallosnak volt helye, attól függően, hogy az ölési cselekményhez lopás is társult-e, mivel ebben az esetben akasztást alkalmaztak. Amennyiben az emberölést rablás vagy útonállás elkövetése során valósították meg, általános büntetési nemként a kerékbe törést mondták ki.²³ A lefejezés – mint a halálos ítélet végrehajtásának leggyorsabb módja – enyhítést jelentett azon elítéltek számára, akik a bűncselekmény elkövetésében részességet vállaltak vagy beismerő vallomást tettek.

18 Uo.

19 Berta (2002) 287.

20 S. Németh (1956) 57.

21 Uo. 70.

22 Uo. 58.

23 Uo. 57.

Akasztás

Az akasztás már az Árpád-kori dekrétumok szerint is a lopási cselekmények jellegzetes büntetése volt. Büntetési nemként elsőként László törvényei között szerepelt, azonban nagy valószínűséggel már Szent István törvényei is ekként büntették a lopást. A 18. században hozott halálos ítéletek körében született bírói döntések is Szent László akasztást elrendelő dekrétumaira hivatkoztak.²⁴ A vagyon elleni cselekmények mellett a megszökött vagy engedély nélkül eltávozott katonákat ítélték akasztófa általi halálra.²⁵ A hagyományosan fából készült akasztófát lassan felváltotta a részben majd teljes egészében kőből készített, eleinte kétágú (ún. társas akasztófa), a 18. század derekára három, majd a 19. századra négyágú akasztófa. „[A] 19. században még fönnállott – kivételesen kettő, igen sokszor három, rendesen pedig négyágú – kőből épített akasztófák oszlopait fölül fa gerendákkal kötötték össze. Hogy szabály szerint minden helység határáan kellett akasztófának lenni.”²⁶

Ezek a meglehetősen magas, messziről is látható építmények az elrettentést szolgálták, tehát vagy magaslatra, vagy pedig a város kapujába építve, helyzetükből adódóan szembeötlők voltak. A magasság miatt létrát használtak az elítélt felvitelére, ahol a hóhér hurkot kötött a nyakára, majd letaszította. Voltak hóhérok, akik fojtás helyett kitekerték az áldozat nyakát. A hóhérnak két pribékje volt, akik segítettek felhelyezni a köteleket az elítéltre, rendszerint hármat: kettőt a nyakra, egyet pedig a holttest leeresztéséhez. Technikai fejlődést jelentett a hámos módszer, amelybe beleültetve az elítéltet egy csiga segítségével a magasba húzták, a hóhér pedig létrán mászott fel. A holttestet az elrettentés céljával napokon keresztül lógni hagyták, majd a hóhér temette el. Minősített eset volt a magasabbra akasztás, például a lopás vagy orgazdaság miatt halálraítélt hóhér, valamint a tolvajt, rablót magához fogadó, neki szállást biztosító személy esetében.²⁷

Az akasztás a leggyakoribb kivégzési mód volt a 18. századtól. Az 1814. május 15-i rendelet csak az akasztófa általi halál végrehajtásának lehetőségét hagyta érvényben, valamint enyhébb végrehajtási módként a pallos alkalmazását kizárólag a nők és a nemesek vonatkozásában 1848-ig. 1870–1990-ig az akasztás általános büntetési nem volt Magyarországon. Az akasztásokat gyakran a nyilvánosság előtt hajtották végre, Somogy megyében például az 1870-es évek végéig. Somogy vármegye vesztőhelyén egy téglaoszlopokon álló, akácfából készült gerendán egyszerre legfeljebb nyolc emberen tudtak halálos ítéletet végrehajtani.²⁸

²⁴ Uo. 61.

²⁵ Uo. 62.

²⁶ Vajna (2007) 174.

²⁷ S. Németh (1956) 63.

²⁸ Berta (2002) 287.

Kínzási módszerek

Az emberölést elkövetőkkel szemben a beismerő vallomás kicsikarására kínvallatásnak volt helye egy véleményező orvos jelenlétében, akinek biztosításáról azonban a megyék gyakran megfeledeztek, így a források ritkán számolnak be orvos jelenlétében végrehajtott kínzásokról. A kínvallatásnak számos módja volt, köztük a csigázás, az ujjak összepréselése, a spanyolcsizma, a megkötözés.²⁹

A sok esetben szinte nyomorékká kínzott vádlottat nem lehetett úgy kibocsátani az eljárásból, hogy ártatlannak bizonyuljon, hiszen ez csorbította volna az igazságszolgáltatás tekintélyét.³⁰ A pallossal történő végrehajtást gyakran megelőzte a különböző kínzási módok alkalmazása, amely a büntetés súlyosítását, valamint esetenként a bűntársak személyének kiderítését szolgálta. A tüzesített csípővassal való kínzás, a szíjhasítás az elítélt hátából, a nyelv kitépése vagy kivágása, hamis eskü vagy szülőbántalmazás esetében pedig a kéz vagy az ujjak levágása tartozott a jellemző kínzási módok közé.³¹ A rablógyilkosságot elkövetőkön leggyakrabban kerékbe törést, eleve-nen karóba húzást és pallost alkalmaztak. A halálos ítéletek végrehajtását megelőzően testi fenyítéseknek és különböző kínzási módoknak volt helye. Az égetéssel elkövetett rablógyilkosságot lefejezéssel és a holttest kerékre helyezésével büntették. A lefejezés végrehajtása előtt súlyosbításként forró fogókkal csipkedték a halálraítélt testét Bihar megyében rablógyilkosságért akasztás járt. Zala és Csongrád megyében a jobb kéz levágása előzte meg a lefejezést, majd a holttestet kerékre helyezték.

Számos esetben a bíróság rendelkezése szerint az egyszerű módon (akasztással vagy fővétel) kivégzett elítélt holttestét megégették, karóba húzták vagy kerékbe törték.³² Szándékos emberölést elkövetővel szemben pallost alkalmaztak, kínzásként pedig azt megelőzően valamelyik kar levágását. Pest megye törvényszéke olyan ítéletet is hozott, amelyben az emberölésen kívül más cselekményeket is elkövető terheltet lefejezésre és a lefejezést követően nyelvének kivágására ítélték. A gondatlanságból elkövetett emberölést elkövetőket vérdíj megfizetése mellett börtönbüntetésre és botütésre ítélték. A feleséggyilkosokra pedig pallos várt, és azt megelőzően jobb kezük levágása. Súlyosabb esetekben a levágott fej kerékre helyezését is elrendelte a törvényszék.³³

A halálbüntetések végrehajtása a 18. században – reformkori törekvések a halálbüntetés eltörlésére

A közép- és kora újkori Magyarországon a halálbüntetés általános büntetőjogi jogkövetkezmény volt, erre latin elnevezése (*poena ordinaria*) is utal. Alkalmazása nemcsak a humanista eszmények térhódítása miatt, hanem sokkal inkább az értékes munkaerő megtartása érdekében mérséklődött. „A legkülönbözőbb élet, testi épség, állam, val-

²⁹ Hajdú (1996) 138.

³⁰ Mezey (2010) 152.

³¹ S. Németh (1956) 60.

³² Kabódi–Mezey (1985)

³³ Hajdú (1996) 145.

lás, sőt vagyoni elleni bűncselekmények esetében szabhattak ki, leginkább szokásjogi alapon vagy helyi írott jogi (statuális) szabályozás keretében.”³⁴ A halálos ítéleteket a legtöbb esetben olyan terhelteken hajtották végre, akik az adott vidéken idegenek voltak, s ez azt feltételezte, hogy lehetséges hozzátartozó híján elhalálozásuk bárminemű hiányt nem jelentene, továbbá „a meghozott halálos ítéleteket sem mindig hajtották végre, hanem a lehető legtöbb esetben éltek a kegyelem eszközével.”³⁵ Ennek ellenére évente több száz kivégzést hajtottak végre, amely tendencia a felvilágosodás idején született alapelvek következtében csökkent, és a 18. század közepétől véget is ért.

„A felvilágosodás korszakában feltámadó abolitionista mozgalom Magyarországon sem maradt hatás nélkül.”³⁶ Az emberi test kezelésében jelentősebb változás csak a 18. században következett be. „Akkor a verpad már nem a középkornak a halált misztériumának fölfogó színpada, hanem a tiszta kegyetlenség példázata volt.”³⁷ A felvilágosodás eszméi a halálbüntetéseket is elérték a 18. század végére: Mária Terézia rendelettel tiltotta meg a kínzás alkalmazását a büntetőeljárásban, noha a *Jogtudományi Közlöny* 1901. évi 46. számában közöltek szerint „a kínvallatás Magyarországon rendszeresítve sohasem volt. A nemeseket illetőleg egyenes tilalom állott fen, mint Verbőczy III. 20. cikke tanúsítja. A nem-nemesekre megtűrték.”³⁸ Az, hogy elindultunk a sötét középkorból kivezető úton, illetve a boszorkányság megítélése körüli változások Mária Terézia nevéhez köthetők, aki 1756-ban elrendelte, hogy a boszorkánysággal vádolt személyeket csak kellő és alapos körütekintést követően lehet elítélni. 1768-ban általános jelleggel betiltotta az ilyen eljárások megindítását.³⁹

Bár a kínvallatások megszüntetése Mária Terézia uralkodásának idejére esik, teljesen II. József alatt valósult meg, a halálbüntetés eltörlésével együtt. Utóbbi helyébe legsúlyosabb büntetésként a hajóvontatás lépett.⁴⁰ A királyra nagy hatást gyakorolt a Hont vármegyei „emberevő cigányok” esete. A vád szerint a megyében eltűnt embereket cigányok ölték meg és fogyasztották el, és bár 84 beismerő vallomás született, egy esetben sem került elő tárgyi bizonyíték, tanúvallomás. A negyvenegy halálos ítéletet a bűnösség súlyosságára való tekintettel lefejezéssel, felakasztással, kerékbe töréssel, élve karóba húzással, valamint élve felnégyeléssel hajtották végre, a testrészeket pedig tucatnyi faluban kifüggesztették. II. József közbelépésére az ügyben további vádlottakon már nem hajtottak végre halálbüntetést.⁴¹ II. József csupán a katonai bűncselekmények vonatkozásában hagyott teret a hóhér kezének, legalábbis egy rövid időre, mivel a király halálát követően hatályba léptek a korábbi magyar szabályozások, amelyek a halálbüntetést már csak a legsúlyosabb bűncselekményekre kívánták szorítani.⁴²

34 Tóth (2010) 52.

35 Uo. 2.

36 Szalóki (2008) 41.

37 Mezey (2010) 19.

38 Fayer (1901) 334.

39 Tóth (2008) 2.

40 Horváth (1991)

41 Firon (1991) 72.

42 Horváth (1991)

Az alapvető jogok elismerésével csökkent a halálos ítéletek száma és a tortúra intézménye, azonban ez egy igen lassú folyamat eredményeként nem egyik évről a másikra következett be, így „a vármegyei gyakorlatban több helyütt még a reformkorban is voltak kínvallatások vagy minősített kivégzések, és ezek hatásai eltartottak majdnem a Csemegi-kódexig.”⁴³

A halálbüntetések végrehajtása a 19. században

II. József 1790-ben bekövetkezett halála előtt valamennyi rendelkezését visszavonta. Ennek következtében a nemesi ellenállás felerősödött, az uralkodók pedig inkább az új külpolitikai kihívásokkal való foglalkozást részesítve előnyben nem szenteltek kellő figyelmet a magyar törvényhatósági büntető ítélkezésnek, következésképp az ellenőrzetlenség a halálbüntetések kiszabásának elszaporodásához vezetett. A végrehajtás módja valamelyest humanizálódott: mérsékeltek a rendkívüli szenvedéssel és kínzással egybekötött halálbüntetések végrehajtását, és ennek két módozatát – az akasztást és a fővesztést – ismerték. Az új szabályozás ellenére egészen 1827-ig hajtottak végre kerékbe törést.⁴⁴ Az önkényes jogszolgáltatás megszüntetéséhez és egyúttal a humanizálódás hatékony elősegítéséhez kétségkívül egy olyan büntető törvénykönyv járult volna hozzá, amely az egész ország területén azonos feltételek mellett szabályozta volna az ítélkezés gyakorlatát.

Az 1878-as büntető törvénykönyv tárgyalásain éles vita övezte a lehetséges kivégzési módszereket. A *guillotine* (nyaktiló) meghonosítására irányuló törekvések nem hoztak eredményt; az akasztás vált általánossá, azonban a kivégzést már zárt helyen, királyi ügyész, törvényszéki bíró, jegyző, a helyi közigazgatási hatóság képviselője, fogházfelügyelő, lelkész, valamint a halált megállapító két orvos jelenlétében kellett végrehajtani. Jelen lehettek továbbá az elítélt rokonai és a védő, valamint – a királyi ügyész engedélyével – a kizárólag férfi érdeklődők.⁴⁵

A módosult bírói gyakorlatnak köszönhetően halálbüntetés kiszabására így viszonylag ritkán került sor, kizárólag gyilkosság elkövetése esetén. 1896 és 1900 között nem hajtottak végre halálos ítéletet. E békésnek mondható korszak az I. világháború kitörésével véget ért, és a háborút követően a rendeleti szintű büntetőjogi normák újabb cselekményekre terjesztették ki a halálbüntetés kiszabásának lehetőségét.⁴⁶

A kötél általi halálos ítélet végrehajtásának rendjét az 1880-ban hozott első miniszteri rendelet szabályozta, többek között azt is, hogy az ítélet a kihirdetésig hivatali titokként kezelendő. A döntés reggeli órákban való kihirdetése csak a hóhér rendelkezésre állása estén történhetett meg. A kihirdetést megelőző 24 órában a halálraítélt – egyházi személy általi – lelki gondozásba került. Ez idő alatt az elítélt kizárólag hozzátartozóival találkozhatott. A halálos ítélet elhalasztása a 24 órát nem haladhatta meg. Az ítéletet a nyilvánosság kizárásával, zárt helyen kellett végrehajtani, legalább

⁴³ Tóth (2008) 1.

⁴⁴ Uo. 4.

⁴⁵ Kabódi-Mezey (1985)

⁴⁶ Tóth (2010) 52.

tíz (férfi) tanú jelenlétében. A halál beálltának orvos általi megállapítását követően a holttestet még harminc percig az akasztófán kellett lógva hagyni, és csak megismételt orvosi vizsgálatot követően lehetett leemelni. Az elítélt holttestét eltemetés céljából nem adhatták ki.⁴⁷

A Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet történetében jelentős volt Takács János fogvatartott esete, akinek rablógyilkosság elkövetése miatti kötél általi halálos ítéletét a királyi kúria 1880 áprilisában mondta ki. „Ezen halálos ítélet felterjesztetett Ő császári és apostoli kir. feleségéhez netalálni [sic!] megkegyelmezés végett; Ő Felesége önnek nem kegyelmezett meg és így ezen halálos ítélet 24 óra múlva, vagyis holnap ilyenkor önön végre fog hajtatni.”⁴⁸ A fogvatartott távollétében zárkáját siralomházzá alakították át, „kirakták az ágyakat, csak egyet hagyván meg, egy nagy asztalt állítottak be, melyet fehér lepel takart, rajta két égő viaszgyertya között egy nagy feszület az üdvözítő alakjával.”⁴⁹ A kivégzés napján a törvényszék termében jelen volt a törvényszéki bíró, a törvényszéki jegyző, a királyi ügyész, az alispán, a szolgabíró, a városi kapitány, a törvényszéki orvos, az elítélt védője, valamint olyan bizalmi férfiak, akik valamely község elöljárói voltak. A királyi ügyész, miután megállapította, hogy valamennyi meghívott jelen van, „a megjelenteket felszólítja a megyeház kisudvarába lemenni.”⁵⁰

Takács János elítéltet hat fegyveres börtönőr kísérte a kivégzés helyszínére. A törvényszéki bíró ismertette az általa elkövetett rablógyilkosság miatt, három bíróság által egyhangúlag hozott ítéletet, valamint a kegyelmi kérvény visszautasításának tényét. Egyúttal „felhívta, hogy ez utolsó perczben béküljön ki Istenével és a társadalommal.”⁵¹ A halálos ítéletet a hóhér és két segédje hajtotta végre, amely idő alatt egy lelkész imádkozott, majd a végrehajtást követően üdvözlétet, valamint a temetéseken szokásos imát mondta el. A végrehajtás után öt perccel a királyi ügyész felhívta a törvényszéki orvost a halál beálltának megállapítására, amely során az orvos „kibontá az elítélt felső ruháját és ingjét, azután kezét az elítélt meztelen mellére tette, majd ismét mindkét szemhértáját felemelte, és ezután kijelenté, hogy a halál bekövetkezett.”⁵²

A Habsburg kormányzati törekvések csökkentették a halálbüntetések számát a 19. század első negyedében; a halálbüntetés eltörlése a korszak liberális politikai gondolkodásában is jelen volt, azonban a többéves előkészítő munka és hosszas parlamenti vita árán megszületett büntető törvénykönyv sem tudta teljesen száműzni. Az enyhítő körülmények figyelembevételével, de továbbra is életben tartotta az előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés, valamint a király elleni gyilkosság kísérletének szankciójaként (fejvételrel vagy akasztással megvalósítva).⁵³ A törvény hatálybalépésétől az első világháborúig összesen 38 halálos ítéletet hajtottak végre, mindegyiket emberölés miatt.

47 Berta (2002) 288.

48 Lőrincz (2011) 86.

49 Uo. 87.

50 Uo. 88.

51 Uo.

52 Lőrincz (2011) 89.

53 Bató (2002)

A halálbüntetés kérdése a 20. században

A „büntetőjogi szempontból nyugodt időszaknak tekinthető”⁵⁴ századforduló idején már-már közelinek tűnt a halálbüntetés kiiktatása a magyar büntetőjog rendszeréből, azonban a statáriumot magával hozó első világháború és az azt követő forradalmi helyzetben működő rendkívüli ítélkezés további bűncselekményekre terjesztette ki, első sorban a politikai ellenfelek eltávolításának céljából. A két világháború közötti időszak meglehetősen konfúz helyzetet teremtett, hiszen a liberális büntetőjog látszatának fenntartása mellett melléktörvények tették lehetővé az Európában burjánzó jobboldali diktatúrák (így különösen a fasiszta és nemzetiszocialista) eszméi szerint szükséges halálbüntetés széles körű alkalmazását.

Tényleges szerephez a statárium a biatorbágyi viadukt 1931. augusztus 13-án, a hajnali órákban, Matuska Szilveszter által elkövetett felrobbantásának ügyével jutott, amikor is Zsitvai Tibor igazságügy-miniszter a merénylet után hat nappal hozott rendeletében⁵⁵ a halálbüntetést kiterjesztette a „hatóság ellenes cselekedetekre, a magánosok elleni csoportos erőszakra, a lőfegyver használatával elkövetett gyilkosságra és szándékos emberölésre, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntettre, a vaspályákon vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntetésére, az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló bűntettekre, valamint e deliktumok kísérletére is. Bár a Bécsben – többek között ottani bűncselekmények miatt is – elfogott biatorbágyi merénylet, Matuska Szilvesztert nem végezheték ki, mivel az osztrákok az általuk kiszabott hatéves börtönbüntetés letöltése után csak azzal a feltétellel adták őt ki Magyarországnak, hogy az nem alkalmazhat olyan szankciót (nevezetesen halálbüntetést), ami Ausztriában nem létezik, és így Horthy kénytelen volt a büntetést kegyelemből életfogytig tartó szabadságvesztésre átváltoztatni, ám több másik személyt az így lehetővé vált rögtönítélő eljárás keretében nemcsak halálra ítélték, hanem ténylegesen ki is végeztek.”⁵⁶

A II. világháborút követően a joggyakorlat változása magával hozta a halálbüntetéssel szankcionált bűncselekmények körének változását, amely szorosan összefüggött a világháború folyamán elkövetett háborús, valamint népellenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonásával. A rögtönbíráskodási eljárási szabályok kimondták, hogy ha a rögtönítélő bíróság a terheltet valamely, rögtönbíráskodás alá tartozó bűncselekményben (gyilkosság, szándékos emberölés, rablás, robbanóanyaggal elkövetett bűncselekmények, vasúti berendezéseket szállító eszközöket károsító lopás, gátrombolás, gyújtogatás, lőszerral való visszaélés) egyhangúlag bűnösnek nyilvánította, ítéletében halálbüntetést szabott ki. Az ítéleteket három éven keresztül nyilvánosan, az Oktogonon, valamint a Markó utcai börtön (mai Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet I. objektumának) udvarán hajtották végre.⁵⁷ 1945 után a jogfejlődés jócskán kiterjesztette a halálbüntetés alkalmazásának lehetőségét, így például a társadalmi tulajdon megkárosítóira, valamint a katonaszökevényekre is.

⁵⁴ Tóth (2007) 49.

⁵⁵ 1931. évi 10.479. számú rendelet

⁵⁶ Tóth (2010) 53..

⁵⁷ Firon (1991) 98.

Az 1878-as büntető törvénykönyv általános részét felváltó 1950. évi II. törvény indoklásában a halálbüntetést általános büntetési nemként szabályozta, alkalmazásának szükségességében kétség nem merült fel, és részletesebb okfejtés nélkül leszögezte, hogy a hazai körülmények még nem állnak a fejlődés azon fokán, amely lehetővé tenné eltörlését. 1945 után reneszánszát élte a halálbüntetés, a kivégzésekről készített statisztikai adatszolgáltatás szünetelt. A legkorábban megjelenő adatok kétségesek, hiszen a rendes bíróságokon kívül külön- és rendkívüli bíróságok is hoztak ítéleteket. Ilyenek voltak a rögtönítélő bíróságok és a népbíróságok. A bírósági statisztikák irreális adatokat közöltek a kiszabott és végrehajtott halálbüntetések vonatkozásában. Az 1956-os forradalom megtorlásának időszakában a bíróság által közölt hatvan halálos ítélettel szemben valójában csak Budapesten mintegy háromszáz kivégzés történt. 1956 és 1961 között összesen 277 embert akasztottak fel, ebből 115-öt katonai és 162-t polgári bíróság ítélete alapján.⁵⁸ 1971-től 1990-ig 53 jogerős halálos ítélet született, ebből ötvenet végre is hajtottak.

A 20. század második felében a halálbüntetés kivételes jellegű, „a büntetés kiszabásánál, a konkrét bűncselekmény társadalomra veszélyességi fokának a megállapításánál a bíró számára előírta”,⁵⁹ hogy a halálbüntetés kiszabására akkor kerülhet sor, ha a büntetés célja más büntetéssel nem érhető el. A halálos ítéletet csak abban az esetben hajthatták végre, ha a kegyelmi kérelmet a Népköztársaság Elnöki Tanácsa elutasította. A védő akkor is benyújtotta a kegyelmi kérelmet, ha azt az elítélt egyébként nem kérte.⁶⁰

A halálbüntetésre ítélték fogva tartására az előzetes letartóztatásra vonatkozó rendelkezések voltak irányadók. A halálos ítélet kimondása után várható ön- és közveszélyes cselekmények, ellenszegülés megakadályozása érdekében az intézet parancsnoka a felügyeletre, az őrzésre, valamint az életrendre vonatkozó általános szabályoktól eltérhetett. „A halálbüntetést a kegyelmi kérelem elutasításának kihirdetését követő napon, zárt helyen, kötéllel, vagy lőfegyverrel kell végrehajtani.”⁶¹ A halálbüntetés végrehajtására az intézetet az országos parancsnok jelölte ki.⁶² „A halálbüntetés végrehajtásánál a kijelölt bírónak, ügyésznek, jegyzőkönyvvezetőnek, orvosnak, a büntetés-végrehajtási intézet parancsnokának, az ítéletvégrehajtónak és a végrehajtás biztonságát szolgáló őrsgnek kell jelen lennie. Az igazságügyminiszter mások jelenlétét is engedélyezheti.”⁶³ A halálbüntetés végrehajtása az ítéletvégrehajtó feladata. „A halál beálltát orvos állapítja meg.”⁶⁴

A kivégzett holttestét köztemetőben kellett eltemetni. A temetésről a büntetés-végrehajtási intézet gondoskodott, erről a kivégzett közvetlen hozzátartozóját értesítette. A halálbüntetés végrehajtását a büntetés-végrehajtási intézet az elsőfokú bírósággal,

58 Uo. 99.

59 Tóth (2011)

60 Horváth (1983) 49.

61 Bv. tvr. 17. § (1)

62 101/1981. (IK. 2.) IM számú utasítás, 129. § (4) bek.

63 Bv. tvr. 17. § (2) bek.

64 Bv. Szab. 153. § (1) bek.

a kivégzés helyes szerint illetékes tanács anyakönyvvezetőjével, a kivégzett lakóhelye szerint illetékes rendőrkapitánysággal, és amennyiben a kivégzett hadköteles volt, úgy az illetékes hadkiegészítési és területvédelmi parancsnoksággal közölte.⁶⁵

A hóhér

A hóhér mint a „hivatásos, foglalkozásszerűen büntetőítéleteket foganatosító bírósági végrehajtó személy”⁶⁶ becstelennek számított. Rendes fizetése mellett minden végrehajtott halálos ítélet után – a büntetés nemétől függően – meghatározott díjban részesült. A legcsekélyebb összeg a megfojtásért, busásabb pedig a kerékbe törésért járt, továbbá a kivégzett személy ruhái és csizmája is a végrehajtót illették.

„Békés-megye 1716. évi határozata a hóhérnak járó természetbeli illetményeket állapítja meg. Jár neki köpeny, posztóból való öltöny, fekete sapka, két pár csizma, továbbá öt »kiskőb« pozsonyi búzás, s 12 Ft készpénz.”⁶⁷ A kivégzést megelőző kínzásokat hóhér hajtotta végre. Azon korabeli felfogás alapján, miszerint a hóhér kegyetlen ember, a bírónak fel kellett hívnia a végrehajtó figyelmét a szabályos eljárásra, a kiváltatás során a szükséges mérték túllépésének, a rendszeresített kínzóeszközökön kívüli szerszám, eszköz alkalmazásának tilalmára. A hóhér tevékenysége a végrehajtással összefüggésben a kivégzett személy eltemetésére is kiterjedt. Ha az elítélt a kivégzést megelőzően öngyilkosságot követett el, az ítéletet a hóhér az öngyilkosságra való tekintet nélkül is végrehajtotta. Ez a módszer az elrettentést szolgálta.⁶⁸

A halálos ítélet végrehajtásával összefüggő feladatokat a 20. század második felében a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagjai három-négy fős csoportban végezték. A fogvatartottak őrzése, felügyelete és ellenőrzése – mint elsődleges szolgálati feladatok – mellett ellátták a halálos ítéletek végrehajtását is. Az utolsó magyar hóhéreként ismert Pradlik György 1976-ban került a Budapesti Fegyház és Börtön hivatásos állományába mint körletfelügyelő. Az akkori hóhér halálát követően jelentkezett a tisztségre, majd 17 éven keresztül tevékenykedett ebben a másodlagos munkakörben. Az országot járva két segédjével több büntetés-végrehajtási intézetben, így Szegeden, Győrött és Vácott biztosította a kötél általi halál bekövetkeztét. 1988 júliusában szintén Pradlik közreműködésével történt az utolsó kivégzés.

Az ítélet végrehajtásának napján a végrehajtó csoport reggel 4 óra 30 perckor kezdte meg szolgálatát, amelynek során elvégezték a kivégzőeszköz állapotának és működésének ellenőrzését, valamint megtették az utolsó egyeztetéseket a különböző munkafázisok vonatkozásában. A kéz- és lábbilincsel ellátott halálraítélt két büntetés-végrehajtási biztonsági felügyelő kísértében került a vesztőhelyre. A végrehajtás rendszerint reggel öt óra magasságában történt. Pradlik másodlagos munkaköre családtagjai előtt ismeretlen volt. Arról, hogy miképp küzdött meg a munkaköri kötelezettséggel járó lelki teherrel, senkinek nem számolt be. Munkájára a társadalom megkönnyebbülé-

65 Szakut. 130. § (2) bek.; Horváth (1983) 50.

66 Mezey (2010) 148.

67 S. Németh (1956) 60.

68 Uo.

sét szolgáló, önként vállalt feladatként tekintett. Teher jobb híján a végrehajtásra váró elítéltek lelkére nehezedett, akikkel szemben a halálos ítélet kiszabását mindenkor jogosnak ítélte.⁶⁹

Összegzés

A 18. század végén a szigorú magyar jogalkalmazás és ítélkezés miatt a halálbüntetéssel járó bűncselekmények száma magas, azonban a reformkor vívmányai révén az emberi élet felértékelődik; az eszmék hatására csökken a halálbüntetéssel fenyegetett cselekmények száma, felmerül a halálbüntetés eltörlésének gondolata, de ezt a világháborút követő ítélkezési gyakorlat drasztikusan felülírja. Az EU emberjogi politikájának célkitűzéseként a halálbüntetés eltörlésére irányuló törekvés a 20. század második felében újra megfogalmazódik, és egyúttal a globális tendencia is ez irányba mutat, elérve Magyarországot is. Bár a halálbüntetés eltörlése egy korszakot zár le 1989-ben, számos kérdést hagy továbbra is nyitva, amelyek egy különös kegyetlenséggel elkövetett, nagy sajtónílvánosságot kapott ügy kapcsán felerősödnek, így elmondható, hogy a halálbüntetés még mindig napjaink egyik legvitatottabb jogi, etikai, teológiai és társadalmi kérdése

IRODALOMJEGYZÉK

1931. évi 10.479. számú rendelet
 1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és intézkedések végrehajtásáról (Bv. tvr.)
 101/1981. (IK. 2.) IM számú utasítás a Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról
 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól (Bv. Szabályzat)
 Bató Szilvia (2002): A reformkorban érvényesülő szankciórendszer Békés vármegye 1844. évi gyakorlatában. In: *Börtönügyi Szemle*, 21. évf. 1. sz. 93–111.
 Berta Gyula (2002): *Betyárok, hóhérok, börtönök Somogyban*. Kaposvár, Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet.
 Fayer László (1901): Kínvallatás és a halálbüntetés elleni küzdelem Magyarországon. In: *Jogtudományi Közlöny*, 36. évf. 46. sz. 333–336.
 Firon András (1991): *Káin bélyeg – Nyugdíjazzuk-e végleg a hóhért?* Budapest, Panoráma Kiadó.
 Hajdú Lajos (1996): *Bűnözés és büntetőbíráskodás a XVIII. század hetvenes éveinek Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
 Horváth Tibor (1983): A halálbüntetés végrehajtása. In Horváth Tibor (szerk.): *Büntetés-végrehajtási Jog II.* Budapest, BM Kiadó.
 Horváth Tibor (1991): A halálbüntetés megszüntetése Magyarországon. In: *Dokumentumgyűjtemény*. Miskolc, Halálbüntetést Ellenzők Ligája.
 Kabódi Csaba – Mezey Barna (1985): A halálbüntetés diadalútja az ókorban és a középkorban. In: *Módszertani Füzetek*, 2. évf. 3. sz. 40–52.
 Kállay István (1996): *Városi bíráskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, Osiris Kiadó.
 Mezey Barna (2010): *Régi idők tömlőcei – Büntetések, börtönök, bakók*. Budapest, Rubicon-Ház Bt.
 S. Németh Lajos (1956): Büntetések története Magyarországon. In: *Az állam kialakulásától a reformkorig 1000–1848*. Budapest, BM
 Szalóki Gergely (2008): Halálbüntetés a Csemegi-kódexben. In: *Belverde*, 20. évf. 3–4. sz. 41–47.

⁶⁹ Frei (1997)

Tóth J. Zoltán (2007): Rendkívüli büntetőjog és halálbüntetés az 1910-es évek Magyarorszáján. In: *Themis*, 6. sz. 49–62.

Tóth J. Zoltán (2011): *A büntetőjog normalizálódása és az abolíció eszméjének térhódítása Magyarországon: a halálbüntetés szabályozása a '60-as évek elejétől a '80-as évekig*. Forrás:

www.debrecebijogimuhely.hu/archivum/3_2007/a_buntetojog_normalizalodasa_es_az_abolicio_eszmejenek_terhoditasa_magyarorszagon/ (2016. 01. 10)

Vajna Károly (2007): *Hazai régi büntetések*. Budapest, Pytheas.

SUMMARY

The History of Capital Punishment in Hungary

KISNÉMET Judit

It was nearly 30 years ago when the last death penalty was executed in Hungary. In the second half of the twentieth century executions were implemented only in exceptional cases. However, barely two hundred years before, 180 committed offenses were punished by death, sometimes in the most brutal way with the aim of deterrence. The methods of execution and torture changed according to the criminal policy decisions of the period. The last executed death penalty in July 1988 closed a period; however, a lot of controversial (legal, ethnic, theological and social) issues remain unresolved.

Bukszár Tibor halála – az utolsó rendőrgyilkosság a szocialista időszakban

TÓTH Eszter Zsófia

1988. november 4-én éjjel Budapesten, a 47-es villamoson rendőrgyilkosság történt. Garázda fiatalokra szólt rá Bukszár Tibor, majd elővette szolgálati fegyverét, s a villamos álmennyezetébe lőtt. Hajdú István a rendőr lövésétől megsérült. A fiatalok Bukszárt lelőtték a villamosról, pisztolyát megszerezték, majd egyikük, Solymosi Attila agyonlőtte a férfit, aki a helyszínen meghalt. Az eset megrendítette az emberek közbiztonságba vetett hitét. Az eljárás négy évig tartott, 1992. január 30-án hirdettek ítéletet. Tanulmányomban peres iratok, korabeli sajtócikkek alapján elemzem a történeteket.

„Az még olyan világ volt, hogy hajnalban a boltok elé kirakták a friss kiflit, zsömlét és a tejet, és nem kellett lelakatozni, nem lopta el senki.” – amikor az 1980-as évekről beszélgetek az emberekkel, gyakran idézik fel ezt az utcaképet, számukra ez azt szimbolizálta, mennyire jó volt a közbiztonság a rendszerváltás előtt Magyarországon. 1988. november 4-én éjjel Budapesten a 47-es villamosról fiatalok lelőtték Bukszár Tibor rendőr őrmestert, majd szolgálati fegyverével megölték. Ez volt az első olyan esemény, amely megrendítette az emberek hitét a korabeli közbiztonságban, egyúttal az utolsó rendőrgyilkosság a szocialista időszakban.

E történet azonban nemcsak egy „egyszerű” rendőrgyilkosság:¹ a rendszerváltás éveiben e gyilkosság szimbolikussá vált: megjelenítette a lazuló közbiztonságot – bármi megtörténhet, még egy rendőrt is lelőhetnek a villamoson –, továbbá azt is, ahogyan a kádárista rendvédelem – a közszeretnek nem örvendő gumibotos rendőr alakja – a sajtónylvánosság térnyerésével egyre emberibbé, sebezhetőbbé válik. Bár nem azonnal, de nyilvánosságra hozták, hogy a rendőr és a rátámadó fiatalok is ittasak voltak. A rendőrből előbb hősi halott lett, majd elvették tőle e címet. Ahogyan ma ezen ügyre tekintünk, abban is érezhető, hogyan viszonyulunk a Kádár-korszakhoz – van, aki még mindig hősként tekint a gyilkosság áldozatára, a rendőrré. A Hagyományörző Rendőrszázad internetes oldalán fotó szerepel átlőtt rendőrigazolványáról, az alábbi kommenttel: Nekünk Bukszár Tibor ugyanolyan rendőr mártír, mint a többiek. És ebben nincs, és nem lehet vita. Nyugodjon békében!² A másik megközelítésmód a rendőr felelősségét hangsúlyozza a történetekben: azt, hogy nem volt szolgálatban, mégis használta pisztolyát a villamoson, és ittas volt.

1 A szocialista időszak rendőrgyilkosságainak publicisztikai feldolgozását lásd: Szántó (2000)

2 Hagyományörző Rendőrszázad, 2015. július 25-i bejegyzés. Forrás: www.facebook.com/574863355898404/photos/a.874820602569343.1073741872.574863355898404/966715236713212/?type=3&theater

Az ügy érdekességét többek között az adja, hogy a gyilkosságból először politikai ügyet akartak csinálni – mivel a fiúk azon a napon korábban elégettek egy zászlót, ami közösség megsértése büntetett volt a büntető törvénykönyv szerint, és két év szabadságvesztéssel volt sújtható –, azonban az 1989-es év az élet minden területén a rendszerváltást jelentette, így a bíróságon is. A közösség megsértése büntetett hatályon kívül helyezték.

A történetekből dokumentumfilm is készült: Vészi János: *A halál villamosa*. A film az elsőfokú tárgyalást örökítette meg. Döbbenetes a mából nézni a paternalista államot képviselő bírót, aki a tárgyalás során is olyan, mint egy jó atya: ha kell, megreguláz, büntet, de tud kedves is lenni az eljárás során. Az ítélethozatalkor azonban igazságosan, de szigorúan jár el. Az eljárás és a végső ítélet meghozatala végül négy évig tartott. E tanulmány az eddig feltáratlan periratanyagon – amelyet a Pest Megyei Bíróságon kutattam – és korabeli sajtóforrásokon alapul.

1988 – a rendszerváltás előtti utolsó év, lappangó társadalmi konfliktusok, amelyek hamarosan felszínre törnek. Ez a gyilkosság bepillantást enged a korabeli társadalmi viszonyokba is, ugyanis e mikrotörténeten keresztül láthatóvá válik a korabeli hivatatlanság a rendőr személyében, az elkövetők csoportjában pedig a fiataloknak egy olyan rétege, akiket úgy ábrázoltak, hogy látszólag rendezett körülmények között, azonban céltalanul és jövőtlenül éltek. Az eljárás és a végső ítélet meghozatala öt évig tartott. Közben gyökeresen más társadalmi környezet alakult ki, lezajlott a rendszerváltás. A peres iratok több szempontból is érdekesek. Egyrészt jogtörténetileg: a hivatalos személy elleni erőszak és a közösség megsértésének vádja átalakul, illetve elejtődik. A hősi halott rendőrből bűnrészes lesz, és az alapos eljárás nyomán fény derül arra, mi is történt azon az estén.

Solymosi Attilaék november 4-éje

Másrészt érdekesek társadalomtörténetileg is: az iratok révén ábrázolható az elkövetők társadalmi háttere, de az eljárásból látéleletet kapunk a tanúkról, a villamosvezetőről és a korabeli bíróságról és rendőrségről is. 1988. november 4-én délután a fiatalkorú Solymosi Attila és barátai a nagytétényi művelődési házban szórakoztak, majd este fél 10 felé a Nagyvárad térre mentek, ahol találkoztak a többiekkel, akik kick-box edzésen voltak. A fiúk Bruce Lee filmjein nevelkedtek, éltek-haltak a karatéért. A Nagyvárad térről metróval utaztak a Ferenc körútig, onnan legyalogoltak a Boráros térig. Közben iszogattak, hangoskodtak, a karaterúgást postaládán gyakorolták, zászlókat rángattak le a november 7-ére vörös díszbe öltöztetett házakról, és egy vörös zászlót el is égettek. A Petőfi híd pesti hídfőjénél felszálltak a villamospótló buszra, a Móric Zsigmond kör téren pedig átszálltak a 47-es villamosra. A társaság tagja volt két lány is.

Solymosi Attila *A halál villamosa* című filmben beszél arról, ő hogyan élte át ezt a napot: „Az osztálytársammal, Németh Zsolttal elmentünk a városba körülnézni a Váci utcába, hogy [...] jön a tél, majd veszünk valami kabátot. Akkor, a Felszabadulás téren, amikor indultam hazafelé, [...] Szabó Zoli meg a Döme Sándor a szemben lévő

buszmegállóban ott állt, és jöttek a busszal és integettek. [...] Utánuk mentem és ott találkoztunk. Mondták, hogy a Döme vesz cipőt, és menjek velük. Akkor elmentem velük. Ott, a Skálánál van [...] KGST-piac, lengyelek árulnak, arrafelé mentünk. [...] Ott árultak a lengyelek whiskyt, és [...] vettünk tőlük egy üveggel. Táncolgattunk, fűztem egy lánynak a fejét, hogy járjon velem [...]. Beszélgettünk, hogy nyáron milyen jó lesz, hogy miket fogunk csinálni. És akkor hazafelé indultunk. Bent állt az éjszakai hármas, a 47-es villamos meg akkor jött be [és mi átszálltunk].”

Ha nem ismernénk a tragikus végkifejletet, azt mondhatnánk, budafoki kamasz fiúk egy olyan napjába nyerhetünk bepillantást, amelyen tanítási szünet volt: a mára megváltozott utcanevek és a vásárlási szokások átalakulása feltűnő (a fiatalok ma már nem a Váci utcában néznek kabátot), és a letűnt világot idézi a hiánygazdaság sajátos terméke, a lengyel piac is.

Bukszár Tibor utolsó napja

Mindeközben Bukszár Tibor, 32 éves rendőr törzsőrmester – aki a metrórendőrségnél dolgozott – kollégáival a szocialista rendszer melletti utolsó nagy tömegrendezvényen vett részt a Köztársaság téren. Ez volt az utolsó olyan év, amikor a Budapesti Pártbizottság tömegdemonstrációt szervezett az 1956. november 4-i szovjet megszállás évfordulóján és hangsúlyozták, hogy 1956 októberében Magyarországon ellenforradalom volt.³ Bukszár Tibor meghallgathatta, ahogy ezen a november 4-i megemlékezésen Barabás János, a budapesti pártbizottság titkára ezt mondta: „Erkölcsei és politikai kötelességünknek, belső meggyőződésünk parancsának érezzük, hogy tisztelettel fejet hajtsunk a pártház védőinek emléke előtt, és megemlékezzünk mindazokról, akik a szocializmus védelmében életüket áldozták.”⁴ Az 1956 decemberi ellenforradalmi határozatra utalva így folytatta: „Sem az események alapvető politikai értékelésén, sem az akkor feltárt történelmi okok súlyának, sorrendjének meghatározásán nincs okunk azóta sem változtatni.”⁵ A főtörzsőrmester elvtársaival együtt a Kerepesi úti temető Munkásmozgalmi Panteonjába vonult, majd visszatért munkahelyére, azonban nem derült ki, miért. Egy munkatársának vallomása szerint azért, hogy összeírja, kik voltak jelen a demonstráción, majd este hat után távozott. Aztán fel nem derített kocsmákban alkoholt fogyasztott, majd felszállt a 47-es villamosra, ahol a fiatalok már hangoskodtak, karaterúgásokat gyakoroltak, Fradi-indulókat énekeltek.

3 1989. január 28-án jelentette be Pozsgai Imre a *168 óra* című rádióműsorban, hogy 1956-ban Magyarországon népfelkelés volt. Ezzel a bejelentéssel indult el az a folyamat, amelynek következtében 1989. június 16-án Nagy Imre mártír miniszterelnököt és társait újratemették, és 1989. július 6-án a Legfelsőbb Bíróság hatályon kívül helyezte Nagy Imre és társai halálának ítéletét, és bűncselekmény hiányában felmentette őket.

4 Révész Sándor: A Bukszár-ügy és az idő I.

5 Mink (2013)

A gyilkosság

Csak pár percet utazhattak együtt, az események villámgyorsan lejátszódtak két megálló között. A fiatalok hangoskodtak, garázdálkodtak, Bukszár Tibor rájuk szólt, elővette szolgálati fegyverét, a villamos álmennyezetébe lőtt. Ezután a fiatalok dulakodtak a rendőrrel, Hajdú István a rendőr lövésétől megsérült, a bokáján lőtt seb keletkezett. A fiatalok ezt követően Bukszárt lelőtték a villamosról, pisztolyát megszerezték, Solymosi Attila két lövéssel agyonlőtte a férfit, aki a helyszínen meghalt. Solymosi Attila a fegyvert a Dunába dobta. A gyanúsítottakat (Hajdú Istvánt, Prahár Attilát,⁶ Döme Sándort, Solymosi Zsoltot – Attila bátyját – és Egyedi Zsoltot) még aznap éjjel elfogták és a fogdában fizikailag bántalmazták. Két héttel később helyezték előzetes letartóztatásba Rucska Attilát és szabadlábon maradt a nyolcadrendű vádlott, Varró János.

A gyilkosság után a sajtó fél éven át egységesen úgy ábrázolta, hogy a rendőri fellépés indokolt és törvényes volt: Hajdú István úgy sérült meg, hogy kirúgta a rendőr kezéből a fegyvert, így egyértelműen a fiatalok felelősek a tragédiáért. Elhallgatták, hogy a rendőr vérében 2,78 ezrelékes volt az alkoholszint, amely súlyos ittasságot jelentett. A sajtó szerint a fiatalok deviánsak és rendszerellenesek voltak, ezt bizonyítja az is, hogy vörös zászlót égettek. Azt írták, hogy a rendőrt brutálisan, hidegvérrel gyilkolták meg. A nem hivatalos változat szerint a becsípett fiatalok kick-box tudományukat játékosan, viccelődve fitogtatták, a villamoson az ittas rendőr ezt túlreagálta, szóváltásba keveredett velük, majd belelőtt az egyik fiatal bokájába, ami pánikhangulatot eredményezett. Annak tétje, hogyan ítélik meg az ügyet, nagy volt: ha a fiatalok a bűnösök, közösség elleni izgatásért ítélték volna el őket, ha fatális véletlen történt, akkor hivatalos személy elleni erőszakért. 1988. november 15-én találták meg könnyűbűvások a Dunában a gyilkos fegyvert, Solymosi Attila útmutatása nyomán. 1988. november 21-én temették el Bukszár Tibort a Farkasréti temetőben. Időközben előléptették alhadnaggyá és megkapta a Haza Szolgálatáért Érdemrend arany fokozatát. 1989. február 28-án az elkészült vádirat nyolc gyanúsítottal szemben hivatalos személy elleni erőszak, garázdaság és közösség megsértése miatt emelt vádat, köztük Solymosi Attila ellen a kifosztás – a pisztoly eltulajdonítása – és az emberölés is a vádpontok közt szerepel.

A Solymosi család⁷

Solymosi Attila szülei – Solymosi Oszkár és Vilim Katalin – 1970-ben kötöttek házasságot: 1975-ben költöztek Budafokra, a Leányka utca 18-as szám alá, három szoba összkomfortos tanácsi lakásba.⁸ Három gyermekük született: Zsolt 1971-ben,⁹ Attila 1972-

6 „Kopasz” gúnynevű.

7 Budapest, Tolnai Lajos u. 43., félemelet 10. Jelen: Kecskés Zoltán rendőr hadnagy és Kovács Erika jegyzőkönyvvezető. Solymosi Oszkárné, született Vilim Katalin, Budapest, 1952. szeptember 14., anyja neve: Schuchmann Éva, lakcíme: Bp., XI. Leányka u. 18., III. 42., munkahelye: FSZDV, behajtási csoportvezető (XI. ker. Vahot u. 8.).

8 III. emelet 12.

9 1971. március 23.

ben¹⁰ és Katalin 1973-ban. Solymosi Oszkár évekig taxis volt,¹¹ majd az Elektromos Műveknél dolgozott rendészként. Felesége eleinte számlakiholdó, majd esti iskolán végzett tanulmányok után a Díjbeszedő Vállalatnál csoportvezető volt.¹² A környezet-tanulmány „törekvő, szorgalmas emberekként” ábrázolta őket, akik OTP-kölcsönből felújították lakásukat, és egy gépkocsijuk volt. Zsolt és Attila a Központi Sportiskolába járt úszni és vízilabdázni három évig. Ezután Zsolt a Spartacusba kajakozni 1986-ig. Attila is járt egy rövid ideig a Spartacusba Zsolttal, de abbahagyta, és a Fradiban kerékpározott rövid ideig. Az általános iskolát Budafokon a Varga Jenő tér 1-es szám alatt járták ki, Zsolt 4-es, Attila 3-as átlaggal. Községi gyerekek voltak, jól beilleszkedtek, sok gyermek járt fel iskola után a családhoz – hangsúlyozta az édesanya.

Az általános iskola elvégzése után Zsolt eredetileg édesapja nyomdokain autóvilla-mossági szerelőnek jelentkezett a Fáy András Közlekedésgépészeti Szakközépiskolába, de nem vették fel.¹³ Ezután a Bordás András Szakközépiskolában kezdte meg tanulmányait, gépi forgácsolónak tanult, 4. osztályos volt, amikor a gyilkosság történt.¹⁴ Továbbtanulni nem akart. Attila ipari iskolába járt, központi fűtésszerelőnek tanult, 3. osztályos volt ekkor. Édesanyja szerint tanulni nem szeretett, de dolgozni igen, egy kisiparoshoz járt gyakorlatra, és azt nagyon szerette. Zsolt baráti körének egy része sportolótársaiból és iskolatársaiból állt, Attiláé elsősorban a lakótelepi fiúkból.

Attila a 31-es számú Arany János Ipari Szakmunkásképző Intézetben központifűtés-szerelőnek tanult.¹⁵ Osztályfőnöke jellemzése szerint jó felépítésű, kisportolt testalkatú gyerek volt, akinek szellemi fejlettsége közepesnek mondható volt. Krimiket és kalandregényeket olvasott, a „divatos, »üvöltő« zenét hallgatta szívesen.”¹⁶ Osztálykirándulásokon a történelmi emlékek nem érdekelték, inkább kártyázott. Történelemórán sokszor vitatkozott a tanárral, szidta a szovjeteket. „Érdeklődésének centruma, szenvedélye a barátkozás volt.”¹⁷ Az igazgató szerint: „Számomra azért volt nehezen kiismerhető, mert akár szidtam, akár dicsértem, egyfolytában mosolygott – érzelmi motivációt az arcán, a viselkedésén nem tudtam megfigyelni.”

Attila legjobb barátja Döme Sándor volt. Rucskával 1985-ben, Prahárral és Hajdúval 1988 augusztusában barátkozott össze, Egyedivel szintén 1988 nyarán. Varró Döme barátjaként került a társaságba, mindannyian a Leányka utcai lakótelepen laktak. A baráti társaság tagjai jóformán naponta összejöttek Solymosi Attiláéknál, ezt az édesanya támogatta. „Beszélgettek, zenét hallgattak, tévéztek, volt olyan is, hogy nekiálltak valami ételt elkészíteni, tehát jól szórakoztak” – vélekedett az édesanya. Egy ilyen alkalommal tiszta szeszből tojáslikőrt készítettek. A társaság tagja volt egy-két

10 1972. január 12.

11 Környezettanulmány.

12 Környezettanulmány, Solymosi Oszkárné kihallgatása. 1988. december 8.

13 Solymosi Zsolt osztályfőnökének jellemzése.

14 Érdekességképp megjegyzem, hogy Bordás András 1956-ban meggyilkolt, Kossuth-díjas esztergályos volt, kultuszának részét képezte, hogy szakközépiskolát neveztek el róla (1097 Budapest, Timót u. 3.), Csepeli Szabó Béla alakját versben örökölte meg. Részletesebben lásd: Tóth (2013)

15 Az iskola jellemzése.

16 Solymosi Attila osztályfőnökének jellemzése.

17 Uo.

lány is, de komoly kapcsolatról az édesanyjuk nem tudott. Ha Fradi-meccsre mentek, náluk gyülekeztek, akár 10–15-en is. A Fradinak nemcsak itthoni meccseire jártak ki, hanem vidékre is követték a csapatot: Zalaegerszegre, Békéscsabára, Tatabányára. Fradi-zászlót az édesanya is varrt a srácoknak. Diszkóba a Rózsakertbe és a XXII. kerületi művelődési házba jártak péntek, szombat este, a városba jártak moziba és legtöbbször éjjelre hazaértek. Negyedévente házibuliba is elmentek, ahol videóztak is.

A gyermekneveléssel kapcsolatban az édesanya hangsúlyozta, hogy: „mindent szép beszéddel intéztünk el, még általános iskolások voltak, amikor néha kaptak az apjuktól egy-egy pofont, például szemtelen válaszáért, tőlem is kaptak, de ez régen volt, mostanában ilyen nem történt.” Anyagi helyzetükről szólva utalt az őket is érintő romló életszínvonalra: „egyre nehezebben tudjuk beosztani a pénzt. [...] Mindkettőnk fizetése úgy 8–10 ezer forint között van, Attila 2000 forintot kapott a munkájáért,¹⁸ azt nekem adta, és aztán apránként tulajdonképpen ugyanezt az összeget megkapta. Zsolt 5–600 forintot kapott az iskolában, ezt magánál tartotta, és alkalmanként még kért tőlem. [...] Hétvégi diszkók előtt 1–200 forintot, vagy ha vidékre mentek, akkor vasúti költséget.”¹⁹

A Hajdú család²⁰

A szülők 1967-ben kötöttek házasságot, 1969-ben megszületett Ildikó nevű lányuk, 1971. június 7-én pedig István nevű fiuk. Az édesapa a Kohó- és Tervező Vállalatnál mérnökként dolgozott, hosszú éveken keresztül munkásör is volt, de egészségügyi problémák miatt leszerelték.²¹ Az édesanya²² mindkét gyermekkel két évig otthon volt gyesen, majd a XXII. kerület egyik bölcsődéjében élelmezésvezetőként dolgozott. A Budapest XXII. kerület Hajlat utcában egy összkomfortos négyszobás családi házban éltek a feleség édesanyjával – aki nyugdíj-kiegészítésként SZTK-ügyintézőként dolgozott – közösen.²³ Ekkoriban vezették be a gázt. A kor lakásviszonyaira jellemzően ifj. Hajdú Istvánt bejelentették a nagypapa VIII. kerületi Koltói Annai utcai lakásába.²⁴ A fiú 1985-ben el is költözött a beteg, idős nagypapához egy pár hónapra, majd vissza a szülői házba. A Hajdú házaspár 14 ezer forintot keresett, az anyós nyugdíjas volt, Ildikó, a lányuk óvónőként dolgozott, 5000 forintot keresett. Ekkoriban az volt az álma, hogy belsőépítész lesz.²⁵

A ház tetőterében kialakítottak neki egy külön szobát. Az édesapa a családi viszonyok ábrázolásakor hangsúlyozta, hogy fiát, Istvánt, mivel ő volt a gyerekek közül a

18 Bérczi Antal (Budapest, XI. Fehérvári u. 2.) központifutás-szerelő kisiparosnál dolgozott. Az iskola jellemzése.

19 Solymosi Oszkár né kihallgatása. 1988. december 8.

20 Hajdú István édesapjának kihallgatása. Bp., VIII. ker. Tolnai Lajos u. 43., II. 12., 1988. december 8., 11 óra 35.

Kihallgató: Petőfi Attila r. főhadnagy. Hajdú István édesapja: szül. Budapest, 1945. július 15., anyja neve: Zsidákovics Mária, munkahelye: KOGÉPTERV (Bp., I. ker. Krisztina krt. 55.), lakcíme: XXII. ker. Hajlat u. 31.

21 Környezettanulmány.

22 Hajdú Istvánné Cziglényi Erzsébet.

23 Hajlat u. 31.

24 Bp., VIII. ker. Koltói Anna u. 34., II. 26.

25 Környezettanulmány.

kisebb, a nagymama elkényeztette. Önmagát szigorú apaként jellemezte: „nekem nem szokta megmondani, ha egyest hozott az iskolából. [...] 15 éves koráig nevelő célzattal egy-egy pofont adtam neki. [...] Kiskora óta munkára neveltem, így például amikor hétvégente eljártam a barátaimhoz, legtöbbször házépítéshez segíteni, mindig számíthattam a fiamra, ilyenkor ő adta a segédmunkát.”²⁶

Fiát olyan kezelhető gyermekként írta le, aki „kissé romantikus, jó humorú, kalandvágyó, ugyanakkor akaratos is. Kiskorában, ha nem sikerült valami neki, képes volt elsírni magát.”²⁷ István az általános iskolát Budafokon, az Árpád utcában végezte el közepes eredménnyel. A XX. kerületi Eötvös Loránd Gépipari Szakközépiskolában tanult tovább öt éves technikusképzésen, ezt az édesapja nagyon szorgalmazta: „Sok építőjártékot vettem neki, így szerethette meg az építészetet, gépészetet stb.” Közepes eredménnyel tanult, az osztályban hangadónak számított. A környezettanulmány szerint „jól rajzolt és ragyogó műszaki érzékkel rendelkezett”. Otthon érett magatartását úgy jellemezte édesapja, hogy „kevesebbszer beszélt vissza anyjának, mert nem azt főzte, amit szeretett, de ilyenkor meg tudtam beszélni mindig vele, hogy nem körülötte forog a világ, de ilyenkor nem sértődött meg.” Az osztályfőnök jellemzése szerint ifj. Hajdú Istvánnal fegyelmi problémák voltak, és tanulmányi eredményét szeszélyesnek nevezte. 1986-ban igazgatói megrovást kapott. A rendbontó viselkedés az volt, hogy az órák fegyelmét zavarta megjegyzéseivel, azonban így hangadóvá is vált a diákok között. Félévkor három tárgyból megbukott.

Ifj. Hajdú István négy évig a Ganz–MÁVAG-ban, majd Budafokon, a könnyűbúvár-szakosztályban edzett, 1988 októberétől kick-box edzésekre kezdett járni. Ezt édesapjának nem merte elmondani, csak édesanyjának, választását azzal indokolta, hogy a téli hónapokban nem volt úszóedzés. Amikor édesapja tudomást szerzett arról, hogy kick-box edzésre jár, elment és beszélt az edzővel, aki a fiút tehetségesnek látta, és kérte az édesapát, engedje el edzésre: „ezt követően nem láttam, hogy erejét fitoktatta [sic!] volna.” Ifj. Hajdú István napirendje hétköznap (1988-ban) így nézett ki: reggel 5 óra 45-kor kelt, majd Pesterzsébetre utazott az iskolába, út közben már találkozott osztálytársaival. 8-tól 14-ig az iskolában volt, majd hazament, ahol édesanyja ebédet várt. Ezután este hatig tanult, majd kutyáival játszott, tévét nézett, keresztrejtvényt fejtett. Rendszeres zsebpénze nem volt, alkalmanként apjától kapott 50–100 forintot. A szomszédok „jóindulatú, jól nevelt, udvarias, segítőkész fiúként” jellemezték.

A Prahár családdal rendszeresen összejártak, mivel Hajdú István felesége és Prahár Attila édesapja gyermekkori jó barátok voltak. Az egész család a Fradinak szurkolt, már István nagypapája is. István szobájában Fradi-zászló, -címer és -jelvény volt kitéve. Kedvenc filmjei a Rambo és a Bruce Lee-filmek voltak.²⁸ István édesapja fiának egy egy hónapig tartó kapcsolatáról tudott. 1988. november 4-én 17 óra 30-ig a szomszéd gázvezetékének építésében segédkezett ifj. Hajdú István, majd átöltözött és elindult edzésre. Aznap nem ment haza, a szülei másnap értesültek a történetekről.

26 Hajdú István édesapjának kihallgatása. 1988. november 8.

27 Uo.

28 Ez utóbbi a jegyzőkönyvben „Bruzli”-ként (sic!) szerepel.

A Prahár család²⁹

Prahár Attila szülei 1970-ben kötöttek házasságot, 1971-ben született Attila, 1975-ben húga, Andrea. Az édesapa építőmérnökként, az édesanya vállalati főkönyvelőként dolgozott.³⁰ Három szoba összkomfortos szövetkezeti lakásban laktak. Attila az általános iskolai tanulmányait az Árpád úti iskolában végezte, a matematika és történelem érdekelt különösen. A Latinka Sándor Elektrotechnikai Iskolában tanult tovább, elektroműszerésznek, 3. osztályos volt. Édesapja visszahúzódo, csendes gyermekként jellemezte, aki a foci kívül nem tűnt ki semmiben, és szívesen felnézett a „komolyabb testi erejűekre” vagy a hangadókra. A feszültséget nehezen bírta, gyakran elsírta magát, például érzelmes filmekben. Egy hónapig vízilabdázott, sokat focizott, 1987-ben dzsúdózott, 1988 októberében pedig karatézni kezdett. Szülei nem támogatták a karateedzést, mert erőszakos sportnak tartották, és az edzések után csak este 10 órára ért haza. Családjukat az édesapja úgy jellemezte, hogy számukra mindennél fontosabb a család összetartása volt. Attila egy-egy nevelő szándékú pofont kapott, de nevelési tekintetben inkább annak volt hatása, ha nem mehetett el édesapjával egy sporteseményre. Baráti körét – édesapja szerint azért, mert „az ellentétek vonzzák egymást” –³¹ talpraesettebb fiúkból és lányokból válogatta össze. Hajdú Istvánnal szoros barátságban álltak.

Prahár Attila napirendje hasonló volt társaiéhoz: hatkor kelt, Kispestre járt iskolába, onnan kettőkor indult haza. Kétnaponta matematika-különóra járt, amely este 6-ig tartott. Este nyolcig tanult, majd a család együtt megvacsorázott és este 10-kor nyugovóra tért. Ha rossz jegyet szerzett az iskolában, édesapja megtiltotta neki, hogy karateedzésre menjen, ahova hetente egyszer-kétszer járt el. Szeretett kalandos ifjúsági regényeket olvasni. Hétfévente egy közösen bérelt telken dolgoztak, ezzel az édesapjának az is volt a célja, hogy a „munkára és a megdolgozott pénz értékének tiszteletére nevelje”. A család összjövedelme 18–22 ezer forint volt, ebből a gyerekek rendszeres zsebpénzt nem, csak alkalmanként 100 forintokat kaptak.

1988. november 4-én 17 órakor indult el Solymosi Attiláékhoz, hogy együtt menjenek edzésre. Éjfél körül ért haza, ekkor szülei nem beszélt. Másnap az édesapa reggel a közértbe ment, mire hazaért, fiát már elvitték a rendőrök.

29 Prahár István kihallgatása. Kihallgató: Petőfi Attila r. főhadnagy, jegyzőkönyvvezető: Horváth Anikó.

Bp., VIII. ker. Tolnai Lajos u. 43., félem. 12., 15 óra. Prahár István született Budapesten, 1948. január 15-én, anyja neve: Körmendi Ilona, munkahelye: RÉKISZ építőipari kisszövetkezet, XVI. Békés u. 18., lakcíme: Bp., XXII. ker. Tűzliliom u. 11., I. 7.

30 Környezettanulmány.

31 Hajdú István édesapjának kihallgatása. 1988. november 8.

Az Egyedi család³²

Egyedi Zsoltot édesanyja egyedül nevelte, a fiú egyéves volt, mikor szülei elváltak.³³ Az édesapa rakodómunkás volt, gyermekeivel ritkán találkozott.³⁴ Az édesanya négy gyermeket nevelt egyedül: Ferencet (született 1963-ban), Andreát (született 1965-ben), Zsoltot és Ilonát. Ferenc hosszú ideig Likörgyárban dolgozott, majd onnan kilépett, és rakodómunkás lett. Családi háttérét kiegyensúlyozatlannak ábrázolták. „Nemrég otthagytá a családot egy nő miatt, ezért anyjával nézeteltérései voltak, jelenleg elég zaklatott életet él.”³⁵

Ilona leukémiában 18 évesen elhunyt. Andrea – aki műszaki rajzolóként dolgozott a Gammában – férjével és két gyermekével édesanyjával és Zsolttal együtt élt egy 69 négyzetméteres lakásban. A Leányka utca 26. szám alá 1974-ben költöztek, Egyedi Ferencné volt a házfelügyelő. Zsolt óvodába nem járt, majd az első osztályt korrekciós osztályban végezte. Az iskolában tanulni nem szeretett, így 6. osztályos korában a Budafok téri általános iskolából édesanyja átíratta Vácdukára bentlakásos iskolába, ahonnan csak hétvégén járt haza, ott végezte el a nyolc általánost. Ezután betanított munkásként helyezkedett el a Gamma Műveknél 1987. július 17-től. 1988. március 21-én targoncavezetői engedély nélkül targoncát vezetett, 1988. július 27-én nem ment be dolgozni, ezért megrovásban részesült.³⁶ Havonta 3500 forintot keresett, ebből az édesanyja cigarettát vett neki és naponta 50 forintot adott neki. Hétvége a Rózsa-völgy és a Tétény diszkóba járt.

A környezettanulmányok és a szülői vallomások alapján kétféle családi közeget különíthetünk el: egyrészt lakótelepen élő, 2-3 gyermekes családok szakmunkás szülőkkel, viszonylagos jómódban, másrészt kertvárosban élő, műszaki értelmiségi szülők gyermekei. Értékként jelenik meg mindenkinél a pénz, a szorgalmas munka, így a gyermekek számára a sokat dolgozó szülők mellett erősen befolyásoló a kortárscsoporthoz és annak értékrendjéhez.

Az áldozat, Bukszár Tibor

Bukszár Tibor 32 éves volt. Budafokon nőtt fel. Feleségével gyermekkoruk óta ismerték egymást. Amikor Ágnes nyolcadikos lett, gyakran bicikliztek együtt Tiborral. 1976-ban tartották az eljegyzést, pár hónappal később Ágnes 50 éves édesapját elütötte a vonat és meghalt. Érettségi után Tibor autóvillamossági műszerész lett. Miután letöltötte sorkatonai szolgálatát, feleségül vette Ágnest, elsőre fiuk született, Zsolt, majd 4 évvel később lányuk, Adrienn. Bukszár Tibor 24 évesen lett rendőr. Hét év járőrszolgálat

32 Egyedi Ferencné kihallgatása. Budapest, VIII. ker. Tolnai Lajos u. 43., félem. 10., 1988. december 8., 13 óra. Kihallgató: Kecskés Zoltán rendőr főhadnagy. Egyedi Ferencné szül. Sztanó Ilona, 1935. szeptember 2. Anyja neve: Molnár Ilona, munkahelye: XI. és XXII. kerületi IKV-háztakarító, lakhelye: Leányka u. 26., I. 3.

33 Zsolt 8 hónapra született, 1,8 kilogrammal.

34 Környezettanulmány.

35 Környezettanulmány.

36 Gamma Művek jellemzése.

után helyezték át a XI. kerületi kapitányságról az akkoriban létrehozott metrórendőrség állományába, ez halála előtt egy évvel történt. Ágnes az Albertfalvai Cérnázógyár titkárságán dolgozott, mindketten fejenként 7500 forintot kerestek. Takarékoskodtak, hogy házat építsenek, végül OTP-kölcsönt vettek fel, hogy nekikezdhessenek a munkálatoknak. Hétvégeente együtt betonoztak, rakták a bontásból vett téglát, fúrtak-faragtak. Végül beköltöztek a vakolatlan házba, amely légvonalban alig egy kilométerre volt Solymosi Attiláéktól. A feleség szerette volna, ha férje autószerelőknél dolgozik inkább, Bukszár Tibor tervei között a Rendőrtiszti Főiskola szerepelt. Bukszár Tibor halálakor fia, Zsolt ötödik osztályos volt, lánya, Adrienn elsős, a gyilkosság a születésnapján történt.³⁷ Halála után 100 ezer forintot gyűjtöttek össze Bukszár kollegái a ház befejezésére.

1989. május 8. és 16. között, a per elsőfokú tárgyalásán már a sajtó nyilvánosságra hozta, hogy a rendőr részegen, figyelmeztetés nélkül lőtt. Ezt a tárgyalást láthatjuk *A halál villamosa* című filmben. A film fantasztikus látélet egyúttal a korról is: Lehoczki János bíró paternalista hozzáállásával szembesülhetünk. Az elsőfokú tárgyaláson súlyos ítéletek születtek: 1989. május 29-én az elsőrendű vádlottat, fiatalkorú Solymosi Attilát bűnösnek találta aljas indokból elkövetett emberölés büntetében, közösség megsértése büntetében és garázdaság büntetében mint társtettes. Halmazati büntetésül 10 évi fiatalkorúak börtönére és 5 év közügyektől eltiltásra ítélte. Négy vádlott-társa 10–18 hónapos végrehajtható börtönbüntetést, ketten felfüggesztett börtön-, illetve fogházbüntetést kaptak. A bíróság ítéletében nem fogadta el azt a vádindítványt, hogy az elkövetők tisztában lettek volna azzal, hogy rendőrrel állnak szemben, így hivatalos személy elleni erőszakért nem ítélték el egyiküket sem. A bíróság szerint Bukszár Tibor nem fedte fel rendőr mivoltát.³⁸ 1989. május 29-én dr. Bogár Péter ügyész beadta fellebbezését, miszerint hivatalos személy elleni erőszak történt.

1989. július 21-én az országos rendőrfőkapitány utasítást adott ki, hogy rendőr szesz ital befolyása alatt nem léphet fel hivatalos személyként. 1989. november 1. és 8. között a Legfelsőbb Bíróságon megtartották a fellebbezési tárgyalást. A Legfelsőbb Bíróság Pálkás György vezette tanácsa ítéletében hatályon kívül helyezte az elsőfokú ítéletet, azzal indokolva, hogy a rendőrön ittasság nyoma nem látszott, és a fiatalok is alkoholos befolyásoltság alatt álltak. Bukszár Tibor eszerint felfedte rendőr mivoltát, és Solymosi Attila bátyja, Solymosi Zsolt – akit felmentettek – is részt vett bántalmazásában. Időközben a közösség megsértése vádpont hatályon kívül helyezésével a zászlóégetés miatt már nem voltak elítélhetőek a fiatalok.

1990. április 3. és 25. között a Fővárosi Bíróságon Frech Ágnes bíró vezette tanács újratárgyalta az ügyet, és 1990. május 3-án ítéletet hirdetett. A tárgyalás folyamán szembesítették a fiatalokat a nyomozati szakaszban tett vallomásaikkal, azonban ettől az ügy egyre ellentmondásosabb és kuszább lett. Már csak egyetlen tanú állította, hogy Bukszár felfedte rendőr mivoltát. A bíróság megállapítása szerint Solymosi

³⁷ Szántó (2000) 384.

³⁸ Bukszár Tibor született: 1956. december 14-én, Tabon. Lakcíme: 1161 Kővirág sor 61., anyja neve: Szabó Erzsébet.

Ruházata: farmernadrág bőrvövel, barnászöld színű dzseki (San Felice márkájú), fehér alapon barna-piros csíkos ing.

Attila Hajdú István sérüléséről értesülve „gondolkodás nélkül cselekedett”, és „tettének következményeire csak később döbbsent rá”. A bíróság Solymosi Attila büntetettét az emberölés alapeseteként értékelte, Bukszár Tibor megtámadását pedig nem hivatalos személy elleni erőszaknak, hanem a fiatalok által folytatólagosan elkövetett garázdaság részének tekintette. Solymosi Attila ítéletét a felére, öt év börtönre csökkentették, a többiekét tíz, illetve tizenkét hónapra, Solymosi Zsoltot ismét felmentették.³⁹ Az indoklás szerint a bűncselekmény elkövetésekor még fiatalkorú vádlottak nem tudták, hogy rendőrrel állnak szemben, ezért enyhítették az elsőként kiszabott büntetéseiket.

Az eljárások sorozata – az újabb fellebbezések miatt – azonban ekkor még nem fejeződött be. 1990. december 4-én zajlott a fellebbviteli tárgyalás a Legfelsőbb Bíróságon, és 1990. december 11-én hirdettek ítéletet. A Legfelsőbb Bíróság a megismételt eljárásban hozott elsőfokú bírósági ítéletet is megsemmisítette, és az új eljárás lefolytatására a Pest Megyei Bíróságot jelölték ki. Ennek oka az volt, hogy a Legfelsőbb Bíróság továbbra is fenntartotta azt az álláspontját, hogy az ügyet a nyomozati szakaszban felvett vallomások alapján kell megítélni, és a vitatott *Kék fény* bűnügyi televíziós adás alapján is, annak ellenére, hogy az MTI 1991. novemberi közleménye szerint az adás a vádlottak személyiségi jogainak megsértésével készült. A Legfelsőbb Bíróság etikátlannak tartotta azt, hogy a jogerősen be nem fejezett bírósági ügyről Vészi János dokumentumfilmet készített. Nem volt bizonyítható, hogy Bukszár Tibor felmutatta a rendőrigazolványát, és az sem volt biztos, hogy lövés dördült el a villamoson. Pálkás György szavait idézte a sajtótudósítás: „az ügy annak idején meglehetősen heves indulatokat keltett, s a közvéleményt erősen megosztotta, a bíróságnak ennek ellenére harag és részrehajlás nélkül kellett volna döntenie. De a jog a politika szolgálóleánya vagy inkább rimája⁴⁰ volt, s kriminálszociológiai elemzést igényelne, hogy az ítélet mennyiben befolyásolta a rendőrség akkori megítélése és a fiatalok csoportosulásainak társadalmi fogadtatása. Az eljárásra tehát befolyással lehetett, hogy az átlagpolgár a törvényes rend védelmében fellépő rendőrben is hajlamos volt a diktatúra elnyomó eszközét látni.”⁴¹

1991. október 28. és 1992. január 24. között dr. Miszori László bíró tanácsa lefolytatta immáron a harmadik elsőfokú eljárást, és 1992. január 30-án ítéletet hirdettek. Az első lövés az ítélet szerint a villamoson, a második akkor dördült el, amikor Bukszár Tibor kiesett a villamosból, ez sebesítette meg Hajdú Istvánt. Solymosi Attila 6 év fogházbüntetést kapott, a többiek 8–18 hónap közti felfüggesztett szabadságvesztést, amely az amnesztia hatálya alá esett. A Miszori László vezette tanács azzal kapcsolatban, hogy Bukszár felfedte-e rendőri mivoltát, az alábbiakat állapította meg: a figyelmeztető lövés leadása előtt azt mondta: „Állj, rendőr vagyok! Ha nem hagyják abba, figyelmeztető lövést fogok leadni.” Miután szolgálati fegyverét elvesztette, kezében igazolványával azt mondta: „Rendőr vagyok.”

39 Solymosi Attilát 5 évi, Hajdú Istvánt 10 hónapi, Prahár Attilát 1 évi, Egyedi Zsoltot 3 hónapi szabadságvesztésre ítélte a Fővárosi Bíróság. Lásd: Lencsés (1990)

40 Pejoratív szó, jelentése: 'prostituált'.

41 Lencsés (1990)

A sajtódiskurzusok átalakulása

Az MTI-hez eljuttatott rendőrségi közleményben ennyi állt: „Pénteken, röviden éjjél előtt a Móricz Zsigmond körtérről Nagytétény felé közlekedő 47-es villamos első kocsijában, a XI. kerületben, a Fehérvári út 245. számnál nyolc fiatalal szemben garázdaság miatt rendőri voltát felfedve fellépett Bukszár Tibor 32 éves, polgári ruhában levő rendőr főtörzsőrmester. A fiatalok megtámadták. A társaság egyik tagja – Solymosi Attila 16 éves ipari tanuló, budapesti lakos – a rendőrt a tőle elvett fegyverrel halálosan megsebesítette. A rendőrség kéri azon személyek jelentkezését a 07-es telefonszámon, akik szemtanúi voltak a bűncselekménynek.”⁴²

Az 1988. november 15-i *Népszava*-cikk még egyértelműen amellet foglalt állást, hogy a rendőrt kötelessége teljesítése közben ölték meg. A *A fiú háromszor lőtt* című cikkben⁴³ utalás sincs a rendőr esetleges felelősségére. Az átlőtt rendőrigazolvány fotóját az újságíró így kommentálta: „[abba] már nem ragasztják be az 1989-es bélyeget.” Az eseményt rekonstruálták, azonban az eljárás során ennek nagy részéről kiderült, hogy nem így történt. Mindenesetre 1988. november 15-én ez volt a hivatalos változat: az Albertfalva kitérő megállónál a 47-es villamosra felszálló rendőr garázda, Fradi-indulót énekelő fiatalokba ütközött. Amikor figyelmeztette őket, hagyják abba, azok ocsmány szavakat zúdítottak rá, és fenyegetően közeledtek feléje. Bukszár figyelmeztette őket, löni fog, majd a villamos mennyezetébe lőtt. Hajdú megpróbálta kirúgni kezéből a fegyvert, az elsült és megsebesítette a fiút. Ezután Egyedi, Solymosi és Prahár kidobták a rendőrt a villamosból, Solymosi háromszor rálőtt, és a rendőr hat-nyolc percen belül meghalt. A fiúk családi környezetét rendezettnak ábrázolta az újságíró, azonban azt nehezményezte, hogy Solymosi Attila – akinek édesapja autószerelő, édesanyja csoportvezető volt – havonta 5000 forint zsebpénzt kapott.

Az *Ország-Világ* 1988. novemberben képes riportot közölt a történetekről, a rendőr árván maradt családját helyezve a középpontba:⁴⁴ *Az utolsó járat* címet viselő írásban fénykép látható az özvegyről és az árván maradt két gyermekről (a 11 éves Zsoltról és a 7 éves Adriennről), akik játék mackóikat szorongatják. A kép felirata: „Valaki nagyon hiányzik a Bukszár családból.” A cikk felütése a gyilkosság kapcsán a közbiztonság romlását hangsúlyozta: „Budafok gyászol. Két héttel korábban senki sem gondolta volna, hogy létezik ilyen. [...] Taxisgyilkosság taxisgyilkosságot követ, most egy rendőr az áldozat, és azóta egy önkéntes rendőr meggyilkolásáról is hírt kaptunk...”⁴⁵ A videózás térhódításával az erőszak bevonult az otthonokba is.”

„A Magyarországon tapasztalható társadalmi feszültség a fiatal korosztály viselkedésén mérhető le leginkább. Ők azonnal pénzt akarnak. Sok pénzt a szórakozáshoz. Türelmetlenek, és ez azon is látszik, ahogyan a rendőrökkel viselkednek. Gyakran szí-

42 Szántó (2000) 388.

43 Udvarhelyi (1988)

44 Varjú (1988)

45 Miskolcon Buri István 55 éves önkéntes rendőrt ütötte tarkón Gulyás Mihály áruházi tolvaj. Az önkéntes rendőr elesett, beütötte homlokát a járdába, és sérüléseibe behalt kórházba szállítás közben. Lásd: *Népszabadság*, 1988. november 9.

dalmazzák az igazoltató rendőrt.” Ennek kapcsán az amerikai példát hozták fel, amit ugyan nem kellene követni, de hatásos: „ha valakit gépkocsijában igazoltat a rendőr, előbb kiszállítja, ráfekteti a kocsira, megmotozza, és csak utána kezdi az intézkedést.”

A cikk három mozzanat kivételével ugyanúgy ábrázolja a történeteket: egyrészt az újságíró szerint a rendőr a Móricz Zsigmond körtéren szállt fel, másrészt a fiatalok örjöngtek, a rendőrt a földre teperték, kicsavarták kezéből a pisztolyt, és ő még ekkor is csak riasztólövést adott le, ami a humánusságát bizonyította, „végveszélyben sem lőtt gyermekekre”. E cikk szerint a villamoson két lövés dördült el, és a villamosmegállóban már a földön fekvő, magatehetetlen emberre adta le a harmadik lövést Solymosi Attila. Hangsúlyozta az újságíró, hogy a fiatalok részegek voltak és a villamoson is ittak, a rendőr alkoholos befolyásoltságáról azonban nem esett szó. A villamosvezetőt felelősnek tartotta segítségnyújtás elmulasztásáért. A Bukszár családról az tudható meg a cikkből, hogy a rendőr öt éve – tehát 1983-ban – fogott házépítésbe a XI. kerület Kővirág soron. Felesége benyugtatózva és összetörve ült a riport készítése alatt, a rendőrt úgy ábrázolta, mint akire az egész lakókörnyezet számíthatott.

Ezen a cikken kívül még az *Ifjúsági Magazin* ábrázolta a családot: az egyik képen Bukszár Tibor látható karácsonykor gyermekeivel, a másikon az özvegy a két gyermekkel. A kép aláírása: „Már sohasem lesz ilyen boldog karácsonyuk.” Az interjúszituációra az újságíró kicsivel több mint tíz évvel később így emlékezett vissza: a gyászoló asszonynak „friss volt még a fájdalma, fekete gyászruhát viselt, a félig kész konyhában ült a fényképezőgép elé, ölében a tágra nyílt szemű kislánnyal, háta mögött a lehajtott fejű kisfiúval.” Az asszony az újságíró visszaemlékezése szerint tartott a sajtótól, mivel akkorra, amikor e cikk megszületett, már nyilvánosságra hozták, hogy az áldozat alkoholos befolyás alatt állt.⁴⁶

1990. szeptember 5-én jelent meg a *Pesti Műsor*-ban egy ajánló Vészi János dokumentumfilmjéről, *A halál villamosáról*. A film az elsőfokú eljárás egy bírósági tárgyalását rögzíti a Fővárosi Bíróságon, és Solymosi Attilával készített interjút is tartalmaz 1989-ből. „Látletet a magyar bíróságról, a »Népköztársaság« utolsó évében” – jellemezte filmjét a rendező.⁴⁷ A filmkritika szerint a villamos útja egyenesen a „pokolba vezetett”. A szerző a rendőr megítélésében mérlegelt: „Bukszár Tibor egy bukott rezsim utolsó »hősi halottja«, egyszersmind áldozata is”.⁴⁸ A történet eszerint „a hatalom bódulatában elkövetett önbíráskodásról” és „mártírcsinálásról” szól. „Kétszeres értelemben is, hiszen ki-ki éppen azt, azokat tekinti mártírnak, akiket »vérmérséklete« diktál.”⁴⁹

„[A] rendőr annak az eszmeiségnek az áldozata, amely szerint a rendőr, a rendőrség nem a törvények által korlátozott, szolgáló köztisztviselő, hanem a hatalom ökle, s aki ebbe az ökolbe belemar, az egész rendszerrel találja magát szemben.” Tehát ezen ábrázolásmód szerint a demokratikus rendőrkép harcol a diktatúrikussal. Az átmenet társadalmát úgy festi le, mint amelyben „összekuszálódtak, kiüresedtek a társas viszonyok”, a „lélek didereg” egy hazug rezsim hosszan tartó telében.

46 Szántó (2000) 383.

47 Mihalicza (1990)

48 Uo.

49 Uo.

A *Népszava* 1990. december 12-i számának újságírója próbálta hangulatkeltésként, a főtörzsőrmester emlékének bemocskolásaként ábrázolni azt a folyamatot, amely a gyilkosság óta zajlott: „A bűncselekményt követő időszakban a Bukszár-ügy a legkülönbözőbb megvilágításokba került. Különböző orgánumban azt hirdették, hogy Solymosi Attila és társai az arc nélküli hatalom ellen emeltek fegyvert. A főtörzsőrmester emlékét pedig egyesek nem átallozták bemocskolni. Ennek a hangulatkeltésnek a következménye, hogy még a mai napig sem látni tisztán a tragikus történetet.”⁵⁰

Szántó Gábor, az *Ifjúsági Magazin* újságírója 10 évvel később, *Mundérban mindhalálig – Zsarusírató* című könyvében így ábrázolta a korabeli sajtóviszonyokat: „Nem bűnügyi tudósítást írtam a srácoknak. Minden tényt nem ismertem, mert az első hetekben a Belügyminisztérium igencsak kódósítani próbált. Nyilatkozatban cáfolták, hogy Bukszár ittas volt, és amikor a napilapok egyre szabadabban mozgó újságírói ezt a kérdést feszegették, a »szerecsenmosdatás« volt egy ideig a rendőri vezetés legfőbb gondja. Működtek még a régi reflexek, a mundér becsületét védték, ahelyett hogy bólintottak volna: igen, megivott egy-két féldecit a szolgálatból hazafelé tartó rendőr. Magyarázgatni sem kellett volna. Nem csak a nehéz munkát végzők tértek be fejrönt után egy italra, munkaidőben is sok helyen öblögetett a nép. A főnökség pedig mindenütt »hivatalból« alkoholizált, a delegációkat, tárgyalófeleket nemcsak rágnivalóval, üdítővel, kávéval, de röviditallal is megkínálták.”⁵¹

Tehát a korabeli sajtótudósítások hangnemének átalakulásában nyomon követhetjük a rendszerváltást is: a közösség megsértését mint bűncselekményt hatályon kívül helyezték, és az eset felgöngyölítésével a felelősség megoszlásának kérdése is előtérbe került: felelős volt az áldozat is, az elkövetők is. Persze érdemes azon elgondolkozni, hogy mekkora a szerepe a véletlennek, mi lett volna, ha az elkövetők maradnak az éjjeli 3-as buszon, és nem szállnak át a villamosra, illetve ha a rendőr szolgálatának végeztekor hazasiet a családjához. Kevésbé hangsúlyozott momentum volt az eljárás során a villamosvezető szerepe: ha ő nem függönyözi el magát, ha nem fél, ha megpróbálja csillapítani a fiatalokat, illetve ha már nem nyitja ki újra az ajtókat, amikor a rendőr a villamosról leszállt, hogy a fiatalok is követhessék, hanem továbbhalad, akkor talán nem történt volna tragédia.

Utóhang

Mivel az eljárás négy évig tartott, a vádlottak élethelyzetében döntő változások következtek be: Solymosi Attila 1988. november 8-tól 1990. május 3-ig előzetes letartóztatásban volt. Szabadulása után megpróbálta folytatni iskolai tanulmányait. Az elméleti oktatás alól dekoncentráltág miatt felmentést kapott, majd 1990. június 4-től a Thermovillnál állt alkalmazásban. Hajdú István 1989. május 16-án szabadult az előzetes fogva tartásból. Tanulmányait másik iskolában folytatta, a harmadévet ismételte. 1990. február 27-én behívták sorkatonának. Leszerelése után dolgozni kezdett, 1991. április

⁵⁰ S. A. (1990)

⁵¹ Szántó (2000) 382–383.

15. óta a Sasad Rt.-nél segéd munkásként, víz- és központifűtés-szerelőként dolgozott, munkahelyén elégedettek voltak vele. Prahár Attila 1989. május 16. után esti tagozaton folytatta tanulmányait, és 1991 novemberében sikeres érettségi vizsgát tett. Munkaviszonyt létesített, anyagbeszerzőként és gépkezelőként dolgozott. Döme Sándor 1987 szeptemberétől borászként dolgozott, a szakképzettség megszerzése után. 1989. május 16-tól ezt a munkaviszonyát folytatta, 1991. április 26-án munkanélküli lett. 1991 februárjában édesapja meghalt. Egyedi Zsolt 1991. január 11-től öntödei betanított munkásként dolgozott, életjátszói kapcsolatban élt, gyermeke született 1991 áprilisában.

Sok kérdőjel maradhat bennünk a szövevényes eljárást végigkövetve, azonban egy biztos: olyan tragédia történt, amely mind a rendőr családja, mind a fiatalok életét derékba törte. A rendszerváltás évében, 1989-ben azonban már nem lehetett politikai ügyet kreálni a tragédiából: ha mindez 5 évvel korábban történt volna, a fiatalokra sokkal súlyosabb büntetést szabtak volna ki. A rendőr nemcsak egyszerűen a hatalom oldalán állt, hanem részt vett olyan politikai gyűlésen is, amelyen a rendszerhez való hűségét nyilvánította ki. A fiatalokat gyakran igazoltatták, ha hosszú volt a hajuk, vagy ha csak dologtalanul ácsorogtak az aluljárókban. Így a fiatalok érthető okokból rendőrellenesek voltak a korszakban, és emiatt is reagálhattak túlzóan a rendőr fellépésére a villamoson. Mindenesetre a rendőr az életével fizetett meg gondolatlanságáért. A fiúk visszailleszkedtek a társadalomba, családot alapítottak, többségük ugyanott él, ahol kamaszkorában. Az áldozat özvegye elköltözött Magyarországról: a tengerentúlon él.

IRODALOMJEGYZÉK

Levéltári forrás:

Solymosi Attila és társai pere. 3196/88. B.ü. B77/89. FB 8 Fk. 160/1991. PMB

Sajtóforrás:

- Lencsés (1990): Újabb eljárás a Bukszár-ügyben. In: *Magyar Hírlap*, 1990. december 12.
- Mihalicza Tamás (1990): Könnyező villamosok. In: *Pesti Műsor*, 1990. szeptember 5.
- Mink András (2013): Az MSZMP és az 1956-os népfelkelés. In: *Beszélő*, 2013. október 24. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/blog/mink-andras/az-mszmp-es-az-1956-os-nepfelkeles> (2015. augusztus 15.)
- Révész Sándor: A Bukszár-ügy és az idő I. In: *Beszélő*, 4. évf. 9. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-bukszar-ugy-es-az-ido-i> (2015. november 13.)
- Révész Sándor: A Bukszár-ügy és az idő II. In: *Beszélő*, 4. évf. 10. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-bukszar-ugy-es-az-ido-ii> (2015. november 13.)
- Révész Sándor: A Bukszár-ügy és az idő III. In: *Beszélő*, 4. évf. 11. sz. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-bukszar-ugy-es-az-ido-iii> (2015. november 13.)
- S. A. (1990): Ismét hatályon kívül helyezték a rendőrgyilkos és társai ügyét. In: *Népszava*, 1990. december 12.
- Udvarhelyi András (1988): A fiú háromszor lőtt. In: *Népszava*, 1988. november 15.
- Varjú Frigyes (1988): Az utolsó járat. In: *Ország-Világ*, 46. sz. 1988. november 18.

Szakirodalom:

Szántó Gábor (2000): *Mundérban mindhalálig. Zsarúsírató*. Budapest, Eszgé Bt.

Tóth Eszter Zsófia (2013): Kenyér, szőlő porba hulltak. Bordás András tragikus halála 1956-ban: a forradalmi és az ellenforradalmi bűnbakképzés prizmatörései. In Gyarmati György – Lengvári István – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Pécs, Kronosz Kiadó.

SUMMARY

The Death of Tibor Bukszár – the Last Policeman Killed During the Socialist Period

TÓTH Eszter Zsófia

On 4th November 1988 Tibor Bukszár, Hungarian policeman was killed at night on Tram number 47, Budapest. A group of young men did karate on the tram and they were very noisy. The policeman told them to stop this behaviour but they continued. The policeman was off duty going home. He had his gun on him and fired a warning shot towards the ceiling. After that one of the young men took hold of his gun. The policeman wanted to escape, but he could not and a young man, Attila Solymosi killed him at a tram stop. The judicial procedure was long: it finished in 1992. My paper sets out to describe what happened based on archive research and contemporary newspaper articles.

A határportyázó századoktól a határrendészeti kirendeltségekig

VARGA János

A tanulmány a II. világháború utáni határőrség megalakulásának 70. évfordulója alkalmából áttekinti az időszak határőrizetének egészét. Vizsgálja a történeti korszakváltás körülményeit, s azokat a határőrszervezeteket, amelyek párhuzamosan működtek honvédelmi és belügyi alárendeltségben, majd az Államvédelmi Hatóság kötelékében, a Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségében és – határrendészeti szolgálati ágként – a rendőrség kötelékében. Feltárja a határőrizeti szervezetek elé kitűzött célok, a feladataik, a szervezeti felépítésük és a tevékenységük közötti összefüggéseket.

A tanulmány a magyar határőrizet elmúlt hetven évét a határőrizet-történet jelenleg is tartó korszakának tekinti. A korszak további szakaszainak elkülönítésére azt veszi figyelembe, hogy a határőrizet céljából létrehozott szervezet hol helyezkedett el a magyar államigazgatás szervezetében. Ennek megfelelően négy történeti időszakot különít el:

- Párhuzamos szervezetek honvédelmi és belügyi alárendeltségben: 1945–1949.
- Az Államvédelmi Hatóság kötelékében: 1949–1956.
- A Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségében: 1957–2007.
- Határrendészeti szolgálati ágként a rendőrség kötelékében: 2008-tól.

Ebben a felosztásban az egyes szakaszok időtartamát tekintve szembevetendő az aránytalanság, ugyanakkor a választott kritérium jól kifejezi a határőrizetnek tulajdonított politikai, társadalmi jelentőséget és az egyes kormányzatok által meghatározott szerepet. Érthetőek és jól vizsgálhatóak a szervezet elé állított célok, a számára meghatározott feladatok, a szervezeti felépítés és a végrehajtás során alkalmazott tevékenységek.

A korszakváltás körülményei

Európa történetének a trianoni egyezményt megelőző évezredében a magyar királyság államhatárait a folytonos fenyegetések ellenére az aránylag állandóak között találjuk. Hazánk határőrizetének magasztos ügye mégis sokszor olyan bonyolult társadalmi viszonyok között jelent meg, hogy az utókor emlékezete csak nehezen tudja hűen azonosítani a pontos körülményeket. A változásokat tanulmányozva azt látjuk, hogy a mozgatórugók történelmi sorsfordulóinkhoz, a társadalmi evolúció kiemelkedő eseményeihez kötődtek.

A téma kutatója már rövid szemlélődés után érzékeli, hogy a digitális világban nagymértékben megváltoztak a történeti visszatekintés feltételei. A könnyebben elérhető irattári anyagok és az elmélyült tudományos tanulmányok mellett az elmúlt évtizedekben több volt határőr tollából jelent meg önéletrajz vagy önéletrajzi ihletésű tanulmány, napló, novellakötet, regény. Az emlékezetet élénkítik a Facebookon, YouTube-on közzétett személyes élmények, képek, dokumentumok. A közösségi hálón önszerveződő csoportok élük újra az egykori szolgálati évek eseményeit, táplálják a határőrbüszkeséget és -identitást. Mindez egy adósságunkra is fényt vet: még nem tártuk fel kellően a II. világháborúban a haza védelmében helytállt határőrök történetét. Fontosnak vélem, hogy legalább egy pillantást vessünk arra, hol voltak, mit tettek ebben az időszakban a „letűnt” kor határőrei.

A II. világháború utáni határőrség megalakulásának bonyolult viszonyait jól szemlélteti Váci Mihály *Azóta* című, 1970-ben írt versében, amelyben sorra veszi azokat a második világhézag óta bekövetkezett történeseket, amelyek miatt a jóra összeesküvőknek újra és újra neki kell látniuk „megcáfolni e történelmet, s felhozni valamit az emberiség mentségére”.

„1945. május nyolcadikán véget ért a második világháború.

Új időszámítást vezettek be.

Meghirdették a világbéke korszakát.

És azonnal nekiláttak.

*Fogságba terelték a különböző közkatónák millióit,
százvezreket őriztek a világ annyiféle megfigyelő táboraiiban,
tízezreket vetettek börtönbe a béke glóbuszán,
kémek és ellenkémek, árulók és hitvallók
százait ítéltek el történelmi ragyogású perekben”¹*

Az 1932-ben megalapított Magyar Királyi Határőrséget 1938. október 1-jétől a Honvédelmi Minisztériumhoz rendelték, ahol határ vadász-alakulatokká szervezték, amelyek a határőrizet mellett a határ védelmet is ellátták. Az országgyarapítás következtében a magyar államigazgatással együtt a határőrszervezetek is előrevonultak a régi-új határokig, ám néhány év után visszatérésre kényszerültek. A II. világháború végén a határ védelmi rendszer összeomlása a határ vadászok számára véres harcokban való részvételt, visszavonulást is jelentett. Románia 1944. augusztus 23-i átállása után Erdélyben a szovjet haderővel kerültek szembe, amely napokon belül a határőrszervezetek működési területére, ezzel együtt a keleti Kárpátokban kiépített Árpád-vonalhoz ért.

Lászk György honvéd a 22. határ vadász-zászlóalj aknavető szakaszának tagjaként 1944. szeptember 28-án a Borsai-hágó területén került harcha az ellenséggel, s 1944.

1 Váci Mihály versei.

május 10-én Berlin alatt esett amerikai hadifogságba, amelyből Dániában, féléves raboskodás után szabadult.²

Szepesvári Béla hadnagy 1940. július 4-én végzett a Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémián, s a 24. honvéd-határ vadászszázadnál kapta meg első tiszti beosztását. Szakasziparancsnokként vett részt az erdélyi bevonulásban. Huszton, Csíkszeredán, Gyimesfelsőlokon, Kolozsváron szolgált. A kolozsvári 60. portyázó osztály 2. századának parancsnokaként 1944. szeptember 4-én erőszakos harcfelderítést végrehajtva kezdte el a harci cselekményeket, amelyek végén a Szent László Hadosztály századparancsnokaként 1945. május 10-én Ausztriában, a Grazhoz közeli Deutschlandsbergnél esett angol fogságba, amelyből 1947. május 1-jén szabadult. Segéd munkásként tudott elhelyezkedni, 1948-ban katonai vonalon B listázták, elvették rendfokozatát, de 1996-ban rehabilitálták, őrnaggyá léptették elő,³ s ma már nyugállományú alezredes.

Sebő Ödön hadnagyot 1942. december 6-án avatták tisztté, s a 32. határ vadász-zászlóalj gyimesfelsőloki tisztesiskolájára került, éppen – az időközben már ehhez a zászlóaljhoz áthelyezett és rendfokozatban előléptetett – Szepesvári Béla főhadnagy alárendeltségébe. 1944-ben már a gyimesbükki őrs parancsnokaként szolgált, majd augusztus 28-án egy harccsoport parancsnokaként szervezte meg a Gyimesi-szoros védelmét. A heves harcok során a túlerőben lévő ellenség bekerítéséből szeptember 16-án kezdtek meg a kitörést. Ennek sikeres végrehajtása után, folyamatos harcok közepette Erdélyen, Szlovákián, Csehországon át Németországba vezette halálra ítélt zászlóalját, ahol amerikai hadifogságba került. Franciaországi hadifogolytáborokat is megjárva 1946 tavaszán tért haza. Bár a székesfehérvári 2. honvéd-kerületparancsnokság igazoló bizottsága július 17-i határozatában igazoltnak minősítette, ám a Honvédelmi Minisztériumban alakított bizottság szeptember 27-én elbocsátotta a közszolgálatból.⁴

A vesztes háború és a politikai rendszerváltás együttes következménye volt, hogy a korszakváltás során a régi és új határőrök nem adhatták át egymásnak a váltóbotot. A kivételek között emlékezhetünk meg Bajnóczi (Babula) Gyula főtörzsőrmesterről, akit 1939 márciusában helyeztek át az 57. határ vadász portyázó osztályhoz a szlovák határra, a rárópusztai őrsre, őrsparancsnoki beosztásba. Pozsonybesztercén esett orosz fogságba 1945. április 3-án. A fogságból való visszatérte után „igazoltnak” minősítették, és 1946 szeptemberében a 3. határ vadász-zászlóalj 8. századának parancsnokaként kapott beosztást Ipolytarnócon. Zászlóaljparancsnoka Maléter Pál alezredes lett. 1949. augusztus 18-án, este 20 órakor letartóztatták, és a budapesti Margit körúti politikai fegyházba szállították. Ott magánzárkába zárták 42 napra, hogy gondolkozzon, mit csinált 1944 szeptemberében az alsósztrégovai határon. A hadbíróság zárt tárgyaláson első fokon halálos ítéletet kért ellene. A fellebbezés után már nyilvános tárgyalásra került sor, amelyen felmentették a vádak alól. A felmentés után visszahívták, hogy teljesítsen további szolgálatot, de ő ezt már nem vállalta, és leszerelt.⁵

2 Kasuba-Zahorán (2015) – a honlapon 237 honvéd visszaemlékezései érhetők el.

3 Szepesvári (2006)

4 Sebő (2008)

5 Bajnóczi (2015)

Párhuzamos szervezetek honvédelmi és belügyi alárendeltségben

1945-re a magyar határőrizeti rendszer teljesen felbomlott, s romjain éles viták után két párhuzamos szervezet jött létre, osztozva a feladatokon. A Honvédelmi Minisztérium érvei szerint a rendőrség „mint harcra nem képzett és arra nem szervezett fegyveres testület, az országhatár biztosítására nem képesített alakulat, ezért nem veheti át teljes felelősségérzettel az ország biztonsága, megóvása terében a határőrség feladatát, főleg mint ahogyan a Belügyminiszter úr tervezi: mint vezető fegyveres testület, a határon szinte a honvédség fölé helyezkedve...”⁶ Az azóta eltelt idő távlatából úgy tűnik, hogy nem a szakmai vitákban, hanem az újabb vesztes világháborút kísérő politikai körülményekben rejlett a kompromisszumos megoldás.

A Honvéd Határőrség felállítását a „honvédelmi határszolgálat ellátására” a honvédelmi miniszter 1945. február 23-án, az 1939. II. tc. 14. §-a alapján rendelte el, s 1945. május 14-én már meg is alakult az 5025 fős szervezet. A 27 portyázó század 150 őrsén a határvadászok rendkívül nehéz körülmények között teljesítették szolgálatukat. A 31 fős őrsők 14-15 km-es határszakaszt őriztek. A gyengén felszerelt, híradó eszközök nélküli járőrökre épített egyvonalas, tartalék nélküli határőrizeti rendszer csak korlátozott feladatok végrehajtására volt alkalmas, lényegében csak az államhatár megfigyelését biztosította. Nem volt képes megakadályozni a tömeges csempészetet, elfogni a – gyakran fegyveres – határsértőket, felszámolni a jól szervezett fegyveres bandákat. Ugyanakkor a *fegyveres bandák elleni harcban* nemcsak saját működési területükön, hanem az ország mélységében (pl. 1945 őszén a honvédhadosztályok kijelölt alegységeivel együtt a Bakonyban)⁷ is részt vettek a határőrök.

A Magyar Állami Határrendőrséget a határrendészeti feladatok ellátására s elsősorban a határforgalom-ellenőrzés végrehajtására a belügyminiszter – a Magyar Királyi Határrendőrség felállítására vonatkozó 1903. VIII. tc.-et átdolgozva, aktualizálva – az 145.389/1945. IV. 12. BM rendeletével állította fel. A Vidéki Főkapitányság alárendeltségében, de a vármegyei, városi vagy járási kapitányságoktól és a községi rendőrbiztoságoktól függetlenül, önállóan működött.⁸

A négyezer fő körüli, gyakran változó létszámú határrendőrség a tevékenységének megkezdésekor 26 kapitányságból és az alájuk rendelt 179 őrsből állt. Egy kapitányságon 53 fő szolgált:

- 1 parancsnok (rendőr őrnagy vagy százados),
- 1 parancsnokhelyettes (rendőr főhadnagy),
- 1 őrszemélyzeti parancsnok (rendőr főhadnagy vagy hadnagy),
- 4 detektív,
- 1 segédhivatali tisztviselő,
- 44 fő örlegénység.

⁶ Szőcs (1975)

⁷ Keserű–Parádi (1990) 102.

⁸ Lásd még: Gáspár (2006) 61–66.

Egy tiszti őr létszáma 43 fő volt:

- 1 parancsnok (rendőr hadnagy),
- 1 parancsnokhelyettes (rendőr alhadnagy),
- 4 detektív,
- 37 fő őrlegénység.

Egy nagy létszámú őrön 1 tiszthelyettes és 19 fő őrlegénység, míg egy kis létszámú őrön 1 tiszthelyettes és 11 fő őrlegénység szolgálhatott.⁹ A kezdeti viták és súrlódások ellenére a két szervezet tevékenysége – sikeres együttműködésük eredményeként – jól kiegészítette egymást. Ezt egyértelműen igazolták a szervezett áru-, ember- és fegyvercsempészbandák felszámolására irányuló soproni és csengeri razziák.

Az Államvédelmi Hatóság kötelékében

A kommunista hatalomátvétel átformálta a magyar társadalmat. Az erőteljes orosz hatás következménye lett az is, hogy a két világrendszer éles, közvetlenül háborúval fenyegető szembenállása előtérbe helyezte a katonai határőrizetet (határbiztosítást, határvédelmet). Ugyanakkor itt vette kezdetét új ideológiai alapokon az emberek, eszmék, információk szabad áramlásának megakadályozására, illetve teljes ellenőrzésére való törekvés s az ennek megvalósítására hivatott, totalitásra törekvő határőrizet.

A 4353/1949. (XII. 28.) MT rendelet a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságából és a Honvéd Határőrségből 1950. január 1-jével létrehozta a Minisztertanács felügyelete alá tartozó Államvédelmi Hatóságot. A határőrizet elvesztette rendészeti jellegét, katonai alapokon szerveződött újjá és pártirányítás alá került. Gáll István novellái érzelmekkel telve tárják elénk a személyi állomány összetételi változásának feszült légkörét. A még meglévő határvasdász tiszti állományt, akiket a régi határvasdász-sapkáról neveztek „tollasok”-nak, végleg felváltották a „káderek”, akiket akkortájt haladéktalanul a határra irányítottak.¹⁰ A rendelet szerint a határrendőrség is megszűnt, s a határforgalom ellenőrzését végrehajtó határrendészeti kapitányságok közvetlenül a határőrség alárendeltségébe kerültek. A határőr-parancsnokság közvetlen alárendeltségébe került a Budapesti, valamint a Dunaföldvári Folyami és Légi Forgalmellenőrző Pont (FEP). A kilenc határőr-kerületparancsnokság és az önálló zászlóalj a területi elhelyezkedése szerint fogadta be a többi FEP-et. A FEP-eket a forgalom jellege és nagysága alapján kategóriákba sorolták, s az állománytáblázatok szerint 80, 55 vagy 30 fő hivatásos határőrrel dolgoztak. 1951. január 3-tól század-, illetve szakaszszervezővel sorállományúakat is biztosítottak a kutatói, biztosítási és mélységi ellenőrzési feladatok ellátásához.

Az immár 17 777 fős határőrség tovább összpontosította erőfeszítését a szocialista világrendszer határainak is tekintett nyugati és déli viszonylatban. A létszám növekedésén túl a határőrzet és a határsáv intézménye, a robbanó műszaki zár, a mozgást gátló akadályok széles körű alkalmazása, a nyomsáv stb. jelentős hatással volt a ha-

⁹ 1. számú melléklet a 145.389/1945. IV. 12. BM rendelethez. Határrendőrség szervezete.

¹⁰ Gáll (1982) 17.

tárőrizet rendszerére. A déli és a nyugati határszakaszon elkezdődött a totális határőrizeti rendszer kiépítése. 1950-ben a déli, majd 1952-ben a nyugati határszakaszon is 15 km-es határövezet, ezen belül 500 és 50 m-es határsávot hoztak létre, amelyekbe csak rendőrségi, illetve határőrségi engedéllyel lehetett belépni. Az 50 m-es határsávba csak határőrök mehettek be. Ezt a szabad mozgást és a mezőgazdasági művelést egyaránt korlátozó újabb intézkedést biztonsági rendszabállynak is tekinthetjük, különösen annak fényében, hogy sok határőr és ügynök figyelmetlenségéből vagy az esőzések során elmosódott aknákra véletlenül rálépve megcsonkult vagy életét veszítette. A nyugati határszakaszon a határvonal mellett négyzethálós rendszerű, szögesdrótból készült műszaki zárat építettek ki. Délen és nyugaton is gyalogsági aknamezőt telepítettek az államhatár mentén 318 km hosszúságban.

1953. július 15-től az Államvédelmi Hatóság a Belügyminisztérium alárendeltségébe került. A határőrséget és a karhatalmat közös parancsnokság vezette. A nyugati határszakasz őrizetét megerősítették, amelynek részeként belső átcsoportosítással megnövelték a nyugati kerületek létszámát. A lakosság bevonásának szervezett formája volt a hazafias együttműködő csoportok tevékenysége. Az 1950–1955 közötti 8705 határsértő-elfogásból 875 valósult meg a támogatásukkal.¹¹ 1956-ban a nyugati és a déli határszakaszon felszedték az aknamezőt. Délen a drótkerítés alkotta műszaki zárat is megszüntették, könnyebbé tették a határterületi lakosság mozgását.

A Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségében

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a szocialista államigazgatás átalakult. Az Államvédelmi Hatóság megszűnt, a határőrség önálló országos hatáskörű szervezatként a Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségébe került. Hivatásos állományja ismét jelentős mértékben kicserélődött. A határőrizet erő kifejtését nyugaton tovább összpontosították, s már 1957 elején újratelepítették az aknamezőt. Szigorították az adminisztratív intézkedéseket, s ennek részeként jugoszláv viszonylatban viszszaállították a határövezetét.

A határőrizet nyugati és déli viszonylatban adminisztratív eszközökkel való további erősítése mellett a határőrség vezetése a többi viszonylatban kereste az új megoldásokat, s ennek részeként már 1960–1965 között jelentős energiát fordított a hivatásos állománnyal végrehajtandó határőrzés lehetőségeinek tanulmányozására is. Csehszlovákia magyar viszonylatú, hivatásos állományú határőrizeti szervei tevékenységének elemzése után 1961 áprilisától 1962 szeptemberéig hat kísérleti őrs működött: Battonyán, Gyulaváron, Nyírábrányban, Csengerben, Hidasnémetiben és Ipolytarnócon. A kísérlet előtti 25–30 fős vegyes (hivatásos és sorozott) állomány 10 fős hivatásos állományra csökkent: 1 parancsnok (tiszt), 1 parancsnokhelyettes (tiszthelyettes), 8 beosztott területfelelős (tiszthelyettes). Az őrsök működési területét 3–4 kisebb területre (szektorokra) osztották, amelyeken a területfelelősök a személyes felelősség elve alapján teljesítették szolgálatukat.

¹¹ *Határőrség 1906–1945–2007.* 17.

A kísérlet a legtöbb területen pozitív eredményeket hozott. Ezek közül kiemelkedő a határőrizeti eredmények javulása, valamint az erő- és eszközszükséglet csökkenése. A fellelhető dokumentumok szerint a megfelelő felkészültségű tiszthelyettes-állomány hiánya okozta a legtöbb gondot, s ez vezetett a kísérleti őrök megszüntetéséhez, azzal a kitételrel, hogy 2-3 év múlva újból megvizsgálják az áttérés lehetőségeit.

A határőrség országos parancsnoka 1964 októberében javaslatot is tett „a baráti viszonylatú határszakasz hivatásos tiszthelyettesi állománnyal való őrzésének megvalósítására”, ám figyelemre méltó, hogy az már több helyen eltért az eredeti elképzeléstől. A hivatásos állományú határőrizeti rendszert ugyan továbbra is perspektivikusnak tekintette, és célszerűnek tartotta több lépcsőben való bevezetését, de már nem egyenmű szervezetre s a végrehajtásban nem csak az őrökre gondolt: „A kerületek törzseinél célszerű tartalék századot szervezni a jelenlegi kommandáns szakaszok és tartalék őrök állományából, azzal a feladattal, hogy az objektumőrzést, szükség esetén razziákat, őrök megerősítését, terepszakaszok lezárását hajtsák végre.”¹² Habár a javaslat akkor nem valósult meg teljes értékűen, a tapasztalatok minden bizonnyal jól hasznosultak a határőrség rendszerváltás utáni átszervezése során.¹³

A déli határövezet 1965-ben, a nyugati 1969-ben szűnt meg. Az aknamező felszedése 1971-ben fejeződött be, helyette elektromos jelzőrendszert építettek ki. A határőrizet erőinek és eszközeinek alkalmazását összehangolták, s ezt alátámasztja a Belügyminisztérium Filmstúdiójának „oktatófilmje a határőrizet eredményes kivitelezéséről, mely ötvözi a modern jelzőrendszer adottságait az élő erők szakszerű fellépésével. A jelzőrendszer minden kiváló tulajdonsága mellett ugyanis a határőrizet végrehajtásában a döntő szerep az élő erőknek jut, és az ő maximális hatékonyságától (sic!) függ.”¹⁴

Miközben a határsértők módszerei és eszközei folyamatosan megújultak, az 1970-es évek elejétől beszűkültek a határőrizeti tevékenység hatékonysága biztosításának további mennyiségi forrásai. A határforgalom-ellenőrzés és a biztosítási feladatok egyre nagyobb erő- és eszközigényét belső átcsoportosítások révén kellett biztosítani. Ebben a helyzetben a hangsúly a szervezet és a tevékenység rendszerének minőségi fejlesztésére, a belső tartalékok feltárására és mozgósítására tevődött át. Különös figyelmet érdemelnek azok a módszerek és formák, amelyek rendszerbe foglalták az első lépcső alegységei, illetve az első és második lépcső alegységei közötti együttműködést, s az adott határőrizeti-operatív helyzetben megteremtették az erő kifejtés összpontosításának és rugalmas áthelyezésének határőrkerület-szintű feltételeit.

Javultak a kapcsolatok a határterületi lakossággal. Szerepet játszott ebben a magyar állampolgárok külföldre utazásának megkönnyítése az 1970-ben életbe lépett új útlevéltörvénnyel. A határforgalom fellendülését elősegítette a határátkelőhelyek bővítése, az új határátkelőhelyek megnyitása, a jugoszláv–magyar, a magyar–román és a magyar–szovjet kishatárforgalmi egyezmények életbelépése is. 1971-ben már a határsértők közel egyharmadát fogták el az önkéntes határőrcsoportok segítségével.

12 Javaslat a baráti viszonylatú határszakasz hivatásos tiszthelyettesi állománnyal való őrzésének megvalósítására.

Határőrség Irattár 03065/1965.

13 Varga (1999) 18–19.

14 A határőrség tevékenysége.

A rendszerváltás előtti határőrség főbb azonosítási jegyeit az határozta meg, hogy a fegyveres erők része volt, ennek megfelelő szervezettel. Szervezetszociológiai értelemben a szervezeti életre a katonai szervezetek keleti modellje volt jellemző, amely kizárta az autonómiákat, nem a funkcionalizmus szerint szakosodott, az intézményi jelleget ideológiákkal töltötte ki. Az életmódelemek közötti egyenlőtlenséget elméletekkel, jelképekkel egyenlítette ki. A hivatásos jelleget csak elvi, politikai irányítás mellett engedte meg.¹⁵ A működést nem törvények szabályozták. Feladatait totalitásra törekvő ellenőrzési rendszerrel valósította meg. A szervezeti kultúrát az határozta meg, hogy a végrehajtó szolgálatot alapvetően a nagy létszámú, hatósági jogkörrel nem rendelkező sorkatonák hajtották végre, akiknek tevékenysége az elfogásokra korlátozódott. A belső működést vezetői döntések szabályozták. A nemzetközi együttműködést a Varsói Szerződéshez és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsához való tartozás határozta meg. A megváltozott társadalompolitikai körülmények között a határőr szakemberek is kezdték érzékelni a cél, a feladat, a szervezet és a tevékenység rendszerének ellentmondásait. Megítélésem szerint az ellentmondások zöme a katonai erő rendészeti alkalmazásában rejlett,¹⁶ amely a gyakorlati megvalósulás során nem bizonyult kellően szakszerűnek és hatékornak.

A határőrség történetében 1989-től történelmi jelentőségű változások kezdődtek. A nyugati és déli határon megszűnt a nyomsáv, az osztrák határon lebontották az elektromos jelzőrendszert. 1989-ben Magyarország csatlakozott a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi genfi egyezményhez. A kormány döntése alapján a határőrség 1989. szeptember 11-én megnyitotta a nyugati határszakasz határátkelőhelyeit az NDK-állampolgárok előtt. A történéseket méltán soroljuk haladó hagyományaink közé, s emlékezünk meg róluk évenként. Hatását jól érzékelteti, hogy az 1989. augusztus 19-ei páneurópai piknik 20. évfordulóján Angela Merkel Magyarországra látogatott, s elmondta, hogy a magyarok bátorsága szárnyakat adott a németeknek: „A történelem egyes emberek kis, de bátor lépéseiből áll. Ami itt történt, az már egy darab történelem. Németország és a német emberek soha nem fogják elfelejteni, amit Magyarország tett azért, hogy ma mindannyian szabadságban élhetünk.”¹⁷

A társadalmi rendszerváltás megteremtette a feltételeket a jogállamiság követelményeinek megfelelő határőrség létrejöttéhez. Átalakulását befolyásolta a feszült nemzetközi helyzet, a délszláv válság is. A jugoszláv polgárháború következtében nemcsak az illegális migrációs hullám erősödött, hanem számolni kellett a harctevékenységek hazánk területére való áttérjedésével is. Ezért a déli viszonylatú határőrszervezeteket megerősítették, a szolgálatellátás intenzitását fokozták, s felállították a páncélozott szállító harcjárművekkel, páncéltörő rakétákkal is felszerelt határrendészeti akciószázadokat. Az elhúzóódó harcok miatt sor került a határrendészeti századok akciózászlóaljakká való fejlesztésére, a Baranya-háromszögben a viszonylati parancsnokság felállítására és működtetésére.

15 Gyurkó et al. (1992) 35.

16 Az 1981-ben Siófokon megrendezett nemzetközi kriminalisztikai szimpozionon tartott előadásában Zentai alezredes, a határőrség határügyi osztályának akkori vezetője a határőr csapatok tevékenységének szerves részeként tárgyalta a forró nyomon üldözést. Lásd: Balázs (1982) 122.

17 Bihari (2015)

Az átalakulás eredményeként a határőrség a demokratikus jogállam követelményeinek megfelelő, kettős rendeltetésű, meghatározóan rendészeti jellegű, európai színvonalú, hatósági jogköröket gyakorló rendvédelmi szervezetté vált. Működésének jogi alapjait megerősítette az Alkotmány módosítása (1993), a rendőrségi (1994), a honvédelmi (1993), az idegenrendészeti (1994), a határőrizeti (1997), a menekültügyi (1997) törvény, valamint a büntető törvénykönyv (1997) és a büntetőeljárásról szóló törvény módosítása, illetve megalkotása. Szervezeti kultúráváltás kezdődött, amely a totális ellenőrzési rendszerek megszüntetésében, a határforgalom elégséges biztonságnak megfelelő szelektív és differenciált ellenőrzésében, az önálló hatósági jogalkalmazói szemlélet kialakításában jelent meg.

1998. április 25-én ünnepélyes körülmények között az utolsó sorkatonák is leszereltek a határőrségtől. A győri határőrkerület északi viszonylatú őrséin működtetett kísérleti szervezetek tapasztalatai alapján többéves előkészítés után megtörtént a hivatásos határőrizeti rendszer kiépítése és ezzel együtt a határőrség szervezetének gyökeres átalakítása. A határőrkerületek igazgatóságokká szerveződtek, majd két igazgatóságot teljesen felszámoltak. A szervezeti élet egészére kiterjedő modernizációs törekvések határozott irányt vettek a rendészeti jelleg kiteljesítéséhez.

A határőrség vezetése minden szervezeti szinten megújította kapcsolatait a civil szervezetekkel. Ennek részeként 1999-ben együttműködési megállapodást kötött az Országos Polgárőr Szövetséggel, főként a határ menti településeken működő polgárőr-egyesületekkel alakítottak ki tartalmas kapcsolatot. Minden határőr-igazgatóságon polgárőr összekötőt jelöltek ki. Az Országos Polgárőr Szövetség Elnökségébe magas beosztású vezetőt delegáltak. Soron kívül megszervezték a polgárőrök speciális képzését. Megalakult a polgárőrség Határőr Tagozata. Megszervezték a határőr-polgárőr közös szolgálatot. Szolgálatból kivont gépjárműveket adtak át a polgárőrségnek. Rendszeresen részt vettek a polgárőrség rendezvényein.¹⁸

A nemzetközi kapcsolatrendszer politikai gátjai feloldódtak, így a nemzetközi együttműködés is új alapokra került. 1993 óta évente megrendezték a Nemzetközi Határrendészeti Konferenciát, amelyen hamarosan több mint félszáz ország és számos, migrációval foglalkozó nemzetközi szervezet küldöttsége vett részt, reprezentálva a migrációt kibocsátó, a tranzit- és célországokat, illetve az illegális migráció kezelésében együttműködő országokat és szervezeteket.

Megkezdődött a technikai fejlesztés, amelynek eredményei először az informatikai eszközök alkalmazásában, a híradás minőségi fejlesztésében jelentkeztek. Az uniós csatlakozás szakterületi feltételei 1998–2004 között jöttek létre. Megtörtént a schengeni jogharmonizáció, és a határőrség képessé vált a joganyag alkalmazására. A technikai fejlesztés főként az uniós források segítségével (PHARE, COP programok) felgyorsult. Elkészült, majd a gyakorlati munkavégzésben alkalmazni kezdték a schengeni kézikönyv magyar változatát. A kommunikációs képességek fejlesztése céljából beindultak az intenzív idegen nyelvi felkészítések.

¹⁸ Túrós (2009) 12.

2004. május 1-jére, hazánk uniós csatlakozására a határőrség országos hatáskörű rendészeti szervezetté, nyomozó, idegenrendészeti és szabálysértési hatósággá, közigazgatási szakhatósággá, menekültügyi ügyekben közreműködő szervvé vált, amely az Alkotmány alapján az államhatár őrzése és rendjének fenntartása érdekében az ország területének egészére kiterjedő illetékességgel valósította meg jogszabályokban rögzített feladatait. A határforgalmat 112 határátkelőhelyen ellenőrizte. Az uniós és a schengeni követelmények teljes körű érvényesítésére létrehozta a magyar nemzeti sajátosságoknak megfelelő Integrált Határigazgatási Rendszert (International Border Management – IBM).

Az uniós csatlakozással a nemzetközi együttműködés új dimenziói nyíltak meg. Megteremtődtek az európai információs és más szakmai rendszerekhez való csatlakozás feltételei. A határrendészeti szakmai kultúra unión kívüli terjesztése céljából Magyarország európai méretű projektekbe kapcsolódott be.

2005 októberében a határőrség megalkotta stratégiáját a teljes jogú schengeni csatlakozásig és az azt követő időszakra. A 2007. december 21-én megvalósult¹⁹ schengeni csatlakozáskor az országos parancsnokság közvetlen alárendeltségében működő 10 határőr-igazgatóság helyi szerveként 63 határrendészeti kirendeltség, 15 határvadászszázad, 27 bűnügyi és felderítő szolgálat, 6 idegenrendészeti központ tevékenykedett. 11 500 fős állományából 10 100 volt hivatásos és 1400 polgári alkalmazott. A személyi állomány életkori átlaga 32,7 év volt, s 81,1%-a dolgozott a végrehajtásban.

Határrendészeti szolgálati ágként a rendőrség kötelékében

A határőrség szervezeti hovatartozásával kapcsolatos viták a rendszerváltás időszakában ismét feléledtek. Vezetőinek stratégiai gondolkodása, kezdeményezőkézsége, a határőrizeti helyzet éles változásaira való hatékony reagálása azonban az önálló működés mellett szólt. Sokan érveltek azzal, hogy az Európa több országában végbement integrációs folyamat a külső körülmények hatására, pontosabban az uniós és a schengeni csatlakozás következményeként Magyarországon is feltétlenül be fog következni.

A nemzetközi összehasonlítások tükrében ugyanakkor nincs erre vonatkozó bizonyosság. Ezt jól szemlélteti, hogy a „volt Csehszlovákiában az államhatár védelmi rendszer megváltozása, a rendőrség és határőrség integrációja az 1991. évi 333. és 334. törvénnyel fejeződött be. Egyúttal a Határőrség határrendészetté vált, és hivatásos rendőrök teljesítettek szolgálatot. Ebben az időszakban a katonai jellegű határőrizetet felváltotta a rendészeti határőrizeti tevékenység.”²⁰ Ausztriában „2005. 07. 01-i hatállyal került sor a rendőrség és csendőrség összevonására, amely testület a Szövetségi Rendőrség egységes rendvédelmi testületévé vált. Ezt az integrációt Ausztriában a rendészeti igazgatás megújulásának 1945 óta egyik legnagyobb projektjeként tartják számon.”²¹

¹⁹ A légi határellenőrzés terén csak 2008. március 31-én lépett életbe.

²⁰ Balga (2009) 25.

²¹ Handler (2009) 33.

Az uniós jog egyáltalán nem tartalmaz a határőrök szervezeti hovatartozására vonatkozó kötelező szabályozást, sőt azt egyértelműen nemzeti jogkörnek tekinti, hiszen a Schengeni határ-ellenőrzési kódex fogalommeghatározása szerint a határőr „olyan tisztviselő, aki a nemzeti joggal összhangban a határátkelőhelyen, az államhatáron vagy az államhatár közvetlen közelében teljesít szolgálatot, és aki e rendelettel és a nemzeti joggal összhangban határellenőrzési feladatokat végez”.²²

Zsinka András egyértelműen fogalmaz a rendészeti integráció megvalósulásának magyar indokáról: „A kormányprogram a közigazgatás korszerűsítését kiemelt feladatként határozta meg, illetve a Konvergencia Program az államigazgatás kiadásainak csökkentését írta elő. Az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről szóló, 2118/2006. (VI. 30.) Korm. határozat a rendészeti szerveket érintően – többek között – a rendőrség és a határőrség integrációjának végrehajtását határozta meg. A végrehajtást közel egyéves munkában a – külön e célból létrehozott – szakmai bizottságok a szakszervezetekkel együttműködve készítették elő. Elkészültek az integráció szabályozási dokumentumai. Az igazságügyi és rendészeti miniszter 2007. október 3-án jóváhagyta az integrált rendőrség területi és helyi szerveinek 2008. január 1-től engedélyezett státuskeretét, valamint az Országos Rendőr-főkapitányság, a Köztársasági Őrezred, a Nemzeti Nyomozó Iroda, a Készenléti Rendőrség, a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság, a Budapesti Rendőr-főkapitányság, a megyei főkapitányságok, valamint a 7 regionális gazdasági ellátó szerv 2008. január 1-jétől hatályos szervezési állománytáblázatát. Az új integrált szervezetben az engedélyezett rendszerezített státusok száma 45 000 fő.”²³

A végrehajtás során a Határőrség Országos Parancsnoksága a rendőrség országos szerveibe, a tíz határőr-igazgatóság a megyei rendőr-főkapitányságok szerveibe integrálódott. A schengeni tagság miatt az 1103 km hosszú belső határok őrzetének megszüntetésével az 51 határrendészeti kirendeltség közül 29 látta el továbbra is feladatát az 1139 km hosszú schengeni külső határszakasszal rendelkező megyei rendőr-főkapitányságok szervezetében.

Az integráció társadalmi megítélése sokszínű volt. „A Polgárőrség nem örült a Határőrség integrációjának!”²⁴ Ráadásul ebben az időszakban nem csak azok a határőrök léptek ki a hivatásos szolgálatból, akik nem kívántak a rendőrség kötelékébe átlépni, sokan választották a nyugállományba vonulást is. „Jelentős volt az az állomány, amely elhagyta az állami rendészeti szervezeteket, és amely megjelent a civil szférában. Ezzel kénytelenek vagyunk számolni, hisz igen jól fölkészült szakemberek érkeztek a különböző testületektől.”²⁵ A schengeni csatlakozás után a regionális együttműködés és a

22 Az Európa Parlament és a Tanács 562/2006/EK rendelete (2006. március 15.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok közösségi kódexének (Schengeni határ-ellenőrzési kódex) létrehozásáról. I. cím, 2. cikk, 13.

23 Zsinka (2009) 42.

24 Túrós uo.

25 Német (2009) 14.

FRONTEX²⁶ keretében megvalósuló közös akciók jelentősen hozzájárultak a magyar s egyben az uniós külső határok eredményes őrizetéhez.

2015-ben az Európai Unióba irányuló tömeges méretű migráció jelentősen hatott a magyar határigazgatás egész rendszerére. A Határrendészeti Igazgatóság 2015. szeptember 15-én kezdte meg szakmai tevékenységét a rendőrség határrendészeti szolgálati ágában. A Készenléti Rendőrség 2106 fős új szervezeti egysége a Készenléti Rendőrség vidéken elhelyezkedő bevetési osztályaiból, valamint mélységi ellenőrzési osztályaiból alakult. Az országos rendőrfőkapitány a Határrendészeti Igazgatóság két határvadász bevetési főosztályához hat határvadász bevetési osztályt rendelt. Feladatuk az államhatár védelmének és rendjének további megerősítése. Megkezdődött az államhatár őrizetével és rendjének védelmével kapcsolatos jogi szabályozás helyzetéhez illő szigorítása, déli viszonylatban a műszaki zár telepítése, a nemzetközi együttműködési rendszer továbbfejlesztése.

Összegzés

A II. világháború utáni határőrségek gyakran változó körülmények között működtek. Az egyes országos hatáskörű szervezetek elé kitűzött célok, a számukra meghatározott feladatok végrehajtása a szervezetek folyamatos átalakítását eredményezte területi és helyi szinteken is. Területi szinten határvadász-zászlóaljok, határőrezredek, határőrkerületek, határőr-igazgatóságok működtek. Helyi (végrehajtó) szinteken gyakran váltották egymást határportyázó századok és őrsök, határrendőr-kapitányságok és őrsök, önálló határőrőrsök, forgalom-ellenőrző pontok, tartalék őrsök, mélységi őrsök, tartalék századok, szállító, híradó és műszaki alegységek, határőrizeti kirendeltségek, határforgalmi kirendeltségek, bünygyi felderítő szolgálatok, határrendészeti akciószázadok, határvadászszázadok, bevetési osztályok, mélységi ellenőrzési és közterületi támogató alegységek. Mára új végrehajtó szervezeti elemként megjelentek a határvadász bevetési osztályok is.

Az államhatár védelme, őrizete, a határrendészet olyan feladat, amely elméletben és főként gyakorlatban nehezen határolható el más területektől. Ez is az oka annak, hogy a feladat végrehajtására létrehozott szervezetek minősége és hovatartozása gyakran változott, és viták kereszttüzében állt. Megállapítható ugyanakkor, hogy a II. világháború óta működő – akár rendészeti, akár katonai jellegű – határőrizeti, határrendészeti szervezetek mindegyike a rendvédelmi szervekre jellemző tevékenységformákkal hajtotta végre békeidőszaki feladatait, s ez megerősíti a határőrzés során fennálló törvényszerűségek és elvek hosszú távú érvényét, tendenciajellegét. A múltbéli példák hasznos tapasztalatokat jelenthetnek a rendőrség határrendészeti tevékenységének korszerűsítésekor is.

²⁶ *European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union* – Az Európai Unió Külső Határain Való Operatív Együttműködési Igazgatásért Felelős Európai Ügynökség, közhasználatú magyar megnevezéssel: Európai Határőrizeti Ügynökség.

A sokak által Cicerótól eredeztetett római közmondás, „*Historia est magistra vitae*” („A történelem az élet tanítómestere”) magyarázata szerint sokat lehet tanulni a régi emberek hibáiból és erényeiből. A határőrizet történetének utolsó hetven évét feldolgozva és újból áttekintve egyetérthetünk ezzel. Ám azt is láthatjuk, hogy bőven vannak még lehetőségek a kutatások folytatására, a fehér foltok eltüntetésére, a jelenre és a jövőre vonatkozó következtetések levonására. A téma folytatására jó alkalmunk lesz 2016-ban, a Magyar Királyi Határrendőrség felállításának 110. és a Magyar Határrendőrség megalakulásának 70. évfordulója alkalmából megrendezett konferenciákon, megemlékezéseken.

IRODALOMJEGYZÉK

1. számú melléklet a 145.389/1945. IV. 12. BM rendelethez. Határrendőrség szervezete. A baráti határszakaszon működött kísérleti őrőkről a Belügyminiszternek készített jelentés. BM. Hő. Opság. Irattári sz.: 01810/1964.
- A határőrőrs tevékenysége. (2015) Forrás: http://film.indavideo.hu/video/f_a_hatrr_rs_tevkenysge (2015. 07. 06.)
- Az Európa Parlament és a Tanács 562/2006/EK rendelete (2006. március 15.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok közösségi kódexének (Schengeni határ-ellenőrzési kódex) létrehozásáról.
- Bajnóczi Gyula (2015): *Az őrsparancsnok*. Forrás: www.hatarvadasz.hu/Irodalom/bajnoczigyula/index1.html (2015. 08. 17.)
- Bakondi György – Sándor Vilmos – Szabó József (szerk.) (1993): *A magyar határőrség a rendszerváltás folyamatában: Tanulmány*. Budapest, BM Kiadó.
- Balázs László (szerk.) (1982): *XIII. Nemzetközi Kriminálisztikai Szimpozion*. Budapest, BM Kiadó.
- Balga, Jozef (2009): A rendőrség és határőrség integrációjának tapasztalatai a volt Csehszlovákiában. A szlovák határrendészeti szervek helyzete és tevékenysége. In: *Határrendészeti Tanulmányok*, 6. évf. 3. sz. 25-30. oldal.
- Bihari Dániel (2015): Bulizás közben lebontottuk a határzárát. Forrás: www.hir24.hu/tech-tud/2015/08/19/bulizas-kozben-lebontottuk-a-hatarzarat (2015. 08. 9.)
- Előterjesztés a baráti viszonylatú határszakasz hivatásos tiszthelyettesi állománnyal való őrzésének megvalósítására. 1985. Budapest, BM Határőrség Országos Parancsnokság. Irattári sz.: 0305/1965.
- Fórizs Sándor (2015): Az államhatár műszaki megerősítésének kezdete 1948-ban. In: *Hadtudomány*, 25. évf. elektronikus sz. 101–110.
- Gáll István (1982): *Kalendárium*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Gáspár László (2006): A Magyar Állami Határrendőrség helye, szerepe a magyar határőrizet fejlődéstörténetében. In: *Határrendészeti Tanulmányok*, 3. évf. 1. sz. 61–66.
- Gáspár László – Tátrai Miklós (2011): *Zöld mezőben csillagok. Fejezetek a határőrség történetéből*. Budapest, ORFK.
- Gyurkó Pál et al. (1992): *A társadalmi értékrend tükröződése a határőrség hivatásos állományának gondolkodásában (1989–1992)*. Budapest, BM Kiadó.
- Handler, Karl (2009): Az osztrák tartományi csendőrség határszolgálatának rendőrséggel történt fúziójának tapasztalatai illetve a magyar rendőrség és határőrség integrációjának hatásai Ausztriára. In: *Határrendészeti Tanulmányok*, 6. évf. 3. sz. 31–34.
- Határőrség 1906–1945–2007*. A Határőrség jubileumi kiadványa, szerző, szerkesztő nélkül. Budapest, 2007.
- Határrendészeti Tanulmányok*, 6. évf. 3. sz. (2009)

- Javaslat a baráti viszonylatú határszakasz hivatásos tiszthelyettesi állománnyal való őrzésének megvalósítására. Határőrség Irattár 03065/1965.
- Kasuba István – Zahorán Attila (2015): *Lászk György honvéd visszaemlékezése*. Forrás: [www.hatarvardasz.hu/Irodalom/index7.html#\(1\)](http://www.hatarvardasz.hu/Irodalom/index7.html#(1)) (2015. 08. 17.)
- Keserű István – Parádi Imre (1990): *Határőrizetünk (1867–1990)*. Budapest, Határőrség.
- Nagy György (1984): *A határforgalom ellenőrzés és az útlevélek rövid története*. Budapest, BM Kiadó.
- Német Ferenc (2009): A Rendőrség és a Határőrség integrációjának a magánbiztonsági szférában érzékelhető hatásai. In: *Határrendészeti Tanulmányok*, 6. évf. 3. sz. 14–18.
- Sallai János (2015): A magyar rendészettudomány etablációja. In: *Magyar Rendészet*, 15. évf. 6. sz. 5–28.
- Sebő Ödön (2008): A halálraítélt zászlóalj. Gyimesi szoros 1944. Budakeszi, Budakeszi Kultúra Alapítvány.
- Szepesvári Béla (2006): *A hazáért mindhalálig. Háborús napló*. Budapest, magánkiadás.
- Szóts Ferenc (szerk.) (1970): *A határőrség megalakulása és harca a népi hatalomért*. Budapest, BM Határőrség.
- Szóts Ferenc (szerk.) (1975): *Fejezetek a határőrség történetéből*. Budapest, BM Határőrség.
- Túrós András (2009): A Rendőrség és a Határőrség integrációjának a Polgárőrségre gyakorolt hatása. In: *Határrendészeti Tanulmányok*, 6. évf. 3. sz.
- Váci Mihály versei. Forrás: www.mesivilaga.eoldal.hu/cikkek/versek/vaci-mihaly-versei.html (2015. 07. 30.)
- Varga János (1999): A magyar határőrizeti szervek reagáló képessége (1987–1989). In: *Rendvédelmi Füzetek*, 26. füzet. 1–23.
- Varga János (2006): A határrendészet evolúciójának főbb csomópontjai és azok képzéssel kapcsolatos összefüggései Magyarországon 1945–2006 között. In: *Magyar Rendészet*, 6. évf. 4. sz. 24–27.
- Virányi Gergely (1991): *A főiskolai határőr tisztképzés helyzete, korszerűsítésének feladatai, lehetőségei*. Szentendre, Kossuth Lajos Katonai Főiskola.
- Zsinka András (2009): Az integráció humán erőforrás-gazdálkodási mérlege. In: *Határrendészeti Tanulmányok*, 6. évf. 3. sz.

SUMMARY

From Border Guard Companies to Border Policing Offices

VARGA János

On the occasion of the 70th anniversary of the foundation of the Border Guard after the 2nd World War, the study gives an overview of the border guarding activities conducted since then. It examines the state of affairs at the beginning of a new historical era and the various border guard organisations that first operated simultaneously, subordinated to the Ministry of Defence and to the Ministry of Interior, later as part of the Hungarian State Protection Authority (Államvédelmi Hatóság), then directly subordinated to the Ministry of Interior, while at present border guards work within the Police Force, as the border policing branch of the service. The paper also explores the relationships between the objectives set before the border guarding organisations, their tasks, organisational structure and activities.